

Szlakiem obiektów
UNESCO
na pograniczu
polsko-słowackim

Following the UNESCO
heritage sites
on the Polish-Slovak
borderland

Objekty UNESCO
na trasie
poľsko-slovenským
pohraničím

PODKARPACKIE

Po blisko pół wieku istnienia Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO można z całą odpowiedzialnością stwierdzić, że wpisane na nią obiekty nie tylko cieszą się wyjątkowym prestiżem wśród znawców ale też stały się prawdziwymi gwiazdami turystyki masowej a nawet kultury popularnej. Współcześnie ich siła przyciągania znacznie wykracza poza grono miłośników turystyki dziedzictwa czy turystyki kulturowej, wszak są to miejsca, które koniecznie trzeba zobaczyć, bezapelacyjnie „must see”.

Wpis na Listę Światowego Dziedzictwa stał się bowiem rodzajem powszechnie uznanego certyfikatu, gwarantującego nie tylko autentyczność, docenianą i poszukiwaną przez współczesnych turystów, ale także potwierdzającego najwyższą jakość. Certyfikatu najbardziej prestiżowego, o globalnym znaczeniu, uznanego powszechnie i bez większych zastrzeżeń. Dla współczesnego turysty nie ma lepszej rekomendacji niż UNESCO World Heritage List, choć przecież nie wszystkie inicjatywy UNESCO są tak popularne i doceniane...

Perły dziedzictwa ze znakiem UNESCO posiadają jednak ogromną siłę przyciągania, stanowią główny cel podróży dla milionów turystów a przez to inspirację do tworzenia kolejnych atrakcji, niekoniecznie tylko związanych z dziedzictwem czy kulturą. Przykładów na to jest wiele, a jednym z najbardziej spektakularnych są obiekty dziedzictwa kulturowego UNESCO oraz obszary dziedzictwa przyrodniczego UNESCO na pograniczu polsko-słowackim.

Jest ich aż 20, co wyraźnie potwierdza, że ten fragment Karpat stanowi pod wieloma względami jeden z najciekawszych kulturowo i turystycznie obszarów Europy.

Zapraszamy zatem w podróż, pozwalającą na ich bliższe poznanie, oferując w pakiecie szereg innych atrakcji, które znajdziecie w naszych regionach. Mamy nadzieję, że proponując Wam peregrynację po miejscach o globalnie uznawanej atrakcyjności potrafimy sprawić, że znajdziecie w nich także swoje prywatne emocje i przeżycia, a do „oficjalnej” wartości dodacie cząstkę swojego serca!

Po takmer polstoročí jestvovania Zoznamu svetového dedičstva UNESCO môžeme s plnou zodpovednosťou skonštatovať, že objekty, ktoré sú na ňom zapísané, sa nielen tešia z výnimočnej prestíže medzi zalcami, ale stali sa tiež naozajstnými hviezdami masovej turistiky, ba dokonca populárnej kultúry. Dnes ich príťažlivosť značne presahuje okruh nadšencov historickej či kultúrnej turistiky, keďže sú to miesta, ktoré je určite potrebné navštíviť, nespochybniteľné „must see”.

Zápis do Zoznamu svetového dedičstva sa stal akýmisi všeobecne uznávaných certifikátom, ktorý zaručuje nielen autenticitu, ktorú si dnešní turisti cenia a hľadajú ju, ale garantuje taktiež najvyššiu kvalitu. Certifikátom, ktorý je najprestížnejší a má globálny význam, je všeobecne uznávaný a nespochybnovaný. Pre dnešného turistu nejstúvuje lepšie odporúčanie ako UNESCO World Heritage List, hoci nie všetky iniciatívy UNESCO sú tak populárne a cenené...

Perly kultúrneho dedičstva so znakom UNESCO majú však veľkú príťažlivosť a predstavujú hlavný cieľ ciest pre milióny turistov a preto sú inšpiráciou pre vytváranie ďalších atrakcií, ktoré sa nemusia nevyhnutne spájať s históriou či kultúrou. Máme mnoho príkladov takýchto perál a jednými z najspektakulárnejších príkladov sú objekty kultúrneho dedičstva UNESCO a oblasti prírodného dedičstva UNESCO na poľsko-slovenskom pohraničí.

Je ich až 20, čo výrazne potvrdzuje, že tento kúsok Karpát predstavuje z mnohých hľadísk jednu z kultúrne a turisticky najzaujímavejších oblastí Európy. Požývame Vás teda na cestu, ktorá umožní lepšie spoznať túto oblasť, ktorá v balíčkoch ponúka celý rad iných atrakcií, ktoré nájdete v našich regiónoch. Dúfame, že naša ponuka putovania po miestach, ktoré sú globálne pokladané za atraktívne, Vám umožní nájsť na nich taktiež svoje súkromné emócie a zážitky a k „oficiálnej” hodnote pridáte aj kúsok svojho srdca!

After almost half a century since the UNESCO's World Heritage List was created, it is possible to state with full responsibility that the objects inscribed on it not only enjoy exceptional prestige among experts, but they have also become true stars of mass tourism and even popular culture. Nowadays, their power of attraction goes far beyond the group of lovers of heritage tourism or cultural tourism; after all, these are the places which must undoubtedly be seen.

The inscription on the World Heritage List has become a kind of universally recognized certificate. Not only does it guarantee authenticity, which is appreciated and looked for by modern tourists, but it also confirms the highest quality. It is the most prestigious certificate of global significance, recognized universally and without major reservations. For a modern tourist there is no better recommendation than the UNESCO's World Heritage List, although not all UNESCO initiatives are so popular and appreciated...

Gems of heritage with the UNESCO symbol, however, have a huge power of attraction, as they are the main destinations for millions of tourists and are thus the inspiration to create more attractions, not only related to heritage or culture. There are many examples of this; among the most spectacular ones are UNESCO's cultural heritage sites and UNESCO's natural heritage areas on the Polish-Slovak border.

There are as many as 20 of them, which clearly confirms the fact that this part of the Carpathians is in many respects one of the most interesting areas of Europe as far as culture and tourism are concerned.

We are taking you on a journey to let you learn more about them; we would also like to offer you plenty of other attractions in our regions. We hope that the trip to places of globally recognized attractiveness will let you find your own secret emotions and experiences, and that you will add a part of your heart to the „official” value...

Miejsca ze znakiem UNESCO - odwiedź je koniecznie!
Objekty so značkou UNESCO - určite ich navštív!
Sites with the UNESCO logo - you must see them!

Haczów	6	Ladomirová	28
Blizne	10	Bodružal	30
Radruż	12	Bardejov	32
Chotyniec	16	Hervartov	36
Smolnik	18	Spišský hrad	38
Turzańsk	22	Žehra	40
Havešová	25	Spišské Podhradie	41
Rožok	25	Spišská Kapitula	43
Stužica	25	Levoča	44
Vihorlat	25	Kežmarok	48

Miejsca, które warto odwiedzić po drodze
Miesta, ktoré sa oplatí cestou navštív!
Other places worth seeing on the way

Malinówka	12	Komańcza	23
Humniska	12	Jawornik	23
Brzozów	12	Medzilaborce	24
Stara Wieś	12	Krásny Brod	24
Jasienica Rosielna	12	Miková	24
Golcowa	12	Snina	24
Domaradz	12	Stakčinska Roztoka	25
Dynów	12	Kalná Roztoka	25, 27
Dubiecko	12	Uličské Krivé	25, 27
Pruchnik	12	Nová Sedlica	25, 27
Jarosław	12	Zemplínske Hámre	25
Lubaczów	12	Stakčín	27
Ulucz	14	Topoľa	27
Gorajec	14	Ruský Potok	27
Posada Rybotycka	14	Humenné	28
Stare Brusno	15	Domaša	28
Nowe Brusno	15	Stropkov	28
Horyniec-Zdrój	15	Hunkovce	31
Nowiny Horynieckie	15	Dobroslava	31
Basznia Dolna	16	Korejovce	31
Łukawiec	16	Krajné Čierno	31
Wielkie Oczy	16	Miroľa	31
Nienowice	18	Potoky	31
Kalników	18	Príkra	31
Medyka	18	Šemetkovce	31
Przemysł	18	Nižný Komárnik	31
Kalwaria Paclawska	18	Kapišová	31
Ustrzyki Dolne	18	Svidník	32
Dwerniczek	19	Hutka	32
Chmiel	19	Jedlinka	32
Zatwarnica	19	Zborov	32
Hoszów	20	Kapušany	38
Lutowiska	21	Prešov	38
Muczne	21	Veľký Šariš	38
Wetlina	21	Spišský Štvrtok	48
Smerek	21	Vrbov	48
Cisna	21	Ľubica	48

Naszą wędrowkę rozpoczynamy w położonym pomiędzy Brzozowem a Krosnem Haczowie. W centrum miejscowości, na malowniczym wzgórzu nad rzeką Wisłok znajduje się kościół pw. Św. Michała Archanioła, określane jako przepiękny niemal przez każdego zwiedzającego, bez względu na stopień jego znajomości historii architektury. A znajomość ta podpowiada, iż jest to najstarszy drewniany kościół konstrukcji zrębowej w Europie!

Dogłębne badania pozwalają dziś datować zabytek na koniec XIV w. a konkretnie wiązać go z datą 1388, pod którą kroniki zanotowały powstanie w Haczowie parafii. Był wówczas Haczów wsią królewską, toteż obowiązek ufundowania świątyni ciążył na parze monarszej – św. Jadwidze Andegaweńskiej i jej świeżo poślubionym małżonku – Władysławie. Przyznać trzeba, że zadanie to wypełnili znakomicie, iście „po królewsku”, zlecając budowę kościoła wybitnemu warsztatowi ciesielskiemu najwyższej europejskiej próby i nie skąpiąc na świątynię środków – stąd jej imponujące rozmiary. Świątynia w Haczowie, nosząca dziś wezwanie Wniebowzięcia NMP i św. Michała Archanioła, jest zatem najstarszym, największym i najlepiej zachowanym gotyckim kościołem drewnianym w Europie. Wzniesiona pod patronatem królewskim przez wybitnych specjalistów stała się wzorem dla całej rzeszy drewnianych kościołów, których na terenie Polski zachowało się – tylko tych wpisanych do rejestru zabytków - ponad 800! Z tego 5 najcenniejszych, z terenu historycznej Małopolski, w 2003 r. wraz z Haczowem zostało wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa, jako *wybitne przykłady różnych aspektów średniowiecznych tradycji budowy kościołów w rzymskokatolickim kręgu kulturowym*.

Naše putovanie začíname v Haczowe, ktorý sa nachádza medzi Brzozowom a Krosnom. V centre obce, na malebnom vršku nad riekou Wisłok, stojí kostol sv. Michala Archanjela, ktorý takmer každý návštevník, bez ohľadu na svoje poznatky z histórie a architektúry, označuje za krásny. Tieto poznatky nám však napovedajú, že je to najstarší drevený kostol zrubovej konštrukcie v Európe!

Podrobný výskum nám dnes umožňuje datovať vznik stavby na koniec 14. storočia a presnejšie ho umiestniť v roku 1388, v ktorom kroniky zaznamenali vznik farnosti v Haczowe. Haczów bol vtedy kráľovskou obcou, čiže povinnosť financovania chrámu spočívala na kráľovskom manželskom páre – sv. Hedvige Andegavenskej a jej manželovi Vladislavovi. Treba uznať, že túto úlohu splnili znamenite, na naozaj kráľovskej úrovni. Stavbu kostola si objednali u vynikajúceho rezbára najvyššej európskej úrovne, pričom nešetřili peniazmi na výstavbu, čo vidno na imponujúcich rozmeroch chrámu. Chrám v Haczowe, ktorého patronáciom je dnes Nanebovzatia Panny Márie a sv. Michala Archanjela, je teda najstarším, najväčším a najlepšie zachovaným gotickým dreveným kostolom v Európe. Táto stavba, postavená pod kráľovským patronátom vynikajúcimi odborníkmi, sa stala vzorom pre celý rad drevených kostolov, ktorých sa v Poľsku zachovalo viac ako 800 (a to sú iba tie, ktoré sú zapísané v registri pamiatok)! Z nich bolo 5 najzáčnejších z územia historického Malopoľska (vrátane kostola v Haczowe) zapísaných do Zoznamu svetového dedičstva, ako *vynikajúce príklady rozličných stredovekých aspektov tradície stavby kostolov v rímskokatolíckom kultúrnom okruhu*.

We start our journey in Haczów, located between Brzozów and Krosno. In the centre of the village, on a picturesque hill above the Wisłok river, is St Michael the Archangel's church. It is described as beautiful by almost every visitor, regardless of how much they know about the history of architecture. And according to what the history says, it is the oldest wooden church in Europe built using the horizontal log technique!

In-depth research dates the monument back to the end of the 14th century; specifically, to 1388, when according to the chronicles the parish in Haczów was established. At that time, Haczów was a royal village, so queen St. Hedwig of Anjou and her newly married husband Władysław were obliged to build a church. They carried out this task superbly, commissioning the construction of the church to the most outstanding European carpenters and spending a lot of money on it; that is why its size is so impressive.

The temple in Haczów, today called the church of Assumption of the Blessed Virgin Mary and St. Michael the Archangel, is thus the oldest, largest and best preserved Gothic wooden church in Europe. Built under the royal patronage by prominent specialists, it has become a model for a range of wooden churches. To this day, there are still over 800 such churches in Poland, counting only those which are listed in the register of monuments! Five of the most valuable ones, from the historical area of the Lesser Poland together with Haczów, were inscribed on the World Heritage List as *outstanding examples of various aspects of medieval church-building tradition in the Roman Catholic cultural circle*.

Haczów

Fenomen drewnianych kościołów zwrócił już uwagę miłośników „starożytności galicyjskich” w połowie XIX stulecia, jednakże wśród docenianych zabytków próżno szukać świątyni haczowskiej. Pomimo bowiem jej wielkości, powszechne było przekonanie, że zbudowano ją po spaleniu starszego kościoła przez Tatarów w 1624 r., co potwierdzały zresztą badania wieży. Datowanie to zachwiało się mocno dopiero w roku 1955, w którym odkryto w świątyni polichromię, powstałą nie później niż ...w połowie XV w. Odkrycie to, potwierdzone kolejnymi badaniami, nie tylko cofnęło datowanie kościoła o dwa wieki, ale włączyło Haczów do grona najciekawszych polskich świątyni wieku XV. Okazało się jednak, że nie koniec na tym. Dokładna analiza zabytku, prowadzona niemal dwie kolejne dekady, bezsprzecznie wskazała, że kościół nie był przebudowywany a warsztat, który go wznosił, pozostawił dzieło najwyższej jakości. Stąd już blisko do wniosku, że jest to pierwszy kościół, ufundowany z królewskim rozmachem przez Władysława Jagiełłę i św. Jadwigę Andegaweńską w 1388 r.!

A po 1624 r. dobudowano tylko wieżę...

Fenomén drevených kostolov vzbudil pozornosť nadšencov „galícijských starožitnosti” v polovici 19. storočia, no haczovský chrám by sme medzi cenenými pamätihodnosťami hľadali márne. Napriek jeho veľkosti bolo všeobecne rozšírené presvedčenie, že bol postavený po vypálení staršieho kostola Tatármi v roku 1624, čo potvrdzovali aj výskumy veže. Toto datovanie bolo spochybnené až v roku 1955, keď bola objavená polychrómia, ktorá vznikla nie neskôr ako...v polovici 15. storočia. Tento objav, potvrdený ďalšími výskumami, nielen posunul datovanie kostola o dve storočia do minulosti, ale zaradil taktiež Haczów medzi najzaujímavejšie poľské chrámy 15. storočia. Ukázalo sa, že to nie je všetko. Dôkladná analýza stavby, ktorá trvala takmer dve nasledujúce desaťročia, nespochybnila preukázala, že kostol nebol prestavovaný a jeho staviteľ svojim rukopisom vytvoril dielo najvyššej kvality, ide evidentne o prvý kostol založený s kráľovským rozmachom kráľovským párom Vladislavom Jagiellom a sv. Hedvigou v roku 1388!

A po roku 1624 bola dostavaná iba veža...

The phenomenon of wooden churches attracted the attention of lovers of „Galician antiquities” as early as in the mid-19th century; however, the Haczów temple was not among the appreciated monuments. In spite of its size, it was commonly believed that it was built after the Tatars burned the former church in 1624, which was confirmed by the study of the tower. Only in 1955 was this dating changed. It was then when polychrome from not later than the middle of the 15th century was discovered in the temple. This discovery, confirmed by further research, not only took the dating of the church back by two centuries, but also included Haczów among the most interesting Polish temples of the 15th century. It turned out, however, that this was not the end. A thorough analysis of the monument, carried out over the next two decades, undoubtedly confirmed the fact that the church was not reconstructed and the workshop which built it left a work of the highest quality. Therefore, it is evidently the first church funded on a royal scale by Władysław Jagiełło and Saint Hedwig in 1388!

After 1624, only a tower was added....

Podkreślając wiek haczowskiego zabytku oraz fakt, iż jest najstarszą drewnianą zrębową świątynią Europy, nie możemy zapominać, że nie jest to najstarszy drewniany kościół w Europie. Miano najbardziej sędziwych dzierży bowiem bezapelacyjnie drewniane kościoły Norwegii, zwane **stavkirker**, co jest tłumaczone jako „kościół słupowy” i od razu zdradza podstawową różnicę konstrukcyjną. Kościoły Karpat powstały bowiem w konstrukcji zrębowej (wieńcowej, podobnie jak niemal wszystkie karpaccie cerkwie), podczas gdy norweskie wznoszono w oparciu o słupy, pokrywane następnie klepkami, nakładanymi pionowo. Stavkirker wznoszono już w X w., jakkolwiek najstarsze zachowane pochodzą z wieku XII. Za szczególnie cenne architektonicznie i historycznie uznaje się dziś 28 świątyń, jakkolwiek tylko jedna z nich zasłużyła na wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO – romański Urnes stavkirke, zbudowany ok. 1130 r., a więc ok. 250 lat starszy od kościoła w Haczowie. Ten ostatni jest jednakże znacznie większy od swojego norweskiego krewniaka – 3 krotnie dłuższy i 2-krotnie szerszy. I bez wątplenia znacznie bardziej urodziwy...

Odwiedzając Haczów i kontemplując mistrzostwo cieśli, wznoszących drewniany kościół bez użycia gwoździ, nie możemy nie wejść do środka, by obejrzeć zachowaną w fragmentach polichromię z II poł. XV w., najstarszą dekorację malarską zachowaną w drewnianej świątyni. Koniecznie trzeba też odwiedzić wniesiony w bezpośrednim sąsiedztwie nowy, mурowany kościół, w którym królują najcenniejszy haczowski zabytek ruchomy i jedno z największych arcydzieł średniowiecznej sztuki rzeźbiarskiej w Polsce. Umieszczona w ołtarzu głównym Gotycka Pieta, wykonana z drewna lipowego i polichromowana, pochodzi z czasów bliskich fundacji kościoła.

Pri zdôrazňovaní veku haczowskej pamiatky a skutočnosti, že ide o najstarší zrubový drevený chrám v Európe, nemožno zabudnúť, že to nie je najstarší drevený kostol v Európe. Prím najstarších drevených chrámov nespochybniteľne vedú drevené kostoly v Nórsku, známe pod označením **stavkirker**, čo možno preložiť ako „stĺpové kostoly”. Toto označenie prezrádza základný konštrukčný rozdiel. Malopoľské kostoly boli postavené na báze zrubovej konštrukcie (vencovej, podobne ako všetky karpatské pravoslávne a gréckokatolícke chrámy), kým nórske kostoly boli postavené na báze stĺpov, ktoré boli následne vertikálne pokrývané nosníkmi. Stavkirker boli stavané už v 10. storočí, hoci najstaršie zachované kostoly tohto druhu sú z 12. storočia. Za architektonicky a historicky osobitne vzácnych je dnes pokladaných 28 kostolov, hoci iba jeden z nich si zaslužil zápis do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO – románsky chrám Urnes stavkirke, postavený okolo roku 1130, čiže približne o 250 rokov skôr, ako kostol v Haczowe. Posledný spomínaný je však značne väčší ako jeho nórsky príbuzný: trojnásobne dlhší a dvojnásobne širší. A nepochybne značne malebnejší...

Pri návšteve Haczowa a kontemplaní majstrovstva tesárov, ktorí drevený kostol postavili bez použitia klinec, nemôžeme vynechať návštevu interiéru a pohľad na čiastočne zachovaný polychrómiu z druhej polovice 15. storočia, ktorá je najstaršou maliarskou dekoráciou zachovanou v drevenom chráme. Určite treba navštíviť nový murovaný kostol, postavený v bezprostrednom susedstve, v ktorom kraľuje najväčšia huteľná pamiatka stredovekého sochárskeho umenia v Poľsku. Gotická pieta, ktorá je zhotovená z lipového dreva a ozdobená polychrómiou. Pochádza z približne toho obdobia, v ktorom bol založený kostol.

The Haczów monument is the oldest wooden log church in Europe; nevertheless, we must not forget that there are even older wooden temples in Europe. Those are the wooden churches of Norway, called **stavkirker**, which is translated as stave churches or pole churches; the name immediately reveals the basic construction differences. Almost all Carpathian churches (Roman and Greek Catholic) were created in the horizontal log technique, while the Norwegian ones were built on posts, then covered with staves, applied vertically. Stavkirker were erected as early as the 10th century, although the oldest preserved ones come from the 12th century. 28 temples are considered to be particularly valuable architecturally and historically. However, only one of them can be found on the UNESCO's World Heritage List - the Romanesque Urnes stavkirke, built around 1130, which is about 250 years older than the church in Haczów. The latter, however, is much larger than its Norwegian relative; it is three times longer and twice as wide, and no doubt it is much more beautiful...

When visiting Haczów and contemplating the mastery of carpenters who erected a wooden church without using nails, we must go inside to admire the remaining parts of the polychrome from the second half of the 15th century; it is the oldest painting decoration preserved in a wooden temple. One should also visit a new brick church erected nearby, with its most valuable movable monument in Haczów and one of the greatest masterpieces of medieval sculptural art in Poland. A Gothic Pietà, placed in the main altar, made of linden wood and polychromed, comes from the time close to the foundation of the church.

Haczów wart jest także uwagi ze względu na **dziedzictwo niematerialne**, także będące przedmiotem zainteresowania Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO. I to z dwóch powodów. Pierwszym jest jedno z najstarszych w Europie, stale kultywowane widowisko obrzędowe – **Haczowskie Wesele**, którego premiera miała miejsce w... 1937 r. A drugi to unikatowy **haft haczowski**, wyjątkowo ozdobny, unikatowe w tradycji ludowej nawiązanie do dziedzictwa kultury ziemiańskiej.

Haczów stojí za pozornost aj pre nemateriálne kultúrne dedičstvo, ktoré je tiež predmetom záujmu Výboru svetového dedičstva UNESCO. A to z dvoch dôvodov. Prvým je jedno z najstarších európskych obradných predstavení, ktoré je neustále kultivované – **Haczovská svadba**. Jej premiéra sa uskutočnila v roku 1937. A druhým unikátom je **haczovská výšivka**, neobyčajne pestrá, ktorá v ľudovej tradícii nadväzuje na dedičstvo kultúry vidieckych šľachtických usadlostí.

Haczów is also worth attention due to two examples of **intangible heritage**, also being of interest to the UNESCO World Heritage Committee. The first one is a festival called **Haczowskie Wesele** (The Haczów Wedding) - one of the oldest celebrations in Europe which are still observed. Its premiere took place as early as in 1937. The other example is the unique **Haczów embroidery**, exceptionally decorative, with a reference to the heritage of gentry culture, very rare in folk culture.

Blizne 22

Z Haczowa udajemy się do nieodległej miejscowości Blizne, gdzie znajduje się kolejna z sześciu drewnianych świątyń gotyckich, wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 2003 r.

Z Haczowa sa vydávame do neďalekej obce Blizne, kde sa nachádza ďalší zo 6 drevených chrámov zapísaných do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO v roku 2003 – Kostol Všetkých Svätých.

From Haczów we go to the nearby village of Blizne, with its All Saints' Church, another one of the six wooden Gothic temples inscribed on the UNESCO's World Heritage List in 2003.

Kościół pw. Wszystkich Świętych ufundowany został w poł. XV w. przez biskupów przemyskich, do których Blizne wówczas należało. W XVII w. dobudowana została do świątyni charakterystyczna wieża – dzwonnica, z tego wieku pochodzi także imponujący obraz Adoracji Matki Boskiej przez Wszystkich Świętych w ołtarzu głównym, wiązany z nadwornym malarzem Wazów, wenezjaninem Tomasso Dolabellą. W tym stuleciu powstała także lwia część wspaniałej polichromii, która przesądziła o umieszczeniu zabytku na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Świątynia tworzy całość z doskonale zachowanym kompleksem budynków **zespołu plebańskiego** – starej plebanii z 1699 r. oraz pochodzących z poł. XIX w. lamusa, dawnej szkoły parafialnej (organistówki) i stodoły. Zespół uzupełnia budynek dawnego szpitala, czyli przytułku dla ubogich parafian z I poł. XIX w. Po drugiej stronie drogi zbudowano nowy okazały kościół, w którym znajduje się dzisiaj bezcenna gotycka rzeźba Madonny, datowana na I ćwierć XVI w., powstała z inspiracji ryciny Albrechta Dürera w warsztacie kontynuującym sztukę samego Wita Stwosza.

Fundátormi kostola boli priemýslskí biskupi v polovici 15. storočia. Im vtedy Blizne patrilo. V 17. storočí bola ku chrámu dostavaná charakteristická veža – zvonica a z tohto storočia tiež pochádza taktiež impozantný obraz Adorácie Panny Márie všetkými svätými v hlavnom oltári, ktorý sa spája s dvorným maliarom Vazovcov, Benátčanom Tomassom Dolabellom. Práve v tom storočí vznikla aj väčšina nádhernej polychrómie, ktorá rozhodla o zápise pamiatky do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO

Chrám tvorí celok s vynikajúco zachovalým súborom stavieb **plebánskeho komplexu** – starej fary z roku 1699 a budov sýpkky, niekdajšej farskej školy a stodoly z 19. storočia. Komplex dopĺňa budova niekdajšieho špitála, čiže útulku pre chudobných farníkov z 1. polovice 19. storočia.

Na druhej strane cesty bol postavený okázalý kostol, v ktorom sa dnes nachádza veľmi cenná gotická plastika Madony, datovaná na prvú štvrtinu 16. storočia, ktorá vznikla na základe inšpirácie rytinou Albrechta Dürera v dielni pokračovateľov umenia samotného Wita Stwosza.

All Saints' Church was founded in the mid-15th century by the bishops of Przemysł, who owned Blizne at that time. In the 17th century, a distinctive bell tower was added to the church; an impressive picture of the Adoration of the Virgin Mary by All Saints, located in the main altar, also comes from this period. The painting is associated with a Venetian Tomasso Dolabella, who was the court painter of the Vasa family. The lion's share of magnificent polychrome was also created in the 17th century; thanks to this very piece of art, the monument was listed as a world heritage site by UNESCO.

The temple forms a whole with a well-preserved complex of presbytery buildings, made up of an old presbytery from 1699 and three buildings from the 19th century: the old parish school, the lumber room and the barn. The complex is accompanied by the building of the former hospital, or shelter for poor parishioners from the first half of 19th century.

On the other side of the road, a new, magnificent church was built, which today houses a priceless Gothic sculpture of Madonna, dated to the first quarter of the 16th century. It was inspired by Albrecht Dürer's engraving in the style related to the art of Veit Stoss himself.

Najstarsze elementy dekoracji malarskiej świątyni to krzyże konsekracyjne (tzw. zacheuszki), pochodzące jeszcze z XV w. Kolejną warstwę malarską wykonano w XVI w., tu dominowały sceny figuralne. Do dziś zachowały się m.in.: cykl Męki Pańskiej na północnej ścianie prezbiterium, cykl maryjny na południowej oraz słynna scena Sądu Ostatecznego na północnej ścianie nawy.

W połowie XVII w. dekorację sprzed 100 lat zastąpiono nową polichromią. Większość scen ufundowali miejscowi chłopci, zamożniejsi oczywiście. Najliczniejsze powstały ze środków Macieja Skarbka i jego żony Doroty, m.in. przedstawienia – św. Zofii z córkami czy sceny męczeństwa św. Bartłomieja i św. Szymona. Czytelna i jasna forma przekazu sprawia, że warstwa ta uchodzi za niemal wzorcowy przykład **biblii pauperum**, stanowiącej ilustrację przekazu biblijnego dla tej (dominującej) części wiernych, która czytać nie potrafiła. Co jednak ciekawe, nad obrazami umieszczono imiona i nazwiska fundatorów, w czym dopatruje się potrzeby zaakcentowania swojej pozycji. Jeśli tak, to raczej nie wobec niepiśmiennych współmieszkańców...

Polychrómia Kostola Všetkých Svätých nevyčísliteľnej hodnoty vznikala po stáročia dejín chrámu. Najstaršími prvkami maliarskej dekorácie sú konsekračné kríže pochádzajúce z 15. storočia. Ďalšia maliarska vrstva bola zhotovená v 16. storočí – tu dominovali figurálne scény. Dodnes sa okrem iného zachovali cyklus Utrpenie Pána na severnej stene prezbiteria, mariánsky cyklus na južnej stene a slávna scéna Posledného súdu na severnej stene chrámovej lode.

V polovici 17. storočia bola storočná dekorácia nahradená novou polychromiou. Väčšinu scén fundovali miestni zamožnejší sedliaci. Najviac ich vzniklo z prostriedkov Macieja Skarbka a jeho manželky Doroty: okrem iného sú to výjavy sv. Zofie s dcérami alebo scény umučenia sv. Bartolomeja a sv. Šimona. Čitateľná a jasná forma odkazu robí z tejto vrstvy takmer vzorový príklad **biblii pauperum**, keďže je biblickým odkazom pre tú (dominantnú) časť veriacich, ktorí nevedia čítať. Je zaujímavé, že nad obrazmi sú umiestnené mená a priezviská fundátorov, v čom možno vidieť túžbu zvýrazniť svoje postavenie. Ak to je tak, určite to nebolo vo vzťahu k negramotným spoluobyvateľom...

The oldest parts of the painting are the consecration crosses (so-called zacheuszki), dating back to the 15th century. Another painting layer, dominated by figural scenes, was applied in the 16th century. Some examples of remaining parts are: the Passion of Christ on the northern wall of the presbytery, the Marian cycle on the southern wall and the famous scene of the Last Judgment on the northern wall of the nave.

In the mid-17th century, the decoration from 100 years ago was replaced by a new polychrome. Most of the scenes were funded by local peasants (those richer ones, of course). The majority of them came from the funds of Maciej Skarbek and his wife Dorota, for example the pictures of Saint Sophia with her daughters, or the scene of the martyrdom of Saint Bartholomew and Saint Simon. Thanks to its clarity, this layer makes a perfect example of **Biblia pauperum**, which visualised the biblical message for the (dominant) part of the faithful who could not read. What is interesting, however, is the fact that the names of the founders were placed over the paintings. It was done out of the need to emphasize their position; however, it was certainly not done for the sake of their illiterate co-inhabitants...

Radruż 150

Dynów:

- kościół pw. św. Wawrzyńca, z zachowanymi cechami renesansowymi i najpiękniejszą bramą na Podkarpaciu, konieczne trzeba przejechać się kolejką wąskotorową;
- kostół sv. Vavrinca s dochovanými renesančnými črtami a bránou, ktorá je pokladaná za najkrajšiu na Podkarpatí, odporúčame taktiež odviezť sa úzkokojalkou;
- St Laurence church, with preserved Renaissance features and the most beautiful gate in the Podkarpacie region; you can also take a ride on a narrow-gauge railway train.

Dubiecko:

- zamek Krasickich otoczony pięknym parkiem, z przynależnym szczęście 300-letnim dębem oraz Kresowy Dom Sztuki w dawnej cerkwi greckokatolickiej;
- zámok Krasických obklopený pekným parkom s 300-ročným dubom, ktorý vraj prináša šťastie a Kresowy Dom Sztuki („Kresový“ dom umenia) v bývalej gréckokatolíckej cirkvi;
- the Krasicki family Castle surrounded by a beautiful park, with a 300-year-old oak tree bringing luck and Kresowy Dom Sztuki (Borderland Art House) in the former Greek Catholic church.

Pruchnik:

- z zachowanym układem drewnianej zabudowy małopolskiej otaczającej obszar rynek i wieloma cennymi drewnianymi domami podcieniowymi;
- s dochovaným systémom drevenej malomestskej zástavby obkolesujúcej rozľahlý rínek s mnohými vzácnymi drevenými gánkovými domami;
- with preserved layout of a small-town wooden architecture surrounding a large market square and many valuable wooden arcaded houses.

Jaroslów:

- urokliwe miasto, ze wspaniałym neorenesansowym ratuszem, słynnymi kamienicami z kamienicą Orsettich na czele a nade wszystko fenomenalnymi zabytkami sakralnymi trzech kultur;
- malebné mesto s nádhernou neorenesančnou radnicou, slávnymi meštianskimi domami, ktorým dominuje dom Orsettich a najmä fenomenálnymi sakralnými pamiatkami troch kultúr;
- a charming town with a magnificent neo-Renaissance town hall, famous tenement houses with the Orsetti house on top of the list, and above all, brilliant religious monuments of three cultures.

Lubaczów:

- rzymskokatolicka konkatedra diecezji zamojsko-lubaczowskiej i prężne Muzeum Kresów, opiekujące się lubaczowskim wzgórzem zamkowym i właśnie zespołem cerkiewnym św. Paraskewy w Radrużu;
- rímskokatolícka Konkatedrála zamojsko-lubaczowskej diecézy a agilné Múzeum Kresov, ktoré dominuje hradnému vrchu a chrámovému komplexu sv. Paraskévy v Radruži;
- a Roman Catholic co-cathedral of the diocese of Zamość and Lubaczów and a vibrant Museum of the Borderlands, which is in charge of the Lubaczów castle hill and the Orthodox church complex of Saint Paraskeva in Radruż.

Cerkiew pw. św. Paraskewy zachwyca swoją niepowtarzalną urodą doskonałych proporcji bryły, a jej piękno podkreśla pewna archaiczność konstrukcji, w której zamiast baniastej kopuły znajdują się namiotowy dach w funkcji kopuły. Mamy wszak do czynienia z jedną z najstarszych cerkwi w regionie - datowaną obecnie na koniec XVI w., wykonaną przez warsztat o najwyższych umiejętnościach. Charakteru dodają świątyni obiegające ją soboty wsparte na rysiach, czyli dłuższych belkach zrębu oraz precyzyjnie dostrojonych słupach, tworzące niepowtarzalny styl całości.

Wrażenie przeniesienia się w czasie potęguje jej położenie w sercu zespołu o wyraźnych cechach obronnych, tworzonych przez współczesną cerkiew - dzwonnicę, solidny mur z jasnego kamienia, kostnicę z XIX w., starodrzew oraz cmentarze z unikatowymi nagrobkami - wspaniałymi dziełami kamieniarki bruśnieńskiej.

We wnętrzu króluje wspaniały ikonostas, który powstawał w kilku etapach, od poł. XVII do poł. XVIII w. Powrócił on do świątyni z „wygnania” w łańcuckiej składnicy ikon w 2012 r., dzięki czemu znów możemy podziwiać świetnie zakonserwowane przedstawienia m.in.: patronki cerkwi - św. Paraskewy.

Cerkov sv. Paraskévy očarí svojou neopakovateľnou krásou dokonalých proporcií stavby, ktorú zdôrazňuje určitá archaicnosť konštrukcie, kde namiesto cibulovej kupoly nachádzame ihlancovú strechu s funkciou kupoly. Ide o jednu z najstarších cerkvi v regióne, ktorej pôvod sa dnes datuje na koniec 16. storočia a ktorá bola postavená majstrami najvyšších kvalít. Charakteristické črty dodávajú chrámu tzv. soboty podopreté dlhšími zrubovými nosníkmi a precízne prispôbenými stĺpmi, ktoré utvárajú neopakovateľný štýl celku.

Pocit, že cestujeme v čase, je znásobený polohou objektu vo vnútri komplexu s výraznými črtami obrannej stavby, ktorú tvoria časovo príbuzná zvonica, silný múr zo svetlého kameňa, márnica z 19. storočia, staré stromy a cintoríny s unikátnymi náhrobnými kameňmi, ktoré sú skvelými dielami brusnienských kamenárov. Interiér historickej stavby, ktorému kráľuje impozantný ikonostas, ktorý vznikol od polovice 17. storočia do polovice 18. storočia, robí taktiež silný dojem. Ikonostas sa vrátil do chrámu z „vyhnanstva” v łańcuckom sklade ikon v roku 2012, vďaka čomu môžeme znova obdivovať napríklad aj vynikajúco zreštaurovanú podobu patrónky chrámu - sv. Paraskévy.

Orthodox church of St. Paraskeva impresses with its unique, perfectly proportional beauty. It is emphasized by a somewhat archaic structure, where instead of a semispherical dome there is a tent roof functioning as a dome. After all, it is one of the oldest churches in the region, which dates back to the end of the 16th century, made by a highly-skilled workshop. The temple is even more unusual thanks to its characteristic arcades called rysis, and precisely matched poles.

The feeling of moving back in time is made even stronger thanks to the fact that the church is located among buildings with distinctively defensive features. The complex includes a bell tower as old as the church, a solid wall made of light-coloured stone, a 19th-century deadhouse, old trees and cemeteries with unique tombstones - wonderful examples of stonework of Brusno.

The interior of the monument is just as impressive, with its iconostasis, formed in several stages, from the mid-17th to the mid-18th century. In 2012 it returned to the temple from „exile” in the Łańcut icon store, thanks to which we can again admire well-preserved depictions, for example the one of Saint Paraskeva, the patron saint of the church.

Bezpośrednią inspirację kościołem haczowskim widać nie tylko w Bliznem. Warto zatem odwiedzić **Domaradz, Golcową** czy **Humniska**, gdzie znajdziecie kolejne cenne gotyckie kościoły z XV w. Koniecznie też wybierzcie się do **Jasienicy Rosielnej**, gdzie znajduje się kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP z II poł. XVIII w. - jeden z nielicznych przykładów oddania w architekturze drewnianej typowej dla baroku, bogato zdobionej fasady. Spektakularne przykłady baroku muranego to wspaniała kolegiata w **Brzozowie** oraz zespół klasztorny oo. Jezuitów w **Starej Wsi**. Aby zaś odetchnąć od zabytków na łonie przyrody warto odwiedzić sąsiadującą z Haczowem Malinówkę, gdzie w rezerwacie **Cisy w Malinówce** znajduje się jedno z największych w Europie stanowisk cisa, liczące ponad 1000 drzew!

Príamu inšpiráciu haczowským kostolom vidno nielen v Bliznom. Oplatí sa teda navštíviť **Domaradz, Golcowu** či **Humniska**, kde sa nachádzajú ďalšie vzácné gotické kostoly z 15. storočia. Určite sa vyberte aj do **Jasienicy Rosielnej**, kde sa nachádza Kostol Nepoškvrneného Počatia Panny Márie z druhej polovice 18. storočia - jeden z mála príkladov pre barok typickej zdobenej fasády v drevenej architektúre. Spektakulárnym príkladom murovaného baroka je veľkolepá kolegiáta v **Brzozowe** a jezuitský kláštor v **Starej Wsi**, ktoré patria k najväčším barokovým chrámom regiónu. Aby sme si oddýchli od historických budov v lone prírody, odporúčame navštíviť susednú Malinówku, kde sa v rezervácii **„Cisy w Malinówce”** nachádza jedno z najväčších miest výskytu tisu v Európe, na ktorom rastie viac ako 1000 stromov!

It is not only Blizne where you can see direct inspiration of the Haczów church. Other places worth visiting are **Domaradz, Golcowa** or **Humniska**, where you will find other valuable Gothic churches from the 15th century. Do not miss **Jasienica Rosielna**, with its church of the Immaculate Conception of the Virgin Mary from the second half of the 18th century. Its extraordinarily beautiful, richly decorated facade is one of the few examples of rendering Baroque in wooden architecture. Spectacular examples of brick Baroque are a great collegiate church in **Brzozów** and a monastery complex of the Jesuits in **Stara Wies**, belonging to the most valuable Baroque churches in the region. If you wish to take a break from sightseeing and relax in the fresh air, visit the village **Malinówka** near Haczów; it is home to the Cisy reserve with one of the largest European yew stands, with over 1000 trees!

Radruż

Cerkiew w Radrużu określana jest niekiedy jako najstarsza drewniana cerkiew w Polsce, co w sumie trudno zweryfikować. Przez lata za najstarszą uchodziła świątynia w podsanockim **Uluczu**, datowana wg tradycji na 1510 r. Przeprowadzone jednakże w 1999 r. badania dendrochronologiczne kilku próbek wykazały, że cerkiew powstała w roku 1659. W tej sytuacji datowana na koniec XVI w. świątynia w Radrużu stała się mocną kandydatką do tytułu najstarszej, jakkolwiek w paradygmat weszła jej cerkiew w pobliskim **Gorajcu**. Do lat 90. XX w. datowana ona była na połowę XVIII w. i nie budziła większego zainteresowania, jednakże w 1995 r. odkrycie pierwotnej polichromii przesunęło jej datowanie na koniec XVI w. Część badaczy określa tu dokładną datę 1586 r., podczas gdy zwolennicy Radruża wskazują na rok 1583, z którego pochodził zaginiony dokument fundacyjny. Obie daty są niepewne, stąd datowanie obu zabytków na koniec XVI w. Jeśli zatem zależy Wam na odwiedzeniu najstarszej cerkwi w Polsce, udajcie się do **Posady Rybotyckiej**, gdzie znajduje się co prawda murowana, ale z całą pewnością najstarsza świątynia chrześcijaństwa wschodniego w granicach RP. Pochodzi z przełomu XIV i XV w. Jakkolwiek nie cała...

Cerkow w Radrużi je občas označován ako najstaršia drewná cerkov v Polsku, čo je však ťažké overiť. Roky bola za najstaršiu pokladaná cerkov v **Uluczi** pri Sanoku, ktorej počiatok tradícia datovala na rok 1510. Dendrologický výskum realizovaný v roku 1999 však ukázal, že cerkov vznikla v roku 1659. Takto sa chrám v Radruži datovaný na koniec 16. storočia stal silným kandidátom na titul najstaršieho chrámu, hoci silnou konkurenciou sa preň stala cerkov v neďalekom **Gorajci**. Do 90. rokov 20. storočia bola datovaná do polovice 18. storočia a nezbudzovala väčší záujem. V roku 1995 však objavenie pôvodnej polychromie presunulo jej datovanie na koniec 16. storočia. Časť výskumníkov stanovila jej presný dátum vzniku na rok 1583, z ktorého pochádzal stratený fundáčny dokument. Oba dátumy sú neisté, preto sú obe stavby datované na koniec 16. storočia. Ak teda chcete navštíviť najstaršiu cerkov v Polsku, vyberte sa do **Posady Rybotyckej**, kde sa nachádza síce murowaná, ale určite najstaršia východná kresťanská sakrálna stavba na území Poľskej republiky. Pochádza z prelomu 14. a 15. storočia. Nie však celá.

The Orthodox church in Radruż is sometimes referred to as the oldest wooden church in Poland, which is difficult to verify. For years, it was believed that the oldest one was the church in **Ulucz** near Sanok, which according to tradition dated back to 1510. However, in 1999, dendrochronological sample tests showed that the church was founded in 1659. In this situation, the temple in Radruż, dated at the end of the 16th century, became a strong candidate for being the oldest one, although there is a rival in nearby **Gorajec**. Until the 1990s, it was dated back to the middle of the 18th century and did not arouse much interest; however, in 1995 the discovery of the original polychrome shifted its dating to the end of the 16th century. Some researchers define the exact date 1586, while the supporters of Radruż indicate the year 1583, from which the lost foundation document came. Both dates are uncertain, hence the dating of both monuments at the end of the 16th century. So if you wish to visit the oldest church in Poland, go to **Posada Rybotycka**, where there is certainly the oldest temple of Eastern Christianity in Poland, although it is made of stone. It comes from the turn of the 14th and 15th centuries. However, not all of it...

Goszcząc w Radrużu zdecydowanie warto zatrzymać się choć na chwilę w **Horyńcu-Zdroju**, jednym z czterech podkarpackich uzdrowisk. Panuje tu specyficzny prozdrowotny fitoklimat a tutejsze wody siarczkowe były już ponoć znane **Marysińce Sobieskiej**, w XIX w. stały się podstawą modnego kurortu. Dziś leczy się tu choroby dróg oddechowych i przewodu pokarmowego, zaś na miłośników zabytków czeka klasycystyczny kościół zdrojowy, któremu urodą nie ustępuje dawny teatr dworski z poł. XIX w.

Pri návšteve Radruža sa oplatí aspoň na chvíľu zastaviť v **Horyńci-Zdroji**, jednom zo štyroch podkarpackých kúpeľných stredísk. Vládne tu špecifická zdravie podporujúca fytoškľíma a tunajšie sírnaté minerálne vody boli vraz známe už **Marii Sobieskej**. V 19. storočí sa stali základom pre rozmach módných kúpeľov. Dnes sa tu liečia choroby dýchacích ciest a zažívacieho traktu a na milovníkov architektonických pamiatok tu čaká klasicistický kúpeľný kostol či rovnako krásne niekdajšie divadlo z polovice 19. storočia.

While in Radruż, it is definitely worth stopping for a moment in **Horyniec-Zdrój**, one of the four spa resorts in Podkarpacie. There is a specific pro-health phytoclimate and the local sulphide waters were already known to **Marie Sobieska**; in the 19th century they became the basis of a fashionable resort. Nowadays, respiratory and gastrointestinal diseases are treated here, while for those who enjoy monuments, there is a classicist spa church as well as an equally beautiful old court theatre from the middle of the 19th century.

Koniecznie trzeba także rozważyć wyprawę do **lasu Buczyna koło Nowin Horynieckich**, gdzie wśród drzew ukrywa się prastara **Świątynia Słońca**. Tworzy ją monolit kamienny z tajemniczym otworem w środku, zaś wokół niego dopatrzeć się można kamiennego kręgu. Ponoć oddawano tu cześć bogowi **Swarogowi**, a do dziś odczuwa się tu niezwykłą energię. Wokół tego miejsca jest znacznie więcej pytań niż odpowiedzi i choćby dlatego zasługuje na odwiedzenie.

Určite treba považovať taktiež o výlete do **lesa Buczyna pri Nowinach Horynieckých**, kde sa medzi stromami ukrýva prastarý **Chrám Slnka**. Tvorí ho kamenný monolit s tajomným otvorom uprostred a okolo neho možno vidieť kamenný kruh. Vraj sa tu klaňali bohu **Svarogovi** a dodnes tu cítia neobyčajnú energiu. Okolo tohto miesta je značne viac otázok ako odpovedí a možno práve preto si zaslúži, aby ste ho navštívili.

We also recommend a trip to the **Buczyna forest near Nowiny Horynieckie**, where the ancient **Temple of the Sun** is hiding among the trees. It is made of a stone monolith with a mysterious hole in the middle, with a stone circle around it. It is said that **Swarog** god was worshipped here, and you can still feel extraordinary energy here. There are many more questions concerning this place than answers and that is why it deserves to be visited.

Jednym z najbardziej spektakularnych elementów dziedzictwa kulturowego regionu lubaczowskiego jest **kamieniarka bruśnieńska**. Nazwa ta prowadzi nas do pobliskiego **Brusna**, gdzie znajdowały się zarazem tak kamieniołom, jak i silny ośrodek rzemieślników pracujących w kamieniu, działający od XVI w. Ich specjalizacją stały się różnorodne krzyże nagrobne i przydrożne, zamawiane od Kolbuszowej po Lwów. Okres największego rozwoju ośrodka to czasy od połowy XIX w. po II wojnę światową.

Jedným z najokázalejších prvkov kultúrneho dedičstva lubaczovského regiónu je **brusnianske kamenárske umenie**. Tento názov nás zavedie do neďalekého **Brusna**, kde sa nachádzali kamenolomy a silné centrum kamenárskych majstrov, ktoré fungovalo od 16. storočia. Ich špecializáciou boli náhrobné kríže a kríže pri cestách, ktoré si objednávali záujemcovia od Kolbuszovej až po Lvov, pričom najväčší rozmach tito miestni umelci zaznamenali od polovice 19. storočia do vypuknutia druhej svetovej vojny.

One of the most spectacular elements of the cultural heritage of the whole Podkarpacie region is the **stonework of Brusno**. This name leads us to nearby **Brusno**, which from the 16th century was home to a quarry and skilled craftsmen doing stonework. Their specialties were tomb and roadside crosses, ordered from Kolbuszowa to Lviv; the period of its greatest development was from the mid-19th century till the Second World War.

Chotyniec 63

Basznia Dolna:

→ w Kresowej Krainie czeka - zwłaszcza w sezonie - mnóstwo atrakcji z obszaru dziedzictwa kulturowego, m.in. warsztaty rzemiosła, na których można samodzielnie stworzyć pamiątki z podróży!

→ v Kresovej Krainie na vás čaká, najmä počas hlavnej turistickej sezóny, množstvo atrakcií z oblasti kultúrneho dedičstva, okrem iného remeselné tvorivé dielne, počas ktorých si môžete zhotoviť vlastnoručný suveníry z cesty!

→ Borderland park offers (especially in peak season) a lot of attractions related to cultural heritage, including craft workshops where you can create your own souvenirs!

Łukawiec:

→ wieś z dwoma zabytkami architektury drewnianej - cerkwią z 1701 r., stylowo nawiązująca do najstarszej architektury cerkiewnej i skromny acz pełen uroku kościół z 1754 r.;

→ obec s dvomi historickými objektmi drevenej architektúry - cerkvou z roku 1701, ktorá svojim štýlom nadväzuje na najstaršiu východokresťanskú sakrálnu architektúru a s na prvý pohľad skromných kostolom z roku 1754, ktorý je však plný nádhery;

→ a village with two monuments of wooden architecture: the church from 1701, referring in its style to the oldest Orthodox church architecture and a modest but charming church from 1754.

Wielkie Oczy:

→ miasteczko z zabytkami trzech kultur Pogranicza - barokowym kościołem, zrewitalizowaną neogotycką synagogą w roli biblioteki i czekającą na remont drewniano-murowaną cerkwią, konstrukcji szachulcowej;

→ mestočko s pamäťhodnosťami troch kultúr pohraničia - barokovým kostolom, revitalizovanou neogotickou synagógou, ktorá dnes plní úlohu knižnice a dreveno-murowanou cerkvou, ktorá čaká na svoju rekonštrukciu;

→ a small town with monuments of three Borderland cultures - a Baroque church, revitalised neo-Gothic synagogue used as a library and a wooden and brick church built in the wattle and daub technique.

Cerkiew Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu to zabytek wzniesiony ok. roku 1600, jakkolwiek jego charakterystyczna sylwetka została ukształtowana w wieku XVIII. Otoczona wieńcem starodrzewia cerkiew ujmując przede wszystkim harmonię trzech kopuł sferycznych, wieńczących babiniec, nawę i sanktuarium. Harmonią, z którą współbrzmie regularny rytm ozdobnych arkad, tworzących galerię nad babiniec oraz obiegające świątynię soboty. Z XVIII stulecia pochodzi także imponująca wysokim poziomem wykonania i siłą oddziaływania polichromia wnętrza, niewątpliwie łącząca tradycję wschodniego chrześcijaństwa z cechami stylowymi baroku.

Starszy, bo wykonany prawdopodobnie ok. 1671 r. jest przepiękny, pięciokondygnacyjny ikonostas, jak najszlachetniej uchodzący za jeden z najcenniejszych w regionie, w bogatym przeciwieństwie w ten typ zabytków. Szczególnie znaczenie nadaje mu także cudowna ikona Matki Bożej, dzięki której cerkiew pełni rolę sanktuarium maryjnego. Grekokatolickiego sanktuarium maryjnego.. Cerkiew pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu jest bowiem jedną z niewielu zabytkowych świątyni, użytkowanych dziś na powrót przez kościoły grekokatolickie. I jedną z niewielu, w których możemy uczestniczyć w tradycyjnej liturgii.

Cerkow Narodenia Presvätej Bohorodičky v Chotyńci je historickým objektom postaveným okolo roku 1600, hoci jeho charakteristická podoba bola utvorená v 18. storočí. Uprostred venca starých stromov dominuje predovšetkým harmonia troch sférických kopúl, ktoré sa nachádzajú nad babincom, chrámovou loďou a sanktuáriom. Harmonia, s ktorou ladí pravidelný rytmus ozdobných arkád tvoriacich galériu nad babincom a soboty, ktoré obkolesujú chrám. Z 18. storočia pochádza taktiež polichrómia interiéru, ktorá imponuje vysokou kvalitou prevedenia a silou, ktorou pôsobí, pričom nepochybne spája tradície

východného kresťanstva so štýlovými prvkami baroka. Starší päťúrovňový ikonostas zhotovený pravdepodobne okolo roku 1671 je nádherný a oprávnené pokladaný za jeden z najvzácnejších v regióne, ktorý oplýva množstvom pamiatok tohto druhu. Osobitný význam mu dodáva taktiež zázračná ikona Bohorodičky, vďaka ktorej je cerkov grékokatolíckym pútnickým chrámom. Cerkow Narodenia Presvätej Bohorodičky v Chotyńci je dnes jedným z mála historických chrámov, ktorý opätovne využíva grékokatolícka cirkev. A jedným z nemnohých, v ktorom sa môžeme zúčastniť na tradičnej liturgii.

The Orthodox Church of the Nativity of the Holy Mother of God in Chotyniec is a monument erected around 1600, although its characteristic silhouette was shaped in the 18th century. Surrounded by a wreath of old trees, the church amazes with the harmony of the three spherical domes crowning the women's gallery (babiniec), the nave and the sanctuary. The harmony tones in with the regular rhythm of ornamental arcades, forming a gallery over babiniec and the soboty arcades around the church. The interior polychrome also comes from the 18th century. It makes a huge impression due to its high quality and impact strength, undoubtedly combining

the tradition of Eastern Christianity with Baroque style features. A beautiful, five-storey iconostasis is older, as it was probably made around 1671; and although the region is rich in such kind of monuments, it is regarded as one of the most valuable there. What gives it a special importance is the miraculous icon of the Mother of God, thanks to which the church functions as a Marian sanctuary. It is the Greek Catholic Sanctuary of St. Mary, as the Orthodox church of The Nativity of the Holy Mother of God in Chotyniec is one of the few historic temples used today by the Greek Catholic church. And one of the few where we can participate in the traditional liturgy.

Goszcząc w greckokatolickiej cerkwi w Chotyńcu warto wiedzieć, że w jego okolicy znajdują się cerkwie prawosławne, w których można uczestniczyć w sprawowanej liturgii. Szczególnie warto odwiedzić pobliski **Kalników** z imponujących rozmiarów świątynią Zaśnięcia NMP oraz **Nienowice**, gdzie znajdziecie miniaturową cerkiewkę rozbudowaną z przydrożnej kapliczki.

Pri návšteve gréckokatolíckeho chrámu v Chotynci je dobré vedieť, že v jeho okolí sa nachádzajú pravoslávne chrámy, v ktorých sa môžeme zúčastniť na slávení liturgie. Osobitne odporúčame navštíviť blízky **Kalników**, kde sa nachádza chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky impozantnej veľkosti a **Nienowice**, kde nájdete miniatúrnu cerkov prestavanú z kaplinky pri ceste.

While visiting the Greek Catholic church in Chotyniec, it is worth knowing that in its neighbourhood there are Orthodox churches where you can participate in the liturgy. Two especially recommended places are nearby **Kalników** with its enormous temple of the Dormition of the Virgin Mary, and **Nienowice**, where you will find a miniature Orthodox church extended from a roadside chapel.

Smolnik jest dziś nowym osiedlem, na terenie dawnej wsi zachowała się jedynie cerkiew, tajemniczo acz samotnie zwieńczająca szczyt rozległego wzniesienia, otoczona wyłącznie przez nie mniej malowniczo starodrzew. Z pewnością jedna z faworytek rywalizacji o miano najpiękniej położonego zabytku UNESCO. Cerkiew pw. św. Michała Archanioła powstała w końcu XVIII w., reprezentuje typ bojkowski - wszystkie trzy części są równej wysokości, każda kryje osobny dach namiotowy w funkcji kopuły, nad obszerniejszą nawą nieco wyższy. Smukłości dodają zabytkowi łamania dachów i wieńczące je wieżyczki - makowiczki. I to właśnie walory konstrukcyjne i historyczne zdecydowały o umieszczeniu zabytku w elitarnym gronie Światowego Dziedzictwa, wewnątrz bowiem jest bardziej świadectwem trudnej historii XX w. niż sztuce dawnych malarzy a walorów położenia pod uwagę nie brano. Polichromia zachowała się jedynie we fragmentach, pieczołowicie odnawianych, a wyposażenie trafiło w różne ręce, na szczęście po części do zasobów muzealnych Łańcuta i Lwowa.

Smolnik je dnes novým sídliskom a na území niekdajšej obce sa zachovala iba cerkov, ktorá osamotená korunuje vrchol rozľahlej vyvýšeniny, pričom ju obklopujú majestátné koruny starých stromov. Určite ide o jednu z adeptiek na označenie najkrajšie položenej pamiatky UNESCO. Cerkov sv. Michala Archanjela vznikla koncom 18. storočia, reprezentuje tzv. bojkovský štýl – všetky tri časti sú rovnako vysoké, každá časť je zastrešená osobitnou ihlancovou strechou s funkciou kupoly, ktorá je nad širšou strechou o niečo vyššia. Štíhlosť stavbe dodávajú zlomy stiech a vežičky, ktoré ich korunujú. A práve tieto konštrukčné a historické bohatstvá rozhodli o tom, že objekt sa ocitol v elitnom klube svetového dedičstva, keďže interiér je skôr svedectvom o ťažkých dejinách 20. storočia, ako o umení dávnych majstrov maliarov. Malebná poloha tiež nebola bránou do úvahy. Polychromia sa zachovala iba v malých fragmentoch, ktoré boli veľmi pozorne obnovované. Inventár sa dostal do rozličných rúk, našťastie čiastočne do zbierok múzeí v Ľańcute a v Lvove.

Smolnik is today a new housing estate. The only remaining part of the former village is the Orthodox church, mysteriously but lonesomely crowning the top of a vast hill, surrounded only by picturesquely old trees. It is certainly one of the most beautifully located UNESCO sites. The Saint Michael the Archangel Orthodox church was founded at the end of the 18th century; it represents the Boyko type - all three parts are equal in height, each of them is covered with a separate tent roof functioning as the dome; the larger aisle has a taller roof. The slenderness effect is enhanced by roofs divided into two parts and crowned with towers called makowiczki. And it is the constructional and historical qualities that decided to place the monument in the elite group of World Heritage Sites, because the interior is more a testimony to the difficult history of the 20th century than the art of old painters; the values of the location were not taken into account. The thoroughly renewed polychrome has only partly survived. The equipment got to various places; fortunately, partly to the museums in Łańcut and Lviv.

Smolnik 120

Medyka:

- wieś z dawnym zespołem dworsko-parkowym Pawlikowskich, słynnym swego czasu z ogrodów i oranżerii, zdecydowanie warto obejrzeć 50 ha park;
- obec so starobyłym pałacowo-parkowym kompleksom rodu Pawlikowskich, który był kedysi preslávny záhradami a oranžeriou. Rozhodne treba navštíviť park s rozlohou 50 ha;
- a village with a former manor-park complex of the Pawlikowski family, once famous for its gardens and orangerie; its park (50 ha) is definitely worth having a walk in.

Przemysł:

- tisícročné mesto tisícich pamätihodností. Mesto, ktoré patrí k najviac históriou dýchajúcim miestom Poľska, fenomén multikultúrnosti pohraničia Západu a Východu, mesto katedrál, rezidencií... secesie;
- a thousand-year-old city of a thousand monuments ... It is one of historically richest places in Poland, as it is the phenomenon of multiculturalism of the Western-Eastern borderland, the city of cathedrals, residences and ... secession.

Kalwaria Paclawska:

- jedno z największych polskich centrów pielgrzymkowych, krajobrazowo niezrównanym, ze wspaniałym barokowym kościołem z XVIII w. i współczesnym mu klasztorem;
- jedno z najväčších poľských pútnických centier, ktoré svojou jedinečnou polohou nemá konkurenciu. Dominuje mu nádherný barokový kostol z 18. storočia a kláštor z toho istého obdobia;
- one of the largest Polish pilgrimage centres, with unparalleled landscapes, a magnificent Baroque church from the 18th century and a monastery of the same age.

Ustrzyki Dolne:

- miasteczko znane jako zimowa stolica Podkarpacia, z pozostającą w kuli greckokatolickim cerkwią, zabytkowym kirkutem i przebogata ofertą gastronomii regionalnej;
- mesteczko pokladané za zimné hlavné mesto Podkarpacia s funkčnou gréckokatolíckou cerkvou, historickým židovským cintorinom a bohatou ponukou regionálnej gastronómie;
- a town known as the winter capital of Podkarpacie, with a Greek Catholic church, a historic Jewish cemetery and a wide range of regional food.

Smolnik nad Sanem leży w bieszczadzkiej Dolinie Sanu, wzdłuż którego prowadzi niezwykle urokliwa droga do **Zatwarnicy** i do nieistniejących już wsi Hulskie, Krywe i Tworylne. Przed wojną były to tereny bardzo ludne, w co dziś trudno uwierzyć, dolina stała się bowiem ostoją przyrody - tuż przy trasie znajdziecie m.in. rezerwat przyrody **Śnieżycza wiosenna w Dwerniczku** a i o spotkanie dzikich zwierząt nie trudno. Niemniej jednak zachowała się tu piękna cerkiew w miejscowości **Chmiel**, pochodząca z pocz. XX w. i wyraźnie inspirowana architektura Huculszczyzny.

Ale to nie jedyny aspekt dziedzictwa. Wśród nielicznych mieszkańców osad tej doliny znajdują się pasjonaci historii i twórcy, silnie inspirowani sztuką mieszkających tu Bojków. Goszcząc w Chmielu czy Zatwarnicy - zwłaszcza w sezonie - możecie wziąć udział w warsztatach dawnego rzemiosła, nawet tworzenia krywulek. W Zatwarnicy warto odwiedzić zwłaszcza zrekonstruowaną **Chatę Bojkowską** oraz **Kino Końkret**, zlokalizowane w zaadaptowanej stajni Parku Konnego w Zatwarnicy.

Dolina Sanu staje się także oazą **bieszczadzkiej kuchni** - w oferowanych tu menu znajdziecie wiele tradycyjnych dla regionu potraw, zwłaszcza w samym Smolniku. Kuchnia to arcyśmaczka, ale na wszelki wypadek po posiłku warto spacerować, choćby wzdłuż zatwarnickiego potoku Hylaty do największego w Bieszczadach wodospadu **"Szepit"**.

Smolnik nad Sanem sa nachádza v bieszczadskej doline rieky **San**, pozdĺž ktorej vedie malebná cesta do **Zatwarnice** a do zaniknutých obcí Hulskie, Krywe a Tworylne. Pred vojnu tieto miesta prekypovali životom, čo sa dá dnes neuveriteľne. Teraz tu nájdete hneď vedľa cesty prírodnú rezerváciu **Śnieżycza wiosenna w Dwerniczku** a nie je tu núdza ani o stretnutia s divými zvieratami. Zachovala sa tu však nádherná cerkov v obci **Chmiel**, ktorá pochádza zo začiatku 20. storočia a bola výrazne inšpirovaná huculskou architektúrou.

Ale nie je to jediný aspekt dedičstva. Medzi hŕstkou obyvateľov osád sú nadšenci histórie a tvorcovia, ktorých umenie je silne inšpirované dielami tu žijúcich Bojok. Pri návšteve Chmiela či Zatwarnice sa môžete najmä v sezóne zúčastniť na tvorivých dielnach tradičných remesiel. V Zatwarnici odporúčame navštíviť najmä zrekonštruovanú **Bojkovskú chatu** a **Kino Końkret**, lokalizované v upravenej stajni Jazdeckého parku v Zatwarnici, ktoré ponúka najkultovejšie bieszczadske filmy.

Dolina Sanu sa stáva taktiež oázou **bieszczadskej kuchyne** - v ponúkanom menu nájdete mnoho jedál charakteristických pre tento región, najmä v samotnom Smolniku. Miesta kuchyňa je viac než chutná, ale po dobrom obede určite odporúčame prechádzku, napríklad popri potoku Hylaty k najväčšiemu vodopádu v Bieszczadách s názvom **"Szepit"**.

Smolnik is located in the **Valley of the San River**. There is a particularly charming road along the river, which goes to **Zatwarnica** and to the non-existing villages of Hulskie, Krywe and Tworylne. Before the war, they were densely populated, which is hard to believe today, because nowadays the valley has become a wildlife sanctuary; right next to the route you will find, among others, a nature reserve called Spring snowflake (**Śnieżycza wiosenna**) in **Dwerniczek**; it is also very easy to come across some wild animals. Nevertheless, a beautiful Orthodox church in **Chmiel**, dating from the beginning of the 20th century, can still be admired here. It was clearly inspired by the Hutsul architecture. This is not the only aspect of heritage. Among the few inhabitants of the valley, there are enthusiasts of history and creators who are strongly inspired by the art of the Boyko inhabitants living here. While visiting Chmiel or Zatwarnica (especially in peak season) you can take part in old craft workshops, and even create krywulki. In Zatwarnica, two places worth visiting are the reconstructed **Boyko Hut** and the **Końkret Cinema**, located in an adapted stable of the Horse Park in Zatwarnica. The San Valley is also a haven of the Bieszczady cuisine - in the menu offered here you will find many traditional regional dishes, especially in Smolnik. The food is delicious; however, after the meal it's worth taking a walk, for example along the Hylaty stream in Zatwarnica to the biggest waterfall in the Bieszczady called "Szepit".

Turzańsk 85

Wpis dotyczący 16 drewnianych cerkwi wyraźnie nawiązuje do związków ich architektury z grupami etnograficznymi, które je budowały. Oczywiście wszystkie są trójdzielne, ale wykazują duże różnice nawet w kształtowaniu bryły, o detalach już nie wspominając. **Cerkwie lemkowski** mają plan podłużny, każda z części jest najczęściej kryta osobnym namiotowym dachem łamanym uskokowo, choć nierazki jest dach o wspólnej kalenicy, co widzimy obecnie w Turzańsku. Najczęściej nad babińcem budowano wieżę, nawiązując do wzorów kościoła facińskiego - jak w pozostałych polskich lemkowskiach z listy UNESCO - zwłaszcza w Kwiatoniu. Zupełnie odmiennie prezentuje się **cerkiew huculska**, budowana na planie nie podłużnym a centralnym - krzyża greckiego, z wyraźnie większą nawą, nad którą góruje wydatna kopuła. W młodszych zabytkach pojawiają się trzy kopuły a z czasem nawet pięć. Ten układ stał się wzorem dla tzw. narodowego stylu ukraińskiego a na liście UNESCO najlepiej reprezentuje go świątynia w Jasinie na Zakarpaciu, zaś jej reminiscencje to wspomniana cerkiew w Chmielcu czy Hoszowie koło Ustrzyk Dolnych.

Pośredni charakter ma **cerkiew bojkowska**, budowana na planie podłużnym ale z trzema kopułami nad poszczególne częściami świątyni, przy czym niekiedy w funkcji kopuły występuje dach namiotowy, jak w Smolniku nad Sanem. Schemat ten najbardziej przypomina najstarsze drewniane cerkwie, jak te w Radrużu, Gorajcu czy Chotyńcu, wprost się bowiem z nich wywodzą. A owe najstarsze zabytki dla porządku nazwano we wpisie **stylem halickim**...

Záznam o 16 drevených cerkvách jasne nadväzuje na spojitost ich architektúry s etnografickými skupinami, ktoré ich stavali. Samozrejme, všetky sú trójdielne, ale vykazujú veľké rozdiely v tvare lode, celkovej podobe a najmä v detailoch. **Lemkovské cerkvi** majú obdĺžnikový pôdorys, každá z častí je zväčša krytá samostatnou ihlancovou strechou so skokovými zlomami, hoci nie je zriedkavým ani typ strechy so spoločným chrbtom, ako to vidíme v súčasnosti v Turzańsku. Najčastejšie bola nad babińcom postavená veža podľa vzoru latinskej cirkvi, ako je tomu v prípade ostatných lemkovských cerkví zo zoznamu UNESCO – najmä v Kwiatoni. Úplne inak vyzerá huculská **cerkov** v pôdoryse gréckeho kríža, s výrazne väčšou lodou, nad ktorou sa vznáša výrazná kupola. V mladších objektoch sa objavujú tri a v niektorých prípadoch dokonca päť kupol. Toto usporiadanie sa stalo vzorom pre tzv. ukrajinský národný štýl a na zozname UNESCO ho najlepšie reprezentuje chrám v Jasine na Zakarpatii, pričom reminiscenciou tohto štýlu je spomínaná cerkov v Chmielci či Hoszowe pri Ustrzykach Dolných. Akýsi zmiešaný ráz má **bojkovská cerkov**, postavená v podĺžnom pôdoryse, no s tromi kupolami nad jednotlivými časťami chrámu, pričom občas plní úlohu kopuły ihlancová strecha, ako je tomu v Smolniku nad Sanem. Táto schéma najväčšmi pripomína najstaršie drevené cerkvi, ako sú tie v Radruži, Gorajci či Chotyńci, keďže z nich priamo odvodenná. A pre sprísnenie, tieto najstaršie pamiatky boli v zápise nazvané „**halický štýl**“.

The inscription concerning the 16 wooden churches of the Eastern Christianity clearly refers to the connections between their architecture and the ethnographic groups that built them. Of course, all of them are three-part, but they show big differences in the shape, not to mention the details. **Lemko churches** have a longitudinal plan, each part is usually covered with a separate tent-shaped, polygonal roof, although the roof with one common ridgepole is not infrequent, as we can see today in Turzańsk. Most often, the tower was built over the babiniec (women's gallery) part, referring to the Latin church designs, as in other Polish Lemko churches from the UNESCO's list, especially in Kwiaton.

Hutsul churches, on the other hand, look completely different. They are not built on a longitudinal, but on a central plan - the Greek cross plan, with a distinctly larger nave, over which a prominent dome dominates. Newer monuments have three, or even five domes. This system has become a model for the so-called Ukrainian national style, which is the most fully represented by the temple in Jasina in Zakarpattia Oblast, and its reminiscences are the church in Chmiel or in Hoszów near Ustrzyki Dolne. **Boyko churches** are a mixture of the above styles. They are built on a longitudinal plan but with three domes over each part of the temple; sometimes instead of a dome there is a tent roof, as in Smolnik on the San. This scheme most closely resembles the oldest wooden churches of Eastern Christianity, like those in Radruż, Gorajec or Chotymiec, because it directly stems from them. The style of these oldest monuments was called the **Halych style** in the inscription.

Ciesz się jednak ów prosty fakt, że ta przepiękna cerkiew przetrwała, jako jedna z niewielu świątyń Bieszczadów Wysokich. A przecież po 1951 r., kiedy wyłudniony Smolnik wrócił do Polski, pełniła funkcję magazynu siana i prawie cudem uniknęła pożaru. Dopiero wpis na listę zabytków i przekazanie kościołowi rzymskokatolickiemu dały gwarancję istnienia i start do kariery - ze składowiska paszy dla bydła do elity światowego dziedzictwa. Takie rzeczy, tylko w Bieszczadach...

Je potešiteľné, že krásna cerkov prežila ako jeden z mála chrámov Vysokých Bieščad. Po roku 1951, keď sa vyľudnený Smolnik vrátil na územie Poľska, slúžila ako sklad sena a takmer zázrakom unikla požiaru. Až zapísanie do zoznamu pamiatok a odovzdanie chrámu rímskokatolíckej cirkvi dali záruku pre existenciu a štart kariéry: zo skládiska paše pre dobytok na elitu svetového dedičstva. Takéto veci sú možné iba v Bieščadách...

However, it is positive that this beautiful church survived as one of the few temples of the High Bieszczady. After all, we should be aware of the fact that after 1951, when the depopulated Smolnik returned to Poland, the church was used as a hay store and it was miraculously saved from fire. Only when it entered the list of monuments and was taken over by the Roman Catholic church was the church secure. It could also start its career from a food storage for cattle to the elite of world heritage; such things are possible only in the Bieszczady Mountains ...

Trasa ze Smolnika do kolejnej cerkwi z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO wiedzie przez **Bieszczady Wysokie**, stanowiące od lat główną atrakcję turystyczną województwa podkarpackiego. Wędrówki górskie mogą doskonale uzupełniać peregrynację po zabytkach, dlatego warto choć na kilka chwil wyruszyć na bieščadzkę szlaki, prowadzące np. na **Poloninę Caryńską**, **Poloninę Wetlińską** czy majestatyczny **Smerek**, które mijamy tuż obok.

Trasa zo Smolnika do ďalšej cerkvi zo Zoznamu svetového dedičstva UNESCO vedie cez **Vysoké Bieščady**, ktoré sú už mnoho rokov hlavnou turistickou atrakciou Podkarpatského vojvodstva. Horské túry môžu vynikajúco doplniť putovanie po pamiatkach, preto je dobré aspoň na chvíľu vyjsť na bieščadské chodníky, ktoré vedú napríklad na **Poloninu Caryńsku**, **Poloninu Wetlińsku** alebo majestátny **Smerek**.

The route from Smolnik to the next church from the UNESCO's World Heritage List goes through the **High Bieszczady**, which for years has been the main tourist attraction of the Podkarpackie Province. Mountain treks can perfectly complement the journey through monuments; that is why we recommend various Bieszczady trails, which take us, for example, to **Polonina Caryńska**, **Polonina Wetlińska** or the majestic **Smerek** mountain near our route.

Bieszczady w pierwszym skojarzeniu to dzika przyroda. I słusznie, jakkolwiek wróciła ona w te strony stosunkowo niedawno, jeszcze bowiem przed wojną był to obszar - zwłaszcza w dolinach - gęsto zaludniony, zaś na poloninach pasły się stada bojkowskiego bydła. Pewnie dlatego **Bieszczadzki Park Narodowy** powstał dopiero w 1973 r. i objął przede wszystkim masywy górskie. Dopiero z czasem rozrósł się z 59,55 do 292,02 km² w 1999 r., stając się trzecim co wielkości parkiem narodowym na terenie Polski i największym w polskich górach. 80% obszaru parku zajmują lasy naturalne, z czego 15% to drzewostany puszczańskie o charakterze pierwotnym. Stwierdzono tu 780 gatunków roślin naczyniowych, 230 gatunków kręgowców, w tym 58 gatunków ssaków oraz 140 gatunków ptaków. Jeśli dysponujecie czasem odwiedźcie koniecznie pobliskie **Turystyczne Centrum** oraz **Ustrzyki Dolne**, w których mieści się **Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny i Muzeum Przyrodnicze Bieszczadzkiego Parku Narodowego**. Zdecydowanie warto też odwiedzić **Centrum Promocji Leśnictwa i Zagrodę Żubrów w Mucznie**.

Pri slove Bieščady sa nám vybaví nedotknutá príroda, hoci tá sa do tejto oblasti vrátila pomerne nedávno. Ešte pred vojnou to bola oblasť, ktorá bola najmä v dolinách husto osídlená a na poloninách sa pásli stáda dobytku. Zrejme preto **Bieščadský národný park** vznikol až v roku 1973 a jeho súčasťou sa stali predovšetkým horské masívy. Až postupne sa rozrástol z 59,55 na 292,02 km² v roku 1999, čo ho radí veľkosťou na tretie miesto medzi poľskými národnými parkami a na prvé miesto spomedzi poľských horských národných parkov. 80% územia parku zaberajú prirodzené lesy, z čoho 15 % tvorí pralesný porast pôvodného rázu. Vyskytuje sa tu 780 druhov cievnych rastlín, 230 druhov stavovcov vrátane 58 druhov cicavcov a 140 druhov vtákov. Ak máte čas, navštívte blízke **Lutowiska**, kde sa nachádza **Turistické informačné a vzdelávacie centrum, Ustrzyki Dolne**, kde sa nachádza **Výskumne a Pedagogické Centrum a Prírodopisné múzeum Bieščadského národného parku**. Určite sa oplatí navštíviť aj **Centrum propagácie leśnictva a Zubriú oboru v Mucznie**.

The Bieszczady mountains are mainly associated with wild-life. However, it has not been like that for a long time; before the war, this area was densely populated, especially in the valleys, and the poloniny meadows were full of grazing cattle of the Boykos. This is probably why the **Bieszczady National Park** was founded so late, in 1973, and covered mostly mountain ranges. Over time, it grew from 59.55 to 292.02 km² in 1999, becoming the third largest national park in Poland and the largest one in Polish mountains. 80% of the park area is occupied by natural forests, of which 15% are primeval forest stands. There are 780 species of vascular plants, 230 species of vertebrates, including 58 species of mammals and 140 species of birds. If you have enough time, visit the nearby **Lutowiska**, which is home to the **park's Tourist Information and Education Centre**, as well as **Ustrzyki Dolne**, with its **Science and Education Centre** and the **Natural History Museum of the Bieszczady National Park**. You should also not miss the **Forestry Promotion Centre** and the **European Bison Farm in Mucznie**.

Kolejna na naszej trasie atrakcja UNESCO to łemkowska świątynia pw. św. Michała Archanioła w Turzańsku. Zbudowano ją w pierwszych latach XIX w. jako greckokatolicką, po wojnie była przejściowo kościołem rzymskokatolickim by stać się świątynią prawosławną (od 1963 r.). Z daleka zwraca uwagę misterną grą baniastych wieżyczek ze smukłymi latarniami, wieńczących trzy tradycyjne części cerkwi oraz zakrystię i skarbczyk.

Współgra z nimi wkomponowana w ogrodzenie dzwonnica, także zwieńczona baniastą wieżyczką. W odróżnieniu od typowej świątyni łemkowskiej posiada dach o jednej kalenicy, co jednak jest wynikiem przebudowy z końca XIX w., pierwotnie poszczególne części wieńczyły osobne dachy, jak w "klasycznym" stylu łemkowskim.

Wnętrze nie zmieniło się istotnie od końca XIX w. Intrygująca polichromia jest dziełem Józefa Bukowczyka, który wprowadzając do tradycji cerkiewnej modne wówczas nurty malarskie, dodawał równocześnie przedstawieniom miejscowe krajobrazy i aranżował lokalne sceny. Artysta przemalował także starszy, współczesny cerkwi ikonostas, tu już bez nowinek, jakkolwiek niektórzy dostrzegają w świętych postaciach niemało... impresjonizmu.

Ďalšou atrakciou UNESCO na našej trase je chrám sv. Michala Archanjela v Turzańsku. Bol postavený začiatkom 19.storočia ako gréckokatolícka cerkev, po vojne sa na chvíľu stal rímskokatolíckym kostolom, aby sa nakoniec v roku 1963 stal pravoslávny chrámom. Z diaľky priťahuje pozornosť čarovnou hrou tvarov vežíčiek so štíhlymi lampami, ktoré prekrývajú tri tradičné časti cerkvi a sakristiu.

Súhru tvarov dotvára zvonica zakomponovaná do ohradeného areálu, taktiež ukončená cibulovitou vežíčkou. Na rozdiel od typického lemkovského chrámu má strechu s jedným chrbtom, čo je však dôsledok prestavby z konca 19.storočia a pôvodne boli jednotlivé časti zastřešené samostatnými strechami, ako v „klasickom“ lemkovskom štýle.

Interiér sa od konca 19.storočia podstatne nezmenil. Uchvatná polychromia je dielom Jozefa Bukowczyka, ktorý pri zavádzaní v tom čase módnych maliarskych trendov do východnej sakrálnej tradície využíval miestnu krajinku a aranžoval lokálne scény. Umelec premaľoval taktiež pôvodný ikonostas, avšak tu sa už vyhýbal novinkám, hoci niektorí v postavách svätcov vidia trocha ... impresionizmu.

The next UNESCO attraction along our route is a Lemko church of Michael the Archangel in Turzańsk. It was built in the first years of the 19th century as a Greek Catholic, after the war it was temporarily a Roman Catholic church to become an Orthodox temple (since 1963). From a distance, attention is drawn to the intricate play of spherical turrets with slender lanterns, crowning the three traditional parts of the church along with the vestry and the treasure chest. The bell tower, integrated in the fence, harmonizes with them, also topped with a spherical turret. Unlike a typical Lemko temple, it has a roof with one ridgepole, which, however, is the result of the reconstruction from the late 19th century; originally, individual parts were crowned with separate roofs, as in the „classic“ Lemko style.

The interior has not changed significantly since the end of the 19th century. The intriguing polychrome is the work of Józef Bukowczyk, who introduced the then fashionable painting trends to the Eastern Christianity tradition; he also enriched his depictions with local landscapes and arranged local scenes. The artist also repainted the old iconostas, which is the same age as the church. Here he did not introduce any novelties; however, in the pictures of saints some people see in a lot of... impressionism.

Dolina Oslawy, w której położony jest Turzańsk, jest unikatową w całych polskich Karpatach ostoją dawnej kultury i tradycji, albowiem - z wielu zresztą przyczyn - obszar ten najmniej został dotknięty powojennymi wysiedleniami.

Szczególną rolę odgrywa tu lokalne centrum - **Komańcza**, w której znajdziemy dwie cerkwie (starą - prawosławną i nową - greckokatolicką), prywatną Izbę Pamięci Kultury Łemkowskiej oraz galerię sztuki Kuźnia Łemkowska. Warto też odwiedzić **klasztor Nazaretanek**, utrzymany w szwajcarskim stylu uzdrowiskowym i znany za sprawą pamiątek po kardynale Stefanie Wyszyńskim, internowanym tu w czasach stalinizmu.

A pod drodze do Komańczy warto odwiedzić **Jawornik** a raczej teren po dawnej wsi Jawornik, znany jako ośrodek... **bieszczadzkich wampirów**. Legendy i opowieści to jedno, niemniej jednak sam Oskar Kolberg pisał: we wsi Jaworniku nad Oslawicą nie ma jednego człowieka pochowanego na cmentarzu, który by nie miał wbitego w głowę ćwieka lub uciętej i u nóg położonej, głowy...

Dolina Oslawy, v ktorej sa nachádza Turzańsk, je v celých poľských Karpatoch unikátnym miestom, kde sa zachovala dávna kultúra a tradície, keďže táto oblasť bola z viacerých príčin najmenej zasiahnutá vojnovými vysídleniami.

Osobitnú úlohu tu zohráva miestne centrum - **Komańcza**, v ktorej nachádzame dve cerkvi (starú pravoslávnu a novú gréckokatolícku), súkromnú Izbu lemkovskej kultúrnej pamäte a galériu umenia Kuźnia Łemkowska. Hodno taktiež navštíviť **kláštor nazaretániek** postavený v švajčiarskom kúpeľnom štýle, ktorý sa preslávil internovaním kardinála Stefana Wyszyńskeho v období stalinizmu. V kláštore sa nachádzajú taktiež artefakty spojené s týmto pobytom.

Cestou do Komańcze sa opláti navštíviť Jawornik, či skôr územie po niekdajšej obci **Jawornik**, známe ako stredisko... **bieszczadzských upírov**. Legendy a povesti hovoria jedno, no samotný Oskar Kolberg o tejto obci písal: v dedine Jawornik nad Oslawicou niet človeka pochovaného na cintoríne, ktorý by nemal do hlavy vbitý kôl alebo pri nohách položenú odtatú hlavu...

The valley of Oslawa river, where Turzańsk is located, is a refuge of ancient culture and tradition unique for the whole Polish Carpathians, because - for many reasons - this area was least affected by post-war displacement. A special role is played here by the local centre in **Komańcza**, where we can find two wooden churches (the old one is Orthodox and the new one is Greek Catholic), the private Remembrance Chamber of the Lemko Culture, and the Kuźnia Łemkowska art gallery. Another place worth visiting is the **monastery of the Sisters of the Holy Family of Nazareth**. It was built in the Swiss spa style and is known thanks to the memorabilia of Prelate Stefan Wyszyński, interned here during the Stalinist era. On the way to Komańcza there is, or used to be, a village called **Jawornik**. It is worth visiting as it is known as the centre of... the Bieszczady vampires. Legends and stories are one thing, but a famous Polish ethnographer Oskar Kolberg wrote: in the village of Jawornik on the Oslawica river there is no one man buried in the cemetery, who would not have a head studded or cut off and placed at the head...

 Bieszczady ostatecznie na Listę Światowego Dziedzictwa nie trafiły. Dlatego ruszamy na Słowację. W uzasadnieniu decyzji UNESCO podkreślono, że miejscowe *prywatne lasy bukowe stanowią znakomity przykład zachowanego w stanie nienaruszonym zespołu leśnego strefy umiarkowanej i kompletnego systemu ekologicznego z kluczowym udziałem buka.*

 Bieščady sa nakoniec na Zoznam svetového dedičstva nedostali. Aj preto putujeme ďalej na Slovensko. V odôvodnení rozhodnutia UNESCO bolo zdôraznené, že *pôvodné bukové pralesy predstavujú príklad lešného komplexu mierneho pásma zachovaného v neporušenom stave a príklad komplexného ekosystému s kľúčovým podielom buka.*

 All in all, the Bieszczady did not get to the World Heritage List. Therefore, we are moving to Slovakia. To justify the UNESCO's decision, it was stressed that *the primeval beech forests are an outstanding example of undisturbed, complex temperate forests and a complete ecological system with a key share of beech, one of the most important forest components of the temperate zone.*

Stakčínka Roztoka 86

Medzilaborce:

- miasto znane z galerii sztuki nowoczesnej, prezentującej prace Andy'ego Warhola, którego rodzice pochodzili z tych terenów;
- mesto preslávené galériou moderného umenia, ktorá prezentuje diela Andyho Warhola. Jeho rodičia pochádzali z tejto oblasti;
- a town known for its modern art gallery, presenting the works of Andy Warhol, whose parents came from these areas.

Krásny Brod:

- ruiny kościoła i klasztoru bazylianów z XIV w., pełne tajemniczych opowieści oraz nie mniej intrygujący dwór z końca XIX w.;
- zrúcaniny chrámu a kláštora baziliánov zo 14. storočia, plné tajomných povestí a nemenej zaujímavý kaštieľ z konca 19. storočia;
- ruins of a church and a Basilian monastery from the 14th century, full of mysterious stories, and equally intriguing manor house from the end of the 19th century.

Snina:

- ośrodek wypadowy w Bukovské vrchy i Vihorlat, w samym mieście warto obejrzeć klasycystyczny pałac z XVIII w. i Galerię Miro;
- východisko pre výlety do Bukovských vrchov a Vihorlatu. V samotnom meste odporúčame prehliadku klasicistického paláca z 18. storočia a Galérie Miro,
- a starting point for hikes in Bukovské Vrchy and Vihorlat, in the town you can see a classicist palace from the 18th century and the Miro gallery.

 Wpis dziedzictwa przyrodniczego po stronie słowackiej to 4 lokalizacje (w kolejności wpisu UNESCO), 3 na terenie Gór Bukowskich (Bukovské vrchy), w Parku Narodowym Poloniny:

- Puszczka Havešová** (Prales Havešová - 171,3 ha; N49 0 35 E22 20 20) na obszarze wsi Stakčínka Roztoka i Kalná Roztoka. Jest chroniona jako Narodowy Rezerwat Przyrody od 1964 r.
- Rožok** (67,1 ha; N48 58 30 E22 28 0) na terenie wsi Uličské Krivé, od 1965 r. posiada status Narodowego Rezerwatu Przyrody. Położony jest przy samej granicy z Ukrainą.
- Stužica - Bukovské Vrchy** (2950 ha; N49 5 10 E22 32 10), na terenie wsi Nová Sedlica. Narodowy Rezerwat Przyrody od 1965 r. obejmuje obszar leśny rozpoczynający się na stokach Krzemierca (najwyższego wzniesienia Bukovských vrchov - 1221 m n.p.m.) - na styku granic Polski, Słowacji i Ukrainy. Dalej ciągnie się wąskim pasem wzdłuż granicy z Polską. W bezpośrednim sąsiedztwie ale po stronie ukraińskiej znajduje się inna lokalizacja tego wpisu - *Stuzhytsia - Uzhok w Uzańskim Parku Narodowym.*

oraz

- Vihorlat** (2 578 ha; N48 55 45 E22 11 23) - obszar leśny w górach Vihorlat, obejmujących wzniesienie o tej samej nazwie (1076 m n.p.m.) i kilkanaście innych szczytów (w tym Motrogon - 1018 m, Sninský kameň 1006 m oraz Nežabec 1023 m n.p.m.). Administracyjnie znajduje się na terenie poligonu Valaškovce, najbliższa osada to Zemplínske Hámre.

Na slovenskej strane sú súčasťou zápisu prírodného dedičstva 4 lokality (podľa poradia zápisu UNESCO), 3 na území Bukovských vrchov, v národnom parku Poloniny:

- Prales Havešová** - 171,3 ha; N49 0 35 E22 20 20) na území obcí Stakčínka Roztoka a Kalná Roztoka. Lokalita je chránená ako Národná prírodná rezervácia od roku 1964.
- Rožok** (67,1 ha; N48 58 30 E22 28 0) na území obce Uličské Krivé, od roku 1965 má štatút Národnej prírodnej rezervácie. Nachádza sa bezprostredne pri hranici s Ukrajinou.
- Stužica - Bukovské Vrchy** (2950 ha; N49 5 10 E22 32 10) na území obce Nová Sedlica. Národná prírodná rezervácia od roku 1965, zahŕňa lesné územie rozprestierajúce sa od svahov Kremenca (najvyšší vrch Bukovských vrchov - 1221 m. n. m.) - na trojmedzí Slovenska, Poľska a Ukrajiny. Ďalej sa rozprestiera ako úzky pás pozdĺž hranice s Poľskom. V susedstve na ukrajinskej strane sa nachádza iná lokalita, ktorá je súčasťou tohto zápisu - *Stužica-Užok v Užanskom národnom parku.*

a

- Vihorlat** (2 578 ha; N48 55 45 E22 11 23) - olesné územie v pohorí Vihorlat, s vrchom s rovnomeným názvom (1076 m n. m.) a niekoľkými inými vrchmi (ako napr. Motrogon - 1018 m n. m., Sninský kameň 1006 m n. m. a Nežabec 1023 m n. m.). Administratívne sa nachádza na území vojenského obvodu Valaškovce, najbližšou osadou sú Zemplínske Hámre.

There are four locations inscribed on the list on the Slovakian side (according to the UNESCO order), 3 in the Bukovské Vrchy Mountains, in the Poloniny National Park:

- Havešová Forest** (Prales Havešová - 171.3 ha, N49 0 35 E22 20 20) in the area of the villages of Stakčínka Roztoka and Kalná Roztoka. It has been protected as a National Nature Reserve since 1964.
- Rožok** (67,1 ha; N48 58 30 E22 28 0) - in the village of Uličské Krivé, since 1965 it has had the status of the National Nature Reserve. It is located at the very border with Ukraine.
- Stužica - Bukovské Vrchy** (2950 ha; N49 5 10 E22 32 10) - in the village of Nová Sedlica. The National Nature Reserve since 1965 covers the forest area beginning on the slopes of Kremenc (the highest elevation of Bukovské Vrchy - 1221 m above sea level), at the intersection of Poland, Slovakia and Ukraine. It continues along a narrow strip along the Polish border. In the immediate vicinity, but on the Ukrainian side, there is another location of this inscription - *Stuzhytsia-Uzhok in the Uzhanian National Park.*

and

- Vihorlat** (2 578 ha; N48 55 45 E22 11 23) - a forest area in the Vihorlat mountains, including a peak with the same name (1076 m above sea level) and a dozen other summits (including Motrogon - 1018 m, Sninský kameň - 1006 m and Nežabec - 1023 m.) Administratively, it is located in the territory of the Valaškovce training ground; the nearest settlement is Zemplínske Hámre.

Stakčínka Roztoka - Uličské Krivé 34 km
Uličské Krivé - Nová Sedlica 9 km
Nová Sedlica - Zemplínske Hámre 50 km

Wpis dotyczący lasów bukowych Karpat jest jedną z najmocniej ewoluujących decyzji Komitetu Światowego Dziedzictwa. Pierwszy nastąpił w **2007 r.** - pod nazwą **Pierwotne lasy bukowe Karpat** ujęto wspomniane fragmenty leśne na terenie Słowacji oraz w pasmach Gór Rachowskich oraz Czarnohory na terenie Ukrainy (razem 29 278 ha).

W **2011 r.** dokonano rozszerzenia wpisu, obejmując nim fragmenty leśne z zachowaną buczyną pierwotną na terenie Niemiec, zarazem zmieniając nazwę wpisu na **Pierwotne lasy bukowe Karpat i starożytnie lasy bukowe w Niemczech** (dodano 4391 ha). Już jednak w roku kolejnym stwierdzono, że potencjał europejskich lasów bukowych jako światowego dziedzictwa przyrodniczego na tym się nie kończy, przygotowując kolejne rozszerzenie.

Dokonano go w Krakowie, w lipcu **2017 r.** - wpis noszący aktualnie nazwę **Pierwotne lasy bukowe Karpat i innych regionów Europy**, obejmuje aktualnie 78 lokalizacji na terenie 12 krajów (Albania, Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Niemcy, Włochy, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Ukraina).

Niemal do ostatniej chwili propozycja wpisu obejmowała też lasy bukowe na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego (ok. 3300 ha), ostatecznie jednak wniosek strona polska wycofała.

Zápis týkajúci sa bukových lesov Karpát je jedným z najsilnejšie sa rozvíjajúcich rozhodnutí Výboru svetového dedičstva UNESCO. Prvý sa uskutočnil v roku **2007** pod názvom **Staré bukové pralesy Karpát** a týka sa spomínaných lesov fragmentov na území Slovenska a v pásme Rachivských hôr a Čornohory na území Ukrajiny (spolu 29 278 ha).

V roku **2011** bol zápis rozšírený o lesné fragmenty so zachovanou pôvodnou bučinou na území Nemecka, pričom sa zmenilo na **Staré bukové pralesy Karpát a staré bukové pralesy v Nemecku** (bolo pridaných 4391 ha). Avšak už o rok bolo skonštatované, že potenciál európskych bukových lesov ako svetového prírodného dedičstva tu nekončí a pripravovalo sa ďalšie rozšírenie.

Bolo uskutočnené v Krakove v júli **2017**. Zápis, ktorý v súčasnosti nesie názov **Staré bukové pralesy Karpát a iných regiónov Európy** v súčasnosti zahŕňa 78 lokalít na území 12 krajín (Albánsko, Rakúsko, Belgicko, Bulharsko, Chorvátsko, Nemecko, Taliansko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko, Ukrajina).

Takmer do poslednej chvíle návrh obsahoval taktiež bukové lesy na území Bieščadského národného parku (okolo 3300 ha), nakoniec však poľská strana svoj návrh stiahla.

The inscription regarding the beech forests of the Carpathians is one of the most evolving decisions of the World Heritage Committee. The first one took place in **2007**, the name **The Primeval Beech Forests of the Carpathian** comprised the mentioned forest fragments in Slovakia and in the ranges of the Rakhiv Mountains and the Chornohora Range in the Ukraine (in total 29 278 ha).

In **2011**, the inscription was extended, including forest fragments with preserved primeval beech in Germany, at the same time changing the name to **The Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany** (4391 ha were added). However, the next year, it was stated that the potential of European beech forests as a world natural heritage does not end there, thus preparing another enlargement. It was made in Krakow, in July **2017** - an inscription currently named **Primary beech forests of the Carpathians and other European regions**, currently covers 78 locations in 12 countries (Albania, Austria, Belgium, Bulgaria, Croatia, Germany, Italy, Romania, Slovakia, Slovenia, Spain, Ukraine).

Until the very last moment, the proposal also included beech forests in the Bieszczady National Park (about 3300 ha), but the Polish party eventually withdrew the application.

Chránená krajinná oblasť Vihorlat (CHKO Vihorlat) czyli Obszar Chronionego Krajobrazu Vihorlat utworzono w 1974 r. Tą drugą po parku narodowym formą ochrony przyrody objęto 174,85 km² pasma Vihorlatských vrchy. W graniach CHKO znajduje się 7 Narodowych Rezerwatów Przyrody, 8 "zwykłych" rezerwatów przyrody oraz 4 pomniki przyrody.

Na terenie objętym wpisem UNESCO znajdują się m.in. NRP Morské oko - przepiękne górskie jezioro oraz skalny pomnik przyrody Sninský kameň.

Chránená krajinná oblasť Vihorlat (CHKO Vihorlat) bola vytvorená v roku 1974. Táto po národnom parku druhá najprísnejšia forma ochrany prírody zahŕňa 174,85 km² pásma Vihorlatských vrchov. Na území CHKO sa nachádza 7 národných prírodných rezervácií, 8 "bežných" prírodných rezervácií a 4 prírodné pamiatky. Na území, ktoré je súčasťou zápisu UNESCO, sa nachádza okrem iného prekrásne horské jazero Morské oko, ktoré je národnou prírodnou rezerváciou, či skalná prírodná pamiatka Sninský kameň.

Chránená krajinná oblasť Vihorlat (CHKO Vihorlat) or Vihorlat Protected Landscape Area was created in 1974. This is the second form of nature protection (after national parks), which covers 174.85 km² of the Vihorlatské vrchy range. In CHKO there are 7 National Nature Reserves, 8 „ordinary“ nature reserves and 4 nature monuments.

In the area covered by the UNESCO inscription there are for example the Morské oko National Nature Reserve (a beautiful mountain lake) and the Sninský kameň rock nature monument.

Park Narodowy Poloniny (Národný park Poloniny) - jeden z 9 parków narodowych na Słowacji - został utworzony w 1997 r., zajmuje obszar 298,05 km² i strefę ochronną 109,73 km². 80% powierzchni parku tworzą lasy, z przewagą buczyny karpackiej. W granicach parku znajduje się 7 z 229 słowackich Narodowych Rezerwatów Przyrody - (najwyższej formy ochrony mniejszych obszarów Republiki Słowacji), 13 "zwykłych" rezerwatów przyrody oraz 1 pomnik przyrody.

Zidentyfikowano tu 294 gatunki kręgowców, w tym 24 gatunki ryb, 13 gatunków płazów, 8 gatunków gadów, 211 gatunków ptaków i 63 gatunków ssaków oraz ponad 1000 gatunków roślin naczyniowych.

Głównym punktem do zwiedzania parku jest **Nová Sedlica**, jakkolwiek władze mieszczą się w miejscowości **Stakčín**.

Wschodnie skrawki Słowacji, które zwiedzamy w poszukiwaniu pralasu bukowego, kryją w niepozornych osadach skarby architektury drewnianej - piękne świątynie greckokatolickie. Oto w odwiedzanej miejscowości **Uličské Krivé** znajduje się wspaniała cerkiew pw. Michała Archanioła z 1718 r., trójdzielna acz kryta dachem o jednej kalenicy, z dwiema wieżami - znacznie większą nad babińcem. Wewnątrz ikonostas z XVIII w., wspaniałych ikon nie brakuje też na ścianach świątyni.

Kalná Roztoka to z kolei inna świątynia - z poł. XVIII w., drewniana i zrębowa - ale co dość rzadkie, potynkowana na biało. W zestawieniu z gontem i drewnianą wieżą nad babińcem wygląda wspaniale. Wnętrze to ikonostas z XVII w. uzupełniany w XVIII w.

W sąsiadujących z nimi wioskach **Topoľa** i **Ruský Potok** znajdziemy kolejne klejnociki. Cerkiew w tej pierwszej jest najstarsza, pochodzi z 1700 r. Trzy części kryją się tu nie tylko pod jednokalenicowym dachem, bowiem przechodzi on w daszek okapowy kryjący większość zrębu a wsparty na regularnych słupach, tworząc oryginalne soboty. Wnętrze zachwyca mnogością barw i postaci, obecnych nie tylko w ikonostasie ale i na chórze.

Świątynia w Ruskim Potoku wygląda nieco bardziej klasycznie, acz także oryginalnie, kryta jest jednokalenicowym dachem ale posiada wydatną wieżę, zaś obiegający ją daszek okapowy jest znacznie delikatniejszy. Ikonostas pochodzi z XVIII w., a jego bogactwo podkreśla barokowy charakter.

Národný park Poloniny - jeden z 9 národných parkov na Slovensku, ktorý bol zriadený v roku 1997. Rozprestiera sa na ploche 298,05 km² a má ochrannú zónu s rozlohou 109,73 km². 80% plochy parku tvoria lesy s prevahou karpatskej bučiny. Na území parku sa nachádza 7 z 229 slovenských národných prírodných rezervácií (najvyššej formy ochrany menších území Slovenskej republiky), 13 „bežných“ prírodných rezervácií a 1 prírodná pamiatka.

Bolo tu identifikovaných 294 druhov stavovcov vrátane 24 druhov rýb, 13 druhov obojživelníkov, 8 druhov plazov a 63 druhov cicavcov, ako aj viac než 1000 druhov cievnatých rastlín.

Hlavným bodom pre návštevu je **Nová Sedlica**, hoci jej úrady sídlia v obci **Stakčín**.

Východné oblasti Slovenska, ktorými prechádzame pri hľadaní bukového pralesa, ukrývajú v nenápadných osadách poklady drevenej architektúry: nádherné gréckokatolícke chrámy. V navštívenej obci **Uličské Krivé** sa napríklad nachádza nádherná cerkev sv. Michala Archanjela z roku 1718, trojdielna stavba, ktorá je pokrytá jednoplášťovou strechou, s dvomi vežami, z ktorých väčšia sa nachádza nad babincom. V interieri sa nachádza ikonostas z 18. storočia a steny chrámu sú tiež zdobené nádhernými ikonami.

Kalná Roztoka sa pýši iným chrámom z polovice 18. storočia. Chrám je drevený, zrubovej konštrukcie s pomerne neobvyklou bielou omietkou. V kombinácii so šindľovou strechou a drevenou vežou nad babincom vyzerať nádherné. Interiér tvorí ikonostas zo 17. storočia doplnený v 18. storočí.

V susedných dedinách **Topoľa** a **Ruský Potok** nájdeme ďalšie klenoty. Cerkov v prvej spomínanej obci je najstaršia. Pochádza z roku 1700. Tri časti sú tu ukryté pod jednou strechou, ktorá prechádza do odkvapovej strišky, zakrývajúcej väčšinu zrubu, umiestnenej na pravidelných stĺpoch. Interiér nadchne množstvom farieb a postáv, ktoré sú prítomné nielen v ikonostase, ale aj na chóre.

Chrám v Ruskom Potoku vyzerať trochu klasickejšie, hoci je tiež originálny. Je krytý jednoplášťovou strechou, vyzrážajú ho rozsiahlejšia veža, pričom odkvapová striška je značne jemnejšia. Ikonostas pochádza z 18. storočia a jeho bohatstvo zdôrazňuje barokový charakter.

Poloniny National Park (Národný park Poloniny) is one of the 9 national parks in Slovakia - was created in 1997, covers an area of 298.05 km² and a protection zone of 109.73 km². 80% of the park's surface is made up of forests, with the predominance of the Carpathian beech forest. Within the park there are 7 of the 229 Slovakian National Nature Reserves (the highest form of protection for smaller areas of the Republic of Slovakia), 13 „ordinary“ nature reserves and 1 natural monument.

294 species of vertebrates were identified, including 24 species of fish, 13 species of amphibians, 8 species of reptiles, 211 species of birds and 63 species of mammals and over 1000 species of vascular plants.

The main point for visiting the park is **Nová Sedlica**, although the authorities are located in the town of **Stakčín**.

Inconspicuous settlements of Eastern patches of Slovakia, which we visit in search of beech primeval wood, hide treasures of wooden architecture - beautiful Greek Catholic temples. In **Uličské Krivé** there is a magnificent church of Michael the Archangel from 1718. The building is three-part but covered by a roof with one ridgepole, and it has two towers, with the much larger one above the women's gallery. Inside we can see an iconostas from the 18th century, there are also great icons on the walls of the temple. **Kalná Roztoka** is home to another temple. This one is from the mid-18th century, wooden and built in the horizontal log technique, but plastered in white, which is quite rare. Together with the shingles and a wooden tower over the women's gallery it looks wonderful. The interior includes an iconostas from the 17th century, completed in the 18th century.

In the neighbouring villages of **Topoľa** and **Ruský Potok**, we can find more jewels. The church in the first one is the oldest, as it comes from 1700. Three parts are hidden here under a roof with one ridgepole, which then changes into an eave roof covering most of the framework and supported with regular poles, thus creating original soboty arcades. The interior impresses with a multitude of colours and characters, present not only in the iconostas but also in the choir loft. The temple in Ruský Potok looks a bit more classic, but also original, it is covered by a roof with a single ridgepole but it has a prominent tower, and the eave around it is much more delicate. The iconostas comes from the 18th century, and its richness emphasizes the Baroque character.

Ladomirová 63

Humenné:

- miasto odwiedzane dla monumentalnego pałacu, zarazem renesansowego i (neo) barokowego, w którym mieści się Muzeum Vihorlat, a w pałacowym parku urokliwy skansen;
- mesto navštevované pre monumentálny palác, ktorý je renesančný a zároveň neobarokový. V paláci má sídlo Múzeum Vihorlatu a v palácovom parku sa nachádza očarujúci skansen;
- a town visited for its monumental palace in both Renaissance and (neo)Baroque styles, where the Vihorlat Museum is located; in the park surrounding the palace there is a charming open-air museum.

Domaša:

- sztuczny zbiornik wodny na rzece Ondavie o pow. 1422 ha, 3 km szerokości i blisko 14 km długości, w sezonie czeka tu wiele atrakcji, łącznie z wyborami Miss Domaša;
- umělá vodná nádrž na rieke Ondava s plochou 1422 ha, 3 km šírky a takmer 14 km dĺžky, v sezóne tu na návštevníkov čaká množstvo atrakcií vrátane súťaže Miss Domaša;
- an artificial water reservoir on the Ondava river with an area of 1422 ha, 3 km wide and nearly 14 km long, in the summer there are many events here, including the Miss Domaša contest.

Stropkov:

- miasteczko z fenomenalnym gotyckim kościołem (XIII/XIV w.), renesansowym dworem - dziś muzeum oraz mini-ZOO, które i tak wydaje się najpopularniejsze;
- mestečko s fenomenálnym gotickým kostolom (13./14. storočie), renesančným kaštieľom - dnes sa tu nachádza múzeum a mini ZOO, ktoré sa zdá byť najpopulárnejšie;
- a town with a phenomenal Gothic church (13th/14th century), a Renaissance mansion with a museum located in it, and a mini-ZOO, which seems to be the most popular.

Gręckokatolicka cerkiew pw. św. Michała Archanioła, zbudowana została w 1742 r. bez użycia gwoździ i pięknie odnowiona w ostatnich latach. Skojarzenia świątyni z polskimi perełkami Łemkowszczyzny są jak najbardziej zasadne - mieszkający tu Rusnacy to dla Łemków po północnej stronie Karpat najbliższa rodzina. Nic zatem dziwnego, że świątynia stanowi klasyczny przykład cerkwi zwanej po polskiej stronie łemkowską i do tego przykład najwyższej próby. Nad babiniec znajduje się wydatna wieża izbicowa, nawa posiada ośmioboczną kopułę z łamaniem a sanktuarium kryje łamany dach namiotowy, także w funkcji kopuły. Każdą część wieńcza majestatyczne i perfekcyjnie kształtowane baniaste wieżyczki. Pomimo zastosowania wieży obok świątyni stoi słupowa dzwonnica a całość zespołu dopełnia stary cmentarz i otaczający założenie drewniany parkan.

Gręckokatolický chrám sv. Michala Archanjela postavený bol v roku 1742 bez použitia klinčov, bol pekné obnovený v posledných rokoch. Podobnosť s poľskými pokladmi ľemkovej oblasti nie je náhodná, keďže tu žijú Rusíni, ktorí sú pre Ľemkov na severnej strane Karpát najbližší príbuzní. Nie je preto zvláštne, že chrám je klasickým príkladom cerkvi, ktorá sa na poľskej strane nazýva ľemkovskou. A je to príklad najvyššej kvality. Nad babincom sa nachádza výrazná izbicová veža, loď má osemhrannú delenú kupolu a svätyňu prekrýva delená ihlanová strecha. Každú časť korunuju majestátne a perfektne tvarované cibulovité vežičky. Napriek použitiu veže stojí vedľa chrámu stĺpová zvonica. Celok dopĺňa starý cintorín a celý areál obkolesujúci drevený plot.

The Greek Catholic church of St. Michael the Archangel, built in 1742 without the use of nails and beautifully renovated in recent years. The associations of the temple with the Polish gems of the Lemko architecture are quite substantial, as the Ruthenians living here are the closest family to the Lemkos on the northern side of the Carpathians. No wonder then that the temple is an excellent example of the church which is called Lemko-style on the Polish side. Above the women's gallery there is a prominent chambered tower, the nave has an octagonal dome, and the sanctuary is covered with a tent roof, also functioning as a dome. Each part is crowned with majestic and perfectly shaped spherical turrets. Although there is a tower in the church, there is also a pillar bell tower next to the church and the whole complex is completed by an old cemetery and a wooden fence surrounding the foundation.

Gręckokatolicy na Słowacji to oficjalnie kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowackiego, jakkolwiek nawet arcybiskupstwo preszowskie stojące na jego czele, używa po prostu nazwy Kościół Gręckokatolicki na Słowacji. Aktualną głową kościoła jest arcybiskup **Ján Babjak**, a najważniejszą świątynią **katedra św. Jana Chrzciciela w Preszowie**. Do kościoła tego przynależy ponad 200 tys. wiernych. Wyznawcy **prawosławia** należą do autokefalicznego Kościoła Prawosławnego Ziem Czeskich i Słowacji, który obejmuje 4 diecezje - w tym dwie na Słowacji - eparchię preszowską i eparchię michałowsko-košzycką. Na czele kościoła stoi Metropolita Ziem Czeskich i Słowacji **arcybiskup Rościślaw**, ordynariusz eparchii preszowskiej. Kościół liczy ok. 100 tys. wiernych, z tego 70 tys. na Słowacji. Co ciekawe, Preszów nie tylko jest słowacką stolicą obu wyznań ale i obaj metropolici pochodzą z regionu preszowskiego. **Ján Babjak** z okolic Humennego (Hažín nad Cirochou) zaś **Rościślaw** (Ondrej Gont) urodził się w Sninie.

Gręckokatolici na Slovensku sú katolíci byzantsko-slovanského obradu, ktorí používajú názov Gręckokatolícka cirkev na Slovensku. Cirkev má tri eparchie (diecézy) na čele s Prešovskou archieparchiou (arcidiecézou). Súčasnou hlavou cirkvi je arcibiskup-metropolita **Ján Babjak** a najdôležitejším chrámom je katedrálly chrám sv. Jána Krstiteľa v Prešove. K tejto cirkvi sa hlási viac ako 200 tisíc veriacich. Príslušníci **pravoslávnej cirkvi** patria do Pravoslávnej autokefálnej cirkvi českých krajín a Slovenska, ktorá má 4 eparchie (diecézy) - dve na Slovensku a dve v Českej republike. Na čele cirkvi stojí metropolita českých krajín a Slovenska **arcibiskup Rastislav**, ordinár prešovskej eparchie. Cirkev má okolo 100 tisíc veriacich, z toho 70 tisíc na Slovensku. Zaujímavosťou je, že Prešov je nielen slovenským centrom oboch vierovyznaní, ale aj obaja metropoliti pochádzajú z prešovského regiónu. **Ján Babjak** z okolia Humenného (Hažín nad Cirochou) a **Rastislav** (Ondrej Gont) zo Sniny.

Greek Catholics in Slovakia is officially a Catholic church of the Byzantine-Slovak rite, although even the Prešov archeparchy, which is its head, simply uses the name Greek Catholic Church in Slovakia. The current head of the church is Archbishop **Ján Babjak**, and the most important temple is the **Cathedral of St. John the Baptist in Prešov**. Over 200,000 people belong to this church. **Orthodox** devotees belong to the autocephalous Orthodox Church of the Czech Lands and Slovakia, which consists of 4 dioceses, including two in Slovakia: the Prešov eparchy and the Michalovce and Košice eparchy. The head of the church is **Archbishop Rastislav**, the Metropolitan of the Czech Lands and Slovakia, the ordinary bishop of the Prešov eparchy. The church has about 100,000 believers, of which 70,000 in Slovakia. Interestingly, Prešov is not only the Slovak capital of both religions, but both metropolitans come from the Prešov region: **Ján Babjak** is from the Humenne area (Hažín over Cirochou) and **Rastislav** (Ondrej Gont) was born in Snina.

Wnętrze to przede wszystkim wspaniały, pięciokondygnacyjny ikonostas z poł. XVIII w., dzieło mistrzowskie zarówno architektonicznie jak i malarsko a do tego zachowujące wszystkie cechy kanonicznego ikonostasu. Zwracają uwagę zwłaszcza dominujące rozmiarowo ikony namiestne, gdzie obok Hodegetrii i Chrystusa umieszczono przedstawienia św. Mikołaja i św. Michała Archanioła.

Interiér, to je predovšetkým vznešený päťúrovňový ikonostas z polovice 18. storočia, ktorý je tak architektonicky, ako aj maliarsky majstrovským dielom, ktorý si zachováva všetky črty kánonického ikonostasu. Pozornosť priťahujú najmä rozmerovo dominantné hlavné ikony, kde sa vedľa Bohorodičky a Krista nachádzajú ikony svätcov, ktorí sú v Ladomírovej osobitne uctievaní - sv. Mikuláša a sv. Michala Archanjela.

The interior is primarily a magnificent five-storey iconostasis from the middle of the 18th century, which is a masterpiece both from the architectural and painterly point of view, and also preserves all the features of the canonical iconostasis. Particularly dominant are the patronal icons, where, alongside Hodegetria and Christ, there are statues of Saint Nicholas and Saint Michael the Archangel.

Świątynia pw. św. Mikołaja w Bodrużalu, datowana na 1658 r., należy do najstarszych świątyń drewnianych na Słowacji. Zachowuje cechy typu cerkwi łemkowskiej, najistotniejsza różnica w porównaniu z Ladomirówą to mniejsza i bardziej przysadzista wieża oraz zastosowanie nad nawą czworobocznego dachu łamanego. Wobec braku zewnętrznej dzwonnicy na wieży umieszczono dzwony, najstarszy ma 260 lat! We wnętrzu zaskakuje bogactwo i intryguje polichromia północnej ściany, pozbawionej zgodnie z najstarszą tradycją okna, zwłaszcza najlepiej zachowana scena Ukrzyżowania, frapująco łącząca bizantyjski schematyzm z zachodnią wyrazistością. Głównym bohaterem wnętrza jest jednak ikonostas, podobnie klasyczny jak ten w Ladomirówie (choć tylko czterokondygnacyjny) i także pochodzący z XVIII w. Z drugiej strony jest jednak zupełnie wyjątkowy. I to dosłownie z drugiej strony. Ostatnie badania wykazały bowiem, że jest malowany z obu stron - współczesny ikonostas został wykonany na odwrocie 100 lat starszego, co wywołało nie lada sensację.

Chrám sv. Mikuláša v Bodružale je datovaný na rok 1658 a patrí k najstarším dreveným chrámom na Slovensku. Zachováva si črty typu lemkovskej cerkvi, najpodstatnejší rozdiel v porovnaní s Ladomírovou je menšia a viac územčistá veža a štvorhranná lomená strecha, ktorá je nad ňou postavená. Keďže chýba vonkajšia zvonica, na veži boli umiestnené zvon, z ktorých najstarší má 260 rokov! Vo vnútri nadchýna bohatstvo výzdoby a prekrásna polychromia severnej steny, ktorá podľa najstaršej tradície nemá okno a najmä najlepšie zachovalá scéna Ukrížovania, ktorá nápadne spája byzantský schematizmus so západnými výrazovými prostriedkami. Hlavným hrdinom interiéru je však ikonostas, podobne klasický ako ten v Ladomíroví (hoci iba štvorúrovňový), ktorý pochádza z 18. storočia. Z druhej strany je však úplne výnimočný. A to doslovne z druhej strany. Posledné výskumy totiž potvrdili, že je maľovaný z oboch strán – súčasný ikonostas bol zhotovený na zadnej strane o 100 rokov staršieho ikonostasu, čo spôsobilo skutočnú senzáciu

The St. Nicholas' Church in Bodružal, dated back to 1658, belongs to the oldest wooden temples in Slovakia. It retains features of the Lemko type; the most important difference compared to Ladomiróvá is a smaller and thicker tower and a four-sided roof above the nave. As there is no external bell tower, the bells (the oldest being 260 years old!) are located in the tower. The interior surprises with richness of the polychromy on the northern wall, which, according to the oldest tradition, does not have a window. The most impressive is best preserved scene of the Crucifixion, strikingly combining Byzantine schematism with Western expressiveness. The main hero of the interior, however, is the iconostasis, as classical as the one in Ladomiróvá (although only four-storey) and also from the 18th century. On the other hand, however, it is completely unique. And literally on the other hand. Recent studies have shown that it is painted on both sides - the contemporary iconostasis was made on the back of one a 100 years older one, which caused quite a sensation.

Bodružal 10

Region Svidníka, w którym położone są Bodružal i Ladomiróvá, to prawdziwe zagłębie zabytkowych cerkwi drewnianych. Po drodze do Bodružala mijamy **Hunkovce** i cerkiew pw. Opieki Bogurodzicy (k. XVIII w.). Na pewno warto też odwiedzić miejscowości: **Dobroslava** (cerkiew pw. św. Paraskewy, 1705), **Korejovce** (cerkiew pw. Opieki Bogurodzicy, 1764) **Krajné Čierno** (cerkiew pw. św. Bazylego Wielkiego, 1730), **Mirola** (cerkiew pw. Opieki Bogurodzicy, 1770), **Potoky** (cerkiew pw. św. Paraskewy, 1773), **Prikra** (cerkiew pw. św. Michała

Región Svidníka, v ktorom sa nachádzajú Bodružal i Ladomírová, je skutočným eldorádom historických drevených chrámov. Cestou do Bodružala prechádzame okolo **Hunkoviec** s cerkvou Ochrany Presvätej Bohorodičky (asi 18. st.). Určite sa oplatí navštíviť obce **Dobroslava** (cerkov sv. Paraskévy, 1705), **Korejovce** (cerkov Ochrany Presvätej Bohorodičky, 1764), **Krajné Čierno** (cerkov sv. Bazila Veľkého, 1730), **Mirola** (cerkov Ochrany Presvätej Bohorodičky, 1770), **Potoky** (cerkov sv. Paraskévy, 1773), **Prikra** (cerkov sv.

The region of Svidník, where Bodružal and Ladomiróvá are located, is a real basin of historic wooden Greek Catholic churches. On the way to Bodružal, we pass **Hunkovce** and the church of Care of the Mother of God (late 18th century). There are several places certainly worth a visit: **Dobroslava** (St. Paraskeva church, 1705), **Korejovce** (church of the Protection of the Virgin Mary, 1764) **Krajné Čierno** (St. Basil the Great church, 1730), **Mirola** (church of the Care of the Mother of God, 1770), **Potoky** (St. Paraskeva church,

Archanioła 1777), **Šemetkovce** (cerkiew pw. św. Michała Archanioła 1752). I dla pewnej odmiany **Nižný Komárnik** niemal na samej granicy z Polską, gdzie w 1938 r. wzniesiono cerkiew pw. Opieki Bogurodzicy w stylu nawiązującym do halickiego i huculskiego - tzw. narodowym. Jest to jedyna cerkiew drewniana na Słowacji zbudowana pod nadzorem architekta - był nim znany badacz dziejów cerkwi i kultury ludowej W. Siczyrski.

Michala Archanjela, 1777), **Šemetkovce** (cerkov sv. Michała Archanjela 1752). A pre určitú zmenu **Nižný Komárnik**, takmer na hranici s Poľskom, kde bola v roku 1938 postavená cerkov Ochrany Presvätej Bohorodičky v štýle, ktorý nadväzuje na halický a huculský - tzv. národný. Je to jediná drevená cerkov na Slovensku, postavená pod dozorom architekta - bol ním známy bádateľ histórií cerkvi a ľudovej kultúry W. Siczyrski.

1773), **Prikra** (church of Saint Michael the Archangel, 1777), **Šemetkovce** (church of Saint Michael the Archangel, 1752). For a change, visit **Nižný Komárnik** near the border with Poland, with its Care of the Mother of God church. It was erected in 1938 in a so-called national style, similar to the Halych and Hutsul styles. It is the only wooden church in Slovakia built under the supervision of an architect - it was a well-known researcher of the history of the Orthodox church and folk culture W. Siczyrski.

Wszystkie wymienione zabytki znajdują się do 15 km od Ladomiróvej. Ich istnienie w takiej ilości na tym obszarze w zasadzie jest niewytłumaczalne, zważywszy na fakt, że jesienią 1944 r. toczyły się w tym rejonie po obu stronach Karpat ciężkie walki tzw. **operacji dukielsko-preszowskiej**, w której zabitych i rannych zostało ok. 200 tys. żołnierzy. Upamiętnia ją m.in. skonstruowany z czołgów pomnik we wsi **Kapišová**, w której sąsiedztwie tylko w ciągu 5 dni października 1944 r. zginęło 11 tys. ludzi...

Všetky spomínané zariadenia sa nachádzajú vo vzdialenosti do 15 km od Ladomíroví. Ich existencia na takom malom území je v podstate ťažko vysvetliteľná, najmä ak zoberieme do úvahy skutočnosť, že na jeseň 1944 v tomto regióne prebiehali na oboch stranách Karpát ťažké boje tzv. **dukliansko-prešovskej** operácie, pri ktorých bolo zabitých alebo zranených okolo 200 tisíc vojakov. Tieto boje pripomína napríklad pamätník zostrojený z tankov v obci **Kapišová**, v susedstve ktorej iba v priebehu piatich dní októbra 1944 zahynulo 11 tisíc ľudí.

All these settlements are located up to 15 km from Ladomiróvá. Their existence in such a quantity in this area is basically inexplicable, considering the fact that in the autumn of 1944, heavy fights were fought in this area on both sides of the Carpathians as part of so-called **Dukla-Prešov operation**, in which about 200,000 soldiers were killed and injured. It is commemorated by a memorial made up of tanks in the village of **Kapišová**, near which only in five days of October 1944, 11 thousand people were killed.

Dalsza trasa prowadzi na zachód, do wyjątkowo kompletnego i doskonale zachowanego przykładu ufortyfikowanego średniowiecznego miasta. Kiedyś typowego dla regionu, dziś ocalałego tylko tu.

Ďalšia trasa vedie na západ, do mesta s mimoriadne komplexným a dokonale zachovalým príkladom opevneného stredovekého mesta. Kedysi typického pre celý región, ktorý sa však dodnes zachoval iba tu.

On our journey we now head west, to an exceptionally complete and perfectly preserved example of a fortified medieval town. It used to be typical of the region, today it is the only remaining one.

Bardejov 50

Svidník:

- miasto upamiętnienia operacji dukliansko-preszowskiej (Muzeum Wojskowe) oraz kultury słowackich Rusinów (Muzeum Kultury Ukraińskiej i Galeria Dezidera Millyho), w miejscowym skansenie kolejna drewniana cerkiew - św. Paraskewy, 1763;
- mesto pripomínajúce dukliansko-prešovskú operáciu (Vojenské múzeum) a taktiež mesto kultúry slovenských Rusínov (Múzeum ukrajinskej kultúry a Galéria Dezidera Millyho), v miestnom skanzene sa nachádza ďalšia drevená cerkvo - Chrám sv. Paraskévy z roku 1763;
- a town commemorating the Dukla-Prešov operation (the Military Museum) and the culture of Slovak Ruthenians (the Museum of Ukrainian Culture and the Dezider Milly Gallery); in the local open-air museum there is another wooden church of Saint Paraskeva from 1763.

Hutka i Jedlinka:

- w pierwszej drewniana cerkiew pw. Narodzenia Bogurodzicy z 1923 r., w Jedlinkie pw. Opieki Bogurodzicy z 1763 r.;
- v prvej spomínanej obci sa nachádza drevená cerkvo Narodenia Bohorodičky z roku 1923, v Jedlinke cerkvo Ochrany Bohorodičky z roku 1763;
- in Hutka there is a wooden church of the Nativity of the Mother of God from 1923, in Jedlinka there is the church of the Care of the Mother of God from 1763.

Zborov:

- osada znana przede wszystkim z ruin średniowiecznego zamku Zborov, zwanego też Makovica, jakkolwiek warto też zobaczyć renesansowy kościół św. Zofii, przywrócony ostatnio do życia po 100 latach;
- lokalita známa predovšetkým vďaka zrúcaninám stredovekého hradu Zborov, známeho tiež pod názvom Makovica. Odporúčame taktiež návštevu renesančného kostola sv. Žofie, ktorý bol nedávno po sto rokoch oživený;
- a settlement known primarily for the ruins of the medieval Zborov castle, also called Makovica; there is also a Renaissance church of St. Sophia, recently brought back to life after 100 years.

Wpis Bardejova na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO dokonany został w 2000 r., 759 lat po pierwszej pisemnej wzmiance o osadzie. Bardejov nazywany jest najbardziej gotyckim miastem Słowacji, co jest o tyle zasadne, że jego największy rozkwit przypadał na wiek XV i pocz. XVI i z tego okresu pochodzi większość zabytków. Najcenniejsze jest jednak nie to, że przetrwały w dużej liczbie, ale to, że nadal tworzą typowy dla tej części Europy w średniowieczu układ miejski.

Jego centrum to rozległy, brukowany rynek, który z trzech stron otoczony jest przez charakterystyczne, za sprawą szczytowych fasad, domy mieszczańskie z I poł. XV w. Od północy plac zamyka monumentalna gotycka bazylika św. Idziego, z wieży której rozciąga się wspaniała panorama miasta i okolic (76 m - wielkość ma znaczenie!).

W centrum rynku zachował się pochodzący z pocz. XVI w. ratusz, w którym mieści się ekspozycja poświęcona historii miasta i regionu Šariš. Kolejne - dedykowane ikonom i przyrodzie - znajdziemy w pobliskich kamienicach.

Historyczne centrum miasta nadal jest otoczone systemem fortyfikacji, który ponoć w czasie budowy był jednym z najbardziej zaawansowanych w Europie Środkowej, na co zwraca uwagę Komitet UNESCO, podkreślając też dobry stan zachowania przedmieścia żydowskiego.

The uniqueness of St Egidius church is particularly noticeable in its interior; the eleven Gothic winged altars were created in the years 1440-1520 and form a whole with the 17-metre neo-Gothic main altar of **Saint Egidius**, made in the late 19th century. This set has no parallel in the world, both in terms of artistic value and its conservation in the original location. The **altar of the Nativity of Christ** (1480-1490), related to the workshop of Veit Stoss, is considered the most valuable, with a unique representation of the Mother of God kneeling next to the Child as well as the **altars of Saint Barbara** (1450-1470) and **Holy Cross** (1480-1490). The scene of the Crucifixion was also carved for the church in Bardejov by Master Paul of Levoča, but currently it is located in the Šariš Museum in the town hall.

Unikatowość kościoła św. Idziego szczególnie dostrzeżemy w jego wnętrzu, interesując się gotyckimi ołtarzami skrzydłowymi, których jest aż 11 - wszystkie powstały w latach 1440-1520 i tworzą całość z siedemnaścimietrowym **ołtarzem głównym św. Idziego**, neogotyckim, wykonanym, w końcu XIX w. Zespół ten nie ma sobie równego w skali świata, zarówno pod względem walorów artystycznych jak i zachowania w jednym zabytku i w oryginalnej lokalizacji. Za najcenniejsze uważa się **ołtarz Narodzenia Pańskiego** (1480-1490), wiązany z pracownią Wita Stwosza, z unikatowym przedstawieniem Matki Bożej klęczącej przy Dzieciątku oraz **ołtarz św. Barbary** (1450-1470) i **Św. Krzyża** (180-1490). Scenę Ukrzyżowania dla kościoła w Bardejowie wyrzeźbił także Mistrz Paweł z Lewoczy, aktualnie znajduje się jednak ona w Muzeum Šariš w ratuszu.

Unikatnosť kostola sv. Egidia si obzvlášť uvedomíme v jeho interiéri, kde zaujmú gotické krídlové oltáre, ktorých je až 11 (všetky vznikli v rokoch 1440-1520) a utvárajú harmonický celok so sedemnaštmetrovým neogotickým **hlavným oltárom sv. Egidia**. Ten bol zhotovený na konci 19. storočia. Komplex nemá vo svete konkurenciu, tak z pohľadu umeleckého prevedenia, ako aj zachovania v jednom objekte a v originálnej lokalizácii. Za najcennejšie považujú **oltár Narodenia Pána** (1480-1490), spájaný s dielňou Wita Stwosza, s unikátnym výjavom Matky Božej, ktorá kľučí pri Dietatku a **oltár sv. Barbory** (1450-1470) a **Sv. Kríža** (1480-1490). Scénu Ukrížovania pre kostol v Bardejove zhotovil Majster Pavol z Levoče, dnes sa však nachádza v Šarišskom múzeu na radnici.

Zápis Bardejova do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO bol uskutočnený v roku 2000, 759 rokov po prvej písomnej zmienke o lokalite. Bardejov je označovaný za najgotickejšie mesto Slovenska, keďže jeho najväčší rozmach nastal v 15. a začiatkom 16. storočia a z tohto obdobia pochádza aj väčšina pamiatok v meste. Najväčšie však nie je to, že prežili vo veľkom množstve, ale to, že i naďalej tvoria pre túto časť Európy typické stredoveké urbanistické usporiadanie mesta.

Jeho centrum tvorí rozľahlé dláždené námestie, ktoré z troch strán obkolesujú štítovými fasádami charakteristické meštianske domy z 1. polovice 15. storočia. Zo severu námestie uzatvára monumentálna gotická bazilika sv. Egidia, z veže ktorej sa naskytá nádherný výhľad na mesto a jeho okolie (76 m., veľkosť veže má význam!). Uprostred námestia sa zachovala radnica pochádzajúca zo začiatku 16. storočia, v ktorej sa nachádza expozícia venovaná dejinám mesta a regiónu Šariš. Ďalšie expozície - ikon a prírodopisnú - nájdeme v blízkych meštianskych domoch.

Historické centrum mesta je i naďalej obkolesené systémom opevnenia, ktorý vraj bol v čase výstavby jedným z najrozvinutejších obranných systémov v strednej Európe, na čo upozorňuje Výbor UNESCO, pričom zdôrazňuje dobrý stav, v akom sa zachovalo židovské predmestie.

The Bardejov was inscribed onto UNESCO's World Heritage List in 2000; 759 years after the first written mention of the settlement. Bardejov is called the most Gothic city of Slovakia, because its blooming period was in the 15th and 16th centuries, and most of its monuments come from this time. However, the most valuable is not that so many of them have remained until today, but that they still form an urban system which was typical of this part of Europe in the Middle Ages.

Its centre is a vast, cobbled market, which is surrounded on three sides by middle-class burghers' houses from the first half of the 15th century. The houses have distinctive gable-ended facades. From the north, the square is closed by the monumental Gothic basilica of Saint Egidius; from the tower you can admire a magnificent view of the town and the surrounding area (76 m - size matters!). In the centre of the market there is a town hall from the beginning of the 16th century, which houses an exhibition devoted to the history of the town and the Šariš region. More exhibitions, dedicated to icons and wildlife, can be found in nearby tenement houses. The historical centre of the town is still surrounded by a fortification system, which while being built was reportedly one of the most advanced in central Europe. The UNESCO Committee points out this fact, also emphasizing good state of the Jewish suburbs.

Zwiedzając miasto warto bliżej obejrzeć pozostałe obiekty sakralne - skromny, klasycystyczny kościół ewangelicki pw. św. św. Cyryla i Metodego z przełomu XVIII i XIX w., eklektyczną cerkiew greckokatolicką pw. św. św. Piotra i Pawła z pocz. XX w., współczesną i mocno nowoczesną cerkiew prawosławną pw. św. Serafima oraz czekający na lepsze czasy pierwotnie gotycki kościół pw. św. Jana Chrzciciela z klasztorem franciszkanów z XV w. oraz bardejowskie synagogi. Z obiektów świeckich uwagę zwraca gmach składu soli oraz renesansowy Dom Kata, w którym ongiś mieściła się i sala tortur. Podobizna kata stanęła natomiast w rynku, odbierając miano najpopularniejszego obiektu Bardejowa na zdjęciach pomnikowi cesarzowej Sisi w Badejovskich Kúpeľach. Obok bowiem atrakcji Starego Miasta warto odwiedzić położone na przedmieściach **Bardejovské Kúpele** czyli Bardejov-Zdrój, którego historia sięga XVI w. Gościli tu m.in. cesarz Józef II oraz żona Franciszka Józefa I cesarzowa Elżbieta zwana Sisi, której pomnik stanął tu w 1903 r. Dziś leczy się tu choroby przewodu pokarmowego, wykorzystując liczne źródła wód mineralnych i rozbudowaną infrastrukturę. Na terenie uzdrowiska znajduje się oddział Muzeum Szaryskiego - najstarszy na Słowacji skansen, w którym obejrzeć można m.in. dwie drewniane cerkiew greckokatolickie oraz oryginalne urządzenie pompujące wodę, wszystkie z XVIII stulecia.

Pri prehliadke mesta odporúčame bližšiu prehliadku ostatných sakrálnych objektov: skromného klasicistického evanjelického kostola sv. Cyrila a Metoda z prelomu 18. a 19.storočia, eklektický gréckokatolícky chrám sv. Petra a Pavla zo začiatku 20.storčia, súčasná a výrazne moderná pravoslávna cerkov sv. Serafíma a pôvodne gotický kostol sv. Jána Krstiteľa z 15 storočia s františkánskym kláštorom, ktorý čaká na lepšie časy, či bardejovské synagógy. Z profánnych objektov je pozoruhodný sklad soli a renesančný Katov dom, v ktorom sa kedysi nachádzala aj mučiareň. Podobizeň kata stála na námestí, pričom obrala o titul najpopulárnejšieho objektu Bardejova na pohľadniciach pamätník cisárovnej Sisi v Bardejovských Kúpeľoch. Okrem atrakcií starého mesta treba navštíviť aj Bardejovské Kúpele, ktoré sa nachádzajú na predmestí a ktorých dejiny siahajú do 16.storočia. Medzi hostí kúpeľov patrili cisár Jozef II. a manželka cisára Františka Jozefa II. cisárovná Alžbeta, prezývaná Sisi, ktorej pamätník tu stál od roku 1903. Dnes sa tu liečia choroby zažívacieho traktu, pričom sú na terapeutické účely využívané početné liečivé pramene a rozvinutá infraštruktúra. V kúpeľoch sa nachádza oddelenie Šarišského múzea – najstarší skansen na Slovensku, v ktorom môžeme obdivovať dve drevené gréckokatolícke cirkvi a pôvodné zariadenie na čerpanie vody z 18.storočia.

While visiting the city, take a closer look at other sacral buildings: a modest, classicist Evangelical church of Ss. Cyril and Methodius from the turn of the 18th and 19th centuries, an eclectic Greek Catholic church of Ss. Peter and Paul from the beginning of the 20th century, a contemporary and very modern Orthodox church of St. Seraphim, the originally Gothic church of St. John the Baptist (waiting for better times) with a Franciscan monastery from the 15th century, and the synagogues of Bardejov. Secular buildings which are worth seeing are: a salt warehouse and a Renaissance Executioner's House, where there used to be a torture chamber. The executioner's statue can be seen at the market square; now it is the most photographed Bardejov object, which used to be the statue of Empress Sisi in Bardejovské Kúpele. Apart from the attractions of the Old Town, one should visit **Bardejovské Kúpele** in the suburbs, a local spa town, whose history dates back to the 16th century. It was visited by Emperor Joseph II and Empress Elisabeth called Sisi (the wife of Franz Josef I), whose monument was put up here in 1903. Today, digestive diseases are treated here, using many sources of mineral waters and extensive facilities. In the spa area there is a branch of the Šarišské Museum - the oldest open-air museum in Slovakia, where you can see, among others, two wooden Greek Catholic churches and an original water pumping device, all from the 18th century.

Otaczający Stare Miasto **zespół fortyfikacji** powstał stopniowo pomiędzy XIV a XVI wiekiem. W okresie świetności liczył 23 baszty, z których dziś istnieje 12. Jakkolwiek 9 z nich to rekonstrukcje, którymi objęto także barbakan i oczywiście liczne odcinki murów. Najznaniejsze baszty to:

Wielka Baszta z II poł. XIV w., rozbudowana w XVI w., o murach sięgających 3,5 m. Obok niej stoi **Mała Baszta** (zbrojownia) z pocz. XVI w., zrekonstruowana w latach 50. XX w.;

Baszta Rymarzy (zwana też Szkolną) z I poł. XV w., trój kondygnacyjna, zrekonstruowana w latach 60. XX w.;

Baszta Piwowarów (Wielka), także trój kondygnacyjna z poł. XV w., rozbudowana w XVI w., zachowana oryginalnie;

Baszta Krawców (Klasztorna), sąsiadująca z klasztorem franciszkanów, z dobrze zachowanymi kamiennymi wspornikami;

Baszta Prochowa, zbudowana dla odmiany od powyższych na planie czworokąta i kryta namiotowym dachem, jest częścią Muzeum Šariš.

Šúbor **opevnenia**, ktoré obkolesuje staré mesto, vznikol medzi 14. a 16. storočím, v období svojho rozkvetu mal 23 bašt, z ktorých dnes jestvuje 12. Deväť z nich sú repliky a rekonštrukcie sú taktiež súčasťou barbakanu a početných úsekov opevnenia. Najvýznamnejšími baštami sú:

Veľká bašta z druhej polovice 14.storočia, rozšírená v 16.storočí múrmi s výškou 3,5 m. Vedľa nej sa nachádza **Malá bašta** (zbrojovňa) zo začiatku 16.storočia, zrekonštruovaná v 50.rokoch 20.storočia;

Školská bašta z prvej polovice 15.storočia, trojpodlažná, zrekonštruovaná v 60.rokoch 20.storočia;

Veľká bašta, taktiež trojpodlažná z polovice 15.storočia, rozšírená v 16.storočí, zachovaná v pôvodnej podobe;

Kláštorná bašta, susediaca s františkánskym kláštorom, s dobre zachovanými kamennými podperami;

Prašná bašta, na rozdiel od spomenutých je postavená na štvorhrannom pôdoryse a je pokrytá ihlancovou strechou. Je súčasťou Šarišského múzea.

The **fortifications** surrounding the Old Town were built between the 14th and 16th centuries, in their heyday they had 23 bastions, 12 of which have remained until today. However, 9 of them are reconstructions, which also included the barbican and, of course, numerous sections of the walls. The most prominent bastions are:

the **Great Tower** from the second half of the 14th century, expanded in the 16th century, with walls reaching 3.5 m. Next to it stands the **Small Tower** (the arsenal) from the beginning of the 16th century, reconstructed in the 1950s;

the **Saddlers' Tower** (also known as the School Tower) from the first half of the 15th century, a three-storey building, reconstructed in the 1960s;

the **Brewers' Tower** (the Great), also three-storey, from the middle of the 15th century, expanded in the 16th century, preserved in its original form;

the **Tailors' Tower** (the Monastery Tower), next to the Franciscan monastery, with well-preserved stone supports;

the **Gunpowder Tower** - contrary to the abovementioned ones, it was built on a quadrangle plan and covered with a tent roof; it is part of the Šariš Museum.

 Bardejov

Bardejovské Suburbium (Przedmieście) żydowskie – to unikatowy na tych terenach zespół budynków gminy żydowskiej, działającej od XVIII w., utworzonej w zgodzie z zasadami Talmudu. Społeczność gminy w większości należała do ortodoksyjnej odmiany chasydyzmu a funkcje rabinów pełnili tu m.in. członkowie rodziny Halberstamów, znaney i po polskiej stronie jako ród rabinów i cadyków. W 1940 r. mieszkało tu 2400 Żydów a w mieście działały dwie synagogi, łaźnia rytualna, dwie szkoły, pięć domów modlitwy i dwie drukarnie.

W skład kompleksu wchodzi dziś: pięknie odnowiona stara synagoga (1836 r.) ze wspaniałą polichromią wewnątrz, szkoła - dom zgromadzeń (bet midrasz) oraz łaźnia rytualna (mykwa). Ostatnie obiekty pochodzą z końca XIX w. Druga synagoga - Chewra Bikur Cholim - także przetrwała, znajduje się w centrum miasta, a zbudowano ją w 1929 r.

Židovské suburbium Bardejov – unikatny komplex budov Židovskej obce, ktorá tu žila od 18.storočia a ktorá bola vytvorená v súlade s princípmi Talmudu. Komunita obce väčšinou patrila k ortodoxnej vetve chasidizmu a ako rabíni tu pôsobili okrem iného členovia rodiny Halberstamovcov, ktorá bola známa aj v Poľsku ako rod rabínov a cadičov. V roku 1940 tu žilo 2400 Židov a v meste fungovali dve synagógy, rituálne kúpele, dve školy, päť modlitební a dve tlačiarne.

Súčasťou komplexu dnes sú: obnovená stará synagóga (1836) s nádhernou vnútornou polychrómiou, škola – dom zhromaždení (bet midraš) a rituálne kúpele (mikva). Posledné objekty pochádzajú z konca 19.storočia. Zachovala sa taktiež druhá synagóga Chewra Bikur Cholim. Nachádza sa v centre mesta a bola postavená v roku 1929.

The **Jewish Suburbium in Bardejov** is a unique complex of buildings of the Jewish community, which was created here, in accordance with the principles of the Talmud, in the 18th century. Most of the community belonged to the Orthodox version of Hasidism; the rabbis here, among others, were members of the Halberstam family, known also in Poland as a family of rabbis and tzadiks. In 1940, 2,400 Jews lived here, and there were two synagogues, a ritual bathhouse, two schools, five houses of prayer and two printing houses.

The complex today includes: a beautifully renovated old synagogue (1836) with magnificent interior polychrome, a study hall (bet midrash) and a ritual bath (mikvah). The last objects date from the end of the 19th century. The other synagogue - Chewra Bikur Cholim - also survived; it is located in the town centre, and was built in 1929.

Ciekawostką jest zastosowanie w hervartowskiej polichromii obok napisów łacińskich języka czeskiego w wersji znanej z czeskiego, protestanckiego tłumaczenia Biblii w XVI w. (tzw. Biblia Kralická), używanego jako język słowa pisanego także na Słowacji, gdzie zwano go **Bibličtina** (skrót od biblická čeština). Bibličtina była aż do XX w. używana w słowackich kościołach protestanckich a wcześniej odegrała spórą rolę w kształtowaniu się nowoczesnego języka słowackiego, zwłaszcza w zakresie gramatyki.

Zauważymy, że w hervatowskiej polichromii są použité okrem nápisov v latinčine aj nápisov v češtine vo verzii protestantského prekladu Biblie zo 16. storočia (tzw. Kralická Biblia), ktorý bol ako jazyk pre písané slovo používaný aj na Slovensku pod označením **bibličtina** (odvodené od slovného spojenia biblická čeština). Bibličtina bola až do 20. storočia používaná v slovenských protestantských kostoloch a predtým zohrala významnú úlohu v utváraní moderného slovenského jazyka, najmä v oblasti gramatiky.

An interesting fact about the Hervartov polychromy is that, apart from the Latin language, the Czech language was used, in the version known from the Czech Protestant Bible translation in the 16th century (the so-called Kralice Bible), also used as the language of the written word in Slovakia, where it was called **Bibličtina** (short for biblická čeština). Until the 20th century, Bibličtina was used in Slovak Protestant churches and had played a significant role in shaping the modern Slovak language, especially in the field of grammar.

Hervartov 10

Po miejskim Bardejowie czas na zmianę klimatu i za- bytek drewniany w entourage'u karpackiej wsi - Her- rvartova. Tutejszy kościół pw. św. Franciszka z Asyżu powstał w II poł. XV w., jest - jeśli nie najstarszym, to jednym z najstarszych drewnianych świątyń na Słowacji. Bryła zabytku, z wydatną izbicową wieżą i strzeli- stym dachem jest typowa dla gotyckich kościołów regionu, mocno przypominając te z Haczowa czy Bli- znego. Ciekawostką jest natomiast użycie do budowy drewna cisowego w miejsce modrzewia. Wspaniałość świątyni objawia się najmocniej w jej wnętrzu. Zachował się tu przede wszystkim gotycy- ki, malowany ołtarz skrzydłowy, datowany na lata 1460-70, bogata i dobrze zachowana polichromia, w większości wykonana w poł. XVII w., uzupełniająca ją, gotyckie jeszcze obrazy tablicowe oraz nie mniej intrygujące dzieła sztuki snycerskiej. Całość tworzy niesamowite wrażenie, zachwyca kolorami i imponu- je bogactwem a zarazem różnorodnością inspiracji. Całość założenia otaczają stare lipy i chrun mri obronny, podkreślając klimat tego miejsca.

Centralne przedstawienie gotyckiego **ołtarza głównego** to trzy święte niewiasty - **Matka Boska, św. Katarzyna Aleksan- dryjska oraz św. Barbara**, strojne w bogate szaty, ze złotymi koronami, takimiż włosami i typowym dla kobiecej mody epoki wysokim czolem. Uzyskiwano je nierzadko wysukując włosy z czoła, zwłaszcza w czasach, kiedy w Europie panował tzw. gotyk międzynarodowy, zwany też stylem dworskim. Subtelność brwi przedsta- wianych dam też osadzona jest w regulach stylu, aby im za- doścuć, depilowano także brwi, dorysowując je na nowo. Modne są także ich szaty, pełne fałd i załamań poniżej stanu,

Ústredným motívom na **hlavnom gotickom oltári** sú tri sväté ženy - **Panna Mária, sv. Katarína Alexandrijská a sv. Bar- bora**. Sú znázornené v bohatých šatách, so zlatými korunami, zlatými vlasmi a pre danú epochu typickým módnym vyso- kým čelom. Vysoké čelo bolo neraz výsledkom vytrhávania vlasov z čela, najmä v Európe vládla tzv. medzinárodná gotika, známa tiež pod pojmom **zámocký štýl**. Jemnosť obočia prezentovaných

The central representation of the Gothic **main altar** is three saint women - the **Mother of God, Saint Catherine of Alexandria and Saint Barbara**, dressed in lavish robes, with golden crowns, the same hair and high foreheads, typical of women's fashion of those times. This effect was often obtained by plucking hair from the fore- head, especially at a time of so-called international Gothic in Europe, also known as court style. The subtlety of the

Po mestskom Bardejove je tu čas na zmenu klímy a drevenú pamiatku v prostredí karpatskej dediny Hervatov. Tunajší kostol sv. Františka z Assisi vznikol v druhej polovici 15.storočia. Je jedným z najstarších drevených chrámov na Slovensku. Podoba stavby s výraznou izbicovou vežou a šípou- vou strechou je typická pre gotické kostoly tohto regiónu, pričom silne pripomína tie z Haczova či Blizneho. Vznešenosť chrámu sa najvýraznejšie prejavuje v jeho interiéri. Zachoval sa tu predovšetkým gotický krídlový oltár, datovaný na obdobie rokov 1460-1470, bohatá a dobre zachovaná polichromia, ktorá bola väčšinou zhotovená v polovici 17.storočia a gotické tabuľové maľby či úchvatné rezbárske diela, ktoré ju dopĺňujú. Celok zanecháva neopakovateľný dojem, nadchýna farbami a imponuje bohatstvom a zároveň pestros- ťou inšpirácií. Komplex je obkolesený starými lipami a obranným múrom, ktorý zvyrazňuje čaro tohto miesta.

After the urban attractions of Bardejov, it is time for a change of atmosphere for more rural. The Carpathian village of Hervartov is home to a wooden monument; the St. Francis of Assisi church was founded in the second half of the 15th century, and is one of the oldest wooden temples in Slovakia (if not the oldest). The shape of the monument, with a prominent cham- ber tower and a soaring roof is typical of the Gothic churches of the region, very similar to those from Haczów or Blizne. The magnificence of the temple manifests itself in its interior. Above all, a Gothic, painted winged altar, dating back to the years 1460-70, has been preserved here, as well as a rich and well-preserved polychrome, mostly made in the middle of the 17th century, with complementary panel paint- ings and equally intriguing works of woodcarving art. The whole makes an amazing impression with its colours, richness and diversity of inspiration. The complex is surrounded by old lime trees and protected by a defensive wall, enhancing the atmos- phere of this place.

potegujących wrażenie smukłości i tak już przecież strzeli- stych na wzór katedr postaci. Artysta przedstawiając święte niewiasty zgodnie z kanonami gotyckiej mody nie dążył do pokazania ich przywiązania do próżnych oczekiwań ziemskiego padolu. Podkreślał, że piękno uosabia ideę doskonałości, święte były zawsze najpiękniejsze, najdoskonalsze, bez skazy. A skoro tak dobrze znał kanony piękna, musiał być człowiekiem bywałym w wielkim świecie! BTW. Jeśli intryguje Was brak bocznych skrzydeł ołtarza, to jeszcze przed powstaniem Czechosłowacji trafiły one do Mu- zeum Narodowego w Budapeszcie, gdzie znajdują się do dziś.

dám je taktiež súčasťou štýlu. Aby bol tento štýl dodržaný, obočie bolo depilované a nanovo dokresľované. Módné sú taktiež ich šaty, plné záhybov a skladov, čo zdôrazňuje dojem štíhlosti postáv, ktoré sú i tak namaľované podľa šípového vzoru katedrál. Umelec pri prezentovaní žien v súlade s kanónmi gotickej módy nechcel poukázať na ich pripútanosť k márnym očá- kávaniam zemského slzavého údolia. Zdôrazňoval, že krása eyebrows is also in accordance with the rules of the style; to achieve it, eyebrows were depilated and drawn again. Their robes are also fashionable, full of folds, thus enhancing the impression of a person being slender like a cathedral. The artist portraying the saints according to the canons of Gothic fashion did not intend to show their affection towards vain earthly expectations. He emphasized the idea that beauty embodies perfection, so saints were always the most

zosobňuje myšlienku dokonalosti, svätice boli vždy najkraj- šie, najdokonalejšie, bez porušenia. A keďže tak dobre poznal kánon krásy, musel to byť človek, ktorý bol ako doma vo veľ- kom svete! Len tak mimochodom, ak sa vám nepozdávajú chýbajúce bočné krídla oltára, máte dobrý postreh. Ešte pred vznikom Československa sa dostali do Národného múzea v Buda- pešti, kde sa nachádzajú dodnes. beautiful, the most perfect, spotless. And since he knew the canons of beauty so well, he must have been of course a man of the world! BTW. If you wonder why the altar has no side wings, you must know that now they are in the National Museum in Budapest, where they were taken before Czechoslovakia was established.

Wchodząc aż do końca I wojny światowej w skład królestwa Węgier, Słowacja - jak całe Węgry, podzielona była na tzw. **komitaty** (po łacinie, stanowiącej oficjalny język Królestwa - *commitatus*, w jęz. słowackim zwane żupami). Zwiedzany przez nas teren na wschodzie stanowił część komitatu Zemplén (dziś jest to słowacki region Zemplín - m.in.: Snina, Humenné czy Medzilaborce), centralna część z Prešovem, Svidníkiem i Bardejovem to dawny komitat Sáros a współczesny region Šariš, zaś na zachód od niego rozciąga się region Spisz (Spiš dawny komitat Szepes), którego największymi ośrodkami są Poprad oraz Spišská Nová Ves. W średniowieczu ośrodkami komitatów były potężne zamki, od których zresztą pochodzą ich nazwy: **Zemplínský hrad** - dziś to tylko pozostałości fundamentów na wzgórzu nad wioską o tejże nazwie koło Trebišowa; **Šarišský hrad** - współcześnie ruiny na wierzchołku imponującego wielkością wzniesienia (Šarišský vrch), nad miasteczkiem Veľký Šariš koło Preszowa; **Spišský hrad** - potężny zespół fortyfikacji pozostający w trwale zakonserwowanej ruinie, jeden z największych w Europie - zajmuje 4 ha i od 1993 r. jest częścią Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Slovensko, ktoré až do roku 1918 bolo súčasťou Uhorského kráľovstva, bolo rozdelené na tzv. **komitáty** (latinsky, čo bol oficiálny jazyk v Uhorskom kráľovstve až do prvej polovice 19. storočia „commitatus“, maďarsky „megye“, slovensky „župa“). Územie, ktoré práve na východe spoznávame, bolo časťou Zemplínskej župy (do regiónu Zemplín dnes patria okrem iného Snina, Humenné či Medzilaborce), centrálna časť s Prešovom, Svidníkom a Bardejovom, to je niekdajšia Šarišská župa (v súčasnosti región Šariš), západne od Šariša sa rozprestiera región Spiš (niekdajšia Spišská župa), ktorého najväčšími centrami sú Poprad a Spišská Nová Ves. V stredoveku boli sídlom žúp mohutné hrady, od ktorých boli v podstate odvodené ich názvy: **Zemplínsky hrad** - dnes iba zvyšky základov na vyvýšenine nad rovnomennou obcou pri Trebišove; **Šarišský hrad** - dnes zrúcanina na imponantnom vrchu (Šarišský vrch), nad mestom Veľký Šariš pri Prešove; **Spišský hrad** - mohutný opevnený komplex v stave trvalo zakonzervovanej zrúcaniny, jeden z najväčších podobných komplexov v Európe - rozprestiera sa na ploche 4 ha a od roku 1993 je súčasťou Svetového dedičstva UNESCO.

Until the end of World War I Slovakia was part of the kingdom of Hungary and, like the whole of Hungary, was divided into so-called **comitatuses** (from Latin, which was the official language of the Kingdom; in Slovak it was called župa). The area we are visiting from the east was part of the Zemplén comitatus (today it is the Slovak Zemplín region, including Snina, Humenné and Medzilaborce), the central part with Prešov, Svidník and Bardejov is the former Sáros comitatus, which is now the Šariš region, and on the west there is the Spiš region (the former Szepes comitatus), whose largest centres are Poprad and Spišská Nová Ves. In the Middle Ages, the centres of the comitatuses were powerful castles, which gave these towns its names (hrad means castle in Slovak): **Zemplínsky hrad** - today there are only the remains of foundations on the hill above the village of the same name near Trebišov; **Šarišský hrad** - today ruins on the top of the impressive hillside (Šarišský vrch), above the town of Veľký Šariš near Prešov; **Spišský hrad** - a powerful complex of fortifications remaining in a permanently preserved ruin, one of the largest in Europe - occupies 4 hectares and since 1993 has been part of the UNESCO World Heritage.

Žehra 80

Kapušany:

- wioska nad którą wznoszą się ruiny Kapušianskeho hradu, górujące nad okolicą dzięki wielkości wzgórza, na jakim zamek wzniesiono, aktualnie częściowo rekonstruowany;
- dedina, nad ktorou sa týči zrúcanina Kapušianskeho hradu, ktorá dominuje okoliu vďaka veľkosti vrchu, na ktorom bol hrad postavený. Dnes je čiastočne rekonštruovaný;
- a village with the ruins of Kapušany castle; they rise over the area due to the size of the hill where the castle was built; now it is being partially reconstructed.

Prešov:

- metropolia wschodniej Słowacji i wschodnich kościołów Słowacji, z zabytkowym centrum, w którym króluje gotycki kościół pw. św. Mikołaja z połowy XIV w. i szeregiem atrakcji kulturalnych;
- metropola východného Slovenska a východných kresťanských cirkví na Slovensku, s historickým centrom plným kultúrnych atrakcií, ktorému dominuje gotický kostol sv. Mikuláša z polovice 19. storočia;
- the metropolis of eastern Slovakia and the eastern churches of Slovakia; it has a historic centre with a Gothic church of St. Nicholas from the mid-14th century and a number of cultural attractions.

Veľký Šariš:

- miasteczko u stóp zamku szaryskiego, na który prowadzi dawny trakt - dziś ścieżka dydaktyczna, znane powszechnie za sprawą działającego tu browaru;
- mesto na úpäti šarišského hradného vrchu, kam vedie starobylá cesta, dnes náučný chodník, praslávané predovšetkým miestnym pivovarom;
- a town at the foot of the Šariš castle, with an educational route leading there (a former road); the town is commonly known for its local brewery.

Dawny ośrodek regionu - Zamek Spiski - znajduje się aktualnie na terenie wsi Żehra, a sąsiaduje z unikatowym miasteczkiem Spišské Podhradie. Wszystkie wymienione objęte są jednym wpisem, jednym z trzech najstarszych na Słowacji, dokonany w 1993 r. Tworzą one - wraz z dodanym w 2009 r. centrum Lewoczy - *niezwykłą grupę elementów wojskowych, miejskich, politycznych i religijnych, typową dla warunkowań średniowiecznej Europy, które jednak nigdzie indziej nie przetrwały w tak dobrej kondycji i tak kompletnym, integralnym stanie.*

Najbardziej spektakularny jawi się rzecz jasna zamek, wznoszący się na dominującym nad okolicą

trawertynowym wzgórzu (634 m n.p.m.). Jego istnienie odnotowano już w 1120 r., w 1209 r. słyszymy o rezydującym tu żupanie (comes) piskim. Począwszy od XI w., kiedy zbudowano tu pierską, okrągłą wieżę mieszkalną aż po koniec XVII w. zamek był stale powiększany, z największą intensywnością w wieku XIII oraz XV, kiedy zarządzany był przez przedstawicieli rodziny Zapolya, z której pochodziła polska królowa - Barbara, żona Zygmunta I (wówczas jeszcze nie Starego). Mając do wyboru 70 innych zamków, które dzierżyli, Zapolyowie osiedli jednak tu. Tu też urodził się ostatni król niepodległych Węgier - Jan Zapolya, z kolei mąż Izabeli Jagiellonki, córki tegoż Zygmunta i jego drugiej żony Bony.

Najcenniejsza jest oczywiście najstarsza część założenia - zamek górny, gdzie znajdowała się gotycka kaplica, romański jeszcze pałac i komnaty mieszkańców, o których wspaniałości świadczą dziś przede wszystkim wspaniałe portale i okna czy raczej ich resztki. Zwiedzając ruiny zamku niełatwo rozróżnimy, co jest zachowaną ruiną a co zostało odbudowane współcześnie. W tej odbudowanej części znajduje się niewielkie muzeum, stanowiące - podobnie jak i sam zamek - oddział Muzeum Spiskiego w Lewoczy. Ekspozycje dotyczą i dziejów zamku i historii średniowiecza w różnych aspektach, obejmują też zamkową kaplicę.

Niekądajšie centrum regiónu – Spišský hrad – sa v súčasnosti nachádza na území obce Žehra a susedí s unikátnym mestom Spišské Podhradie, na území ktorého sa nachádza Spišská Kapitula. Všetky tri spomínané lokality sú súčasťou jedného záznamu v zozname UNESCO, ktorý patrí k najstarším na Slovensku. Lokality boli do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO zapísané v roku 1993. Spolu s centrom Levoče, ktoré bolo zapísané v roku 2009, *tvoria výnimočnú skupinu vojenských, mestských, politických a náboženských prvkov, ktoré sú typické pre stredovekú Európu a ktoré sa nikde inde nezachovali v takom dobrom, komplexnom a integračnom stave.*

Ako najpozoruhodnejší sa samozrejme javí hrad, ktorý sa vypína na travertínovom vrchu dominujúcom okoliu (634 m. n. m.). Jeho existencia bola zaznamenaná už v roku 1120, z roku 1209 pochádza zmienka o spišskom županovi (comes), ktorý tu sídlil. Počnúc 11. storočím, keď tu bola postavená prvá okrúhla obytná veža, končiac 17. storočím, bol hrad neustále rozširovaný, s najväčšou intenzitou prác v 13. a 15. storočí.

Vtedy bol hrad spravovaný rodom Zápoľských, z ktorého pochádzala poľská kráľovná Barbora, manželka Žigmunda I. Hoci mali Zápoľskí k dispozícii 70 hradov vo svojom vlastníctve, usadili sa práve tu. Tu sa narodil tiež posledný kráľ nezávislého Uhorska Ján Zápoľský, neskorší manžel Izabely Jagelovskej, dcéry Žigmunda a jeho druhej manželky Bony. Najväčnejšia je samozrejme najstaršia časť objektu – horný hrad, kde sa nachádzala gotická kaplnka, románsky palác a komnaty obyvateľov, o ktorých nádhre dnes svedčia nádherné portály a okná, resp. relikvie ich zvyšky. Pri prehliadke hradu veľmi ťažko rozlíšime, čo je zachovalá zrúcanina a čo bolo zrekonštruované v súčasnosti. V zrekonštruovanej časti sa nachádza malé múzeum, ktoré je, tak ako hrad, pobočkou Spišského múzea v Levoči. Expozícia sa týka histórie hradu i dejín stredoveku a jej súčasťou je taktiež hradná kaplnka.

Żehra - spiska wioska licząca niespełna 1800 mieszkańców, w swoich granicach obejmujących ledwie 9,66 km² mieści nie tylko 2 zabytki architektury rezydencjonalnej ale i klejnot budownictwa sakralnego, doceniony wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Biały kościół pw. św. Ducha pochodzi z połowy XIII w., rozbudowany został w wieku XIV, łączy zatem w sobie architekturę późnromańską z wczesnogotycką a i nieco baroku - np. baniaste zwieńczenie wieży

pochodzi z XVIII w. O fenomenalności świątyni decyduje jednak przede wszystkim wnętrze, pokryte beczenną polichromią tworzącą cykle tematyczne związane z Biblią, w części jeszcze romańskie, w części gotyckie. Najstarsze pochodzą z XIII w. Za najcenniejsze znawcy uznają przedstawienia w prezbiterium, szczególnie medaliony z wizerunkami proroków i ...węgierskich królów. Twórca (y) polichromii związani byli ze sztuką Italii i pozostawali w kręgu inspiracji Bizancjum.

The former centre of the region - the Spiš Castle - is currently located in the village of Žehra, next to the unique town of Spišské Podhradie, within which Spišská Kapitula is located. All of them were inscribed in the UNESCO's list together in 1993, which was one of the earliest inscriptions in Slovakia.

Together with the centre of Levoča added in 2009, they constitute a remarkable group of military, urban, political, and religious elements, of a type that was relatively common in medieval Europe, but of which almost none have survived in such a complete condition with equivalent integrity.

The most spectacular, of course, is the castle, rising on a travertine hilltop dominating the area (634 m above sea level). Its presence was already recorded in 1120; in 1209 we hear about a Spiš official called župan residing here. Starting from the 11th century, when the first circular residential tower was built here until the end of the 17th century, the castle was constantly enlarged, with the highest intensity in the 13th and 15th centuries, when it was managed by representatives of the Zapolya family.

Polish queen Barbara came from this family, she was the first wife of Sigismund I (at that time not yet Old). With 70 other castles to choose from, the Zapolya family settled here. This is where the last king of independent Hungary, John Zapolya, was born, the husband of Isabella Jagiellon, the daughter of that same Sigismund and his second wife, Bona. Of course, the oldest part of the foundation is the most valuable - the upper castle, where there was a Gothic chapel, a Romanesque palace and the chambers of the inhabitants, whose splendor is shown above all by magnificent portals and windows, or rather their remains.

Visiting the ruins of the castle, it is not easy to distinguish what is a ruin that has been preserved and what has been rebuilt nowadays. In this reconstructed part there is a small museum, which is (just like the castle itself) a branch of the Spiš Museum in Levoča. The exhibitions are connected with the history of the castle and the history of the Middle Ages, and also include the castle chapel.

Žehra

Žehra – spišská obec, ktorá má necelých 1800 obyvateľov a ktorá má na svojom území nielen dve pamiatky rezidenčnej architektúry, ale aj klenot sakrálneho staviteľstva ocenený zápisom do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO.

Biely kostol Ducha Svätého pochádza z 13.storočia. Bol rozšírený v 14. storočí a tak v sebe spája neskororománsku architektúru s architektúrou ranogotyckou i kusok baroka – napríklad ukončenie veží pochádza z 18.storočia.

O výnimočnosti chrámu však rozhoduje predovšetkým jeho interié, ktorý zdobí nesmierne vzácna polychromia vytvárajúca biblické tematické cykly, čiastočne ešte románske, čiastočne gotické. Najstaršie pochádzajú z 13.storočia.

Za najvzácnejšie pokladajú znalci výjavy v prezbiteriu, najmä medailóny s podobizňami prorokov a... uhorských kráľov. Autor (autori) polychromie bol(i) pod vplyvom talianskeho umenia a bol(i) inšpirovaný(i) Byzanciom.

Žehra - a Spiš village with less than 1,800 inhabitants, covering barely 9.66 km², houses not only two monuments of residential architecture but also a gem of sacral architecture, appreciated by an inscription on the UNESCO's World Heritage List.

A white church of the Holy Spirit comes from the mid-13th century, it was expanded in the 14th century, therefore it combines late Romanesque architecture with early Gothic and a bit of Baroque - for example a spherical crown of the tower dates from the 18th century. The interior is much more spectacular, covered by priceless polychrome thematic cycles related to the Bible, partly still Romanesque, and partly Gothic. The oldest come from the 13th century. Experts say that the most valuable depictions are those in the presbytery, especially medallions with images of the prophets and ... Hungarian kings. The creator (or creators) of the polychrome was associated with the art of Italy and remained in the Byzantine circle of inspiration.

Spišské Podhradie

Na zachód od zámku rozciaga się kolejna osada ze znaczkim UNESCO - Spišské Podhradie (Spiskie Podgrodzie). Zgodnie z sugestią nazwy powstało jako podgrodzie zamkowe w XI w., w XIII w. objęte kolonizacją saską za Beli IV rozwijało się jako niezależny ośrodek, zyskując prawa miejskie w 1271 r., podobnie jak sąsiednia Levoča. Ukształtowany wówczas układ przestrzenny, z centralnym placem i wychodzącymi z niego regularnymi ulicami zachował się do dziś, stając się mocną podstawą wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO tym bardziej, że zachowało się wiele zabytkowych domów (ok. 80!) - może nie do końca średniowiecznych, ale renesansowych i barokowych już tak oraz zabytki sakralne - klasycystyczne kościoły - katolicki i ewangelicki oraz neoklasycystyczna synagoga. Całość tworzy w pełni unikatowy kompleks, przynoszący turystę w czasy, kiedy życie płynęło wolniej i zawsze był czas, aby się zatrzymać. A zwłaszcza już, jeśli wejdziemy za mury stanowiącej dziś część miasta Spiskiej Kapituly...

Západne od hradu sa rozprestiera ďalšia lokalita so známkou UNESCO – Spišské Podhradie. Ako tomu nasvedčuje i názov, vzniklo ako podhradie tunajšieho hradu v 11.storočí pričom v 13. storočí za vlády Bélu IV. sa stalo cieľom saskej kolonizácie a rozvíjalo sa ako samostatné stredisko. V roku 1271 získalo Spišské Podhradie, podobne ako susedná Levoča, mestské práva. Urbanistické usporiadanie s centrálnym námestím a z neho vychádzajúcimi pravidelnými ulicami sa zachovalo dodnes a bolo silným základom pre zápis do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, pričom dodatočným argumentom bolo množstvo zachovalých historických budov (okolo 80!), hoci možno nie úplne stredovekých, ale renesančných a barokových a taktiež sakrálne pamiatky – klasicistický katolícky a evanjelický kostol a neoklasicistická synagóga. Celok utvára výnimočný unikátny komplex, ktorý turistu zavedie do čias, keď život plynul pomalšie a vždy bol čas na zastavenie sa. A najmä keď už vstúpime za hradby, ktoré sú dnes súčasťou mesta Spišská Kapitula...

To the west of the castle stretches another settlement with the UNESCO logo - Spišské Podhradie. According to what the name suggests, it was founded as a castle settlement in the 11th century; in the 13th century, under Saxon colonization in times of Bela IV, it developed as an independent centre, gaining municipal rights in 1271, along with the neighbouring Levoča. The spatial arrangement created at that time, with a central square and regular streets leading out of it, has survived to this day. This fact became a strong foundation for the inscription on the UNESCO's World Heritage List, especially since many historic houses have survived (around 80!); although not all of them are medieval, they are still Renaissance and Baroque. There are also sacral monuments: a Catholic and an Evangelical classicist churches, and a neoclassical synagogue. The whole creates a completely unique complex, which takes tourists to the times when life flowed slowly and there was always time to stop. Especially if we enter the walls of Spišská Kapitula, which is now part of the town...

Od 1387 r. na tronie węgierskim zasiadał **Zygmunt Luksemburski**, przeciwnik korony polskiej i sojusznik krzyżacki, znany z klęski z Turkami pod Nikopolis, spalenia Jana Husa i permanentnych problemów finansowych. Po klęsce Zakonu pod Grunwaldem zmienił jednak front i zawarł w pobliskiej spiskiej Lubowli sojusz z Władysławem Jagiełłą. Co więcej wystąpił jako rozjemca w sporze polsko-krzyżackim o zapłatę Polsce odszkodowania wojennego. Kiedy zaś Krzyżacy ociągali się z jego wypłatą Polsce, poseł Zygmunta pofatygował się do Malborka i przejął jego Iwią część jako pożyczkę od Korony Polskiej, dając jako zabezpieczenie **zastaw na miastach spiskich** wraz z przyległościami do czasu oddania pożyczki. A czas ten nie nastąpił nigdy...

W skład zastawu weszły m.in. Spiskie Podgrodzie, Podoliniec, Nowa Wieś Spiska, Poprad, Spiska Sobotka oraz Lubowla, która stała się ośrodkiem administracyjnych owych ziem Korony Węgierskiej czasowo administrowanych przez Koronę Polską jako starostwo spiskie aż do czasu rozbiorów.

V roku 1387 zasadol na uhorský trón **Žigmund Luxemburský**, protivník Poľskej Koruny a križiacky spojenc, preslávený prehrou s Turkami pri Nikopolise, upálením Jána Husa a permanentnými finančnými problémami. Po porážke križiackeho rádu pri Grunwalde však zmenil bojujúcu stranu a neďalekej spíšskej Lubovne uzavrel spojenectvo s Vladislavom Jagelom. Ba dokonca zohral úlohu uzmierovateľa v poľsko-križiackom spore o úhradu vojnovnej reparácie Poľsku. Keď križiaci oddaľovali jej výplatu Poľsku, vyslanec Žigmunda sa unúval až do Malborku a prebral jej podstatnú časť ako pôžičku od Poľskej Koruny, pričom dal v **záloh spíšské mestá** s okolím, až do času splatenia pôžičky. A tento čas nenastal nikdy...

Súčastou zábezpeky boli okrem iného Spišské Podhradie, Podoliniec, Spišská Nová Ves, Poprad, Spišská Sobotka a Lubovňa, ktorá sa stala administratívnym centrom týchto území Uhorskej Koruny, ktoré boli dočasne spravované Poľskou Korunou ako Spišské starostvo až do obdobia delenia Poľska.

From 1387 the king of Hungary was Sigismund of Luxembourg; he was an opponent of the Polish Crown and a Teutonic ally, known for being defeated by the Turks in the battle of Nikopolis, burning Jan Hus and having permanent financial problems. After the Teutonic Order lost the battle of Grunwald, however, he changed sides and formed an alliance with Władysław Jagiełło in nearby Stará Ľubovňa in Spiš. What is more, he acted as a mediator in the Polish-Teutonic dispute over war damages for Poland. When the Teutonic Knights lingered with its payment to Poland, a Sigismund's envoy travelled to Malbork and took over its lion's share as a loan from the Polish Crown, offering Spiš towns along with the adjoining areas as a pledge until the loan was given back. This, however, never happened... The pledge included Spišské Podhradie, Podoliniec, Spišská Nová Ves, Poprad, Spišská Sobotka, and Stará Ľubovňa, which became the administrative centre of those Hungarian lands temporarily administered by the Polish Crown as the Spiš county (starostvo) until the partitions.

Częścią miasteczka Spiskie Podgrodzie jest Spiska Kapitula, porównywana często do Watykanu. Słusznie niekiedy, przez wieki była bowiem odrębnym miastem kościelnym. Pozostaje zresztą do dziś szczelnie otoczona XIV-wiecznymi murami obronnymi, zbudowanymi z bloków lokalnego trawertynu. Znajdują się w nich tylko dwie bramy - połączone jedną w miasteczku przelotową ulicą, wzdłuż której wznoszą się historyczne domy księży kanoników, klasycystyczna wieża zegarowa, gmach dawnego klasztoru jezuitów z XVII w. oraz okazały pałac biskupi, który doczekał się tak wielu przebudów, że trudno uwierzyć, iż istniał już w XIII w.

Początki Kapituły sięgają XI w., w 1198 r. umieszczono tu delegaturę (prepozyturę) biskupstwa w Ostrzyhomiu, która, ciesząc się dużą autonomią, sprawowała na Spiszu rząd dusz w spokojnych i niespokojnych czasach. Ostatecznie w 1776 r. została przekształcona w biskupstwo spiskie, istniejące do dziś. Jego ośrodkiem jest wspaniała Katedra pw. św. Marcina, powstała w latach 1245-1275, poddana w XIX w. regotyzacji, w czasie której zniknęła z niej większość barokowych elementów wyposażenia. Fasada z dwiema charakterystycznymi wieżami jest raczej późnoromańska niż gotycka, co jeszcze bardziej podkreśla niezwykłość tego miejsca. We wnętrzu zachował się ołtarz główny św. Marcina, neogotycki i gotycki zarazem (z oryginalnego ołtarza z 1478 r. zachowały się tablicowe przedstawienia) oraz skrzydłowe ołtarze gotyckie, m.in.: w gotyckiej Kaplicy Zapolyów z końca XV w., w której warto też obejrzeć epitafia panów zamku spiskiego z tego rodu. Najszlachetniejszym jednak elementem wnętrza jest późnoromańska kamienna rzeźba lwa - Leo Albus, najstarsza na Słowacji, datowana na II poł. XIII w.

Súčastou mestečka Spišské Podhradie je Spišská Kapitula, ktorá je často porovnávaná s Vatikánom. Čiastočne oprávnené, keďže po stáročia bola samostatným cirkevným mestom. Veď až podnes je obohá obrannými múrmi postavenými z blokov miestneho travertínu. Nachádzajú sa v nich iba dve brány, ktoré spája jediná spojujúca ulica v mestečku, okolo ktorej sa týčia historické domy kanonikov, klasicistická hodinová veža, budova niekdajšieho jezuitskeho kláštora zo 17. storočia a okázaly biskupský palác, ktorý prežil tak veľa prestavieb, že je ťažko uveriteľné, že tu stál už v 13.storočí.

Počiatky Kapituly siahajú do 11.storočia, v roku 1198 tu vznikla delegatúra (prepozitúra) biskupstva v Ostríhomy, ktorá s veľkou dávkou autonómie spravovala vládu duši na Spiši v časoch pokojných i búrlivých. Nakoniec bola v roku 1776 zmenená na Spišské biskupstvo, ktoré jestvuje dodnes. Jeho centrom je vznešená Katedrála sv. Martina, ktorá bola postavená v rokoch 1245-1275, v 19.storočí bola regotizovaná, pričom bola z katedrály odstránená väčšina barokových prvkov. Fasáda s dvoma charakteristickými vežami je skôr neskororomańska ako gotická, čo ešte väčšmi zvyrazňuje výnimočnosť tohto miesta. V interiéri sa zachoval hlavný oltár sv. Martina, ktorý je neogotický i gotický zároveň (z originálneho oltára z roku 1478 sa zachovali tabuľové výjavy) a krídlové gotické oltáre, m.in.: v gotickej Kaplnke Zápolyšských z konca 15. storočia, v ktorej si odporúčame všimnúť epitafy pánov spišského hradu z tohto rodu. Najznámejším prvkom interiéru je neskororomańska kamenná plastika leva - Leo Albus, najstaršia na Slovensku, datovaná na druhú polovicu 13. storočia.

Part of the town of Spišské Podhradie is Spišská Kapitula, often compared to the Vatican, as for centuries it was a separate church town. It still remains tightly surrounded by 14-century defensive walls built of blocks of local travertine. There are only two gates in them, connected by the only arterial street in the town; along it, there are canons' houses, a Classicist clock tower, a former Jesuit monastery from the 17th century and a magnificent bishop's palace, which has been reconstructed so many times that it is difficult to believe that its history dates back to the 13th century.

The beginnings of Kapitula (which means „chapter“) date back to the 11th century; in 1198 a delegation (provostship) of the Esztergom diocese was placed here, which, enjoying great autonomy, ruled over Spiš souls in peaceful and troubled times. Finally, in 1776, it was transformed into the Spiš diocese, existing to this day. Its centre is the magnificent St Martin's Cathedral, which was founded in the years 1245-1275, re-Gothicised in the 19th century, when most Baroque elements of the equipment disappeared. The facade with two characteristic towers is more Late Romanesque than Gothic, which makes this place even more unusual.

Inside, the remaining parts of the church are: the main altar of St. Martin, neo-Gothic and Gothic at the same time (original panel paintings from 1478 are preserved), winged Gothic altars e.g. in the Gothic Zápolya Chapel from the end of the 15th century, where you can see the epitaphs of the masters of the Spiš castle from this family. The most famous element of the interior is a late-Roman stone sculpture of a lion - Leo Albus, the oldest in Slovakia, dated to the second half of the 13th century.

Zamek Spiški i jego okolica są znane za sprawą **trawertynu**, tworzącego zresztą wzgórze zamkowe - skały osadowej stanowiącej odmianę martwicy wapiennej. Cechuje ją dominujący biały kolor a używany był i jest jako materiał ozdobny, w mniejszym stopniu budowlany. Trawertyn to skała bardzo młoda, jest zatem bardzo interesująca dla geologów i tektoników.

Szczególnie w takich miejscach, jak **rezerwat Sívá Brada**, położony na zachód od centrum Spiškiego Podgródzia (o statusie narodowego rezerwatu przyrody) - który stanowi m.in. wzgórze zwierczone kopą utworzoną właśnie z młodego, holocenijskiego trawertynu, sięgające wysokości 506 m n.p.m. W odróżnieniu od kilku sąsiednich wzgórz trawertynowych w okolicy, Sívá Brada jest wzgórzem żywym. Trawertyn osadza się tu do chwili obecnej, tworząc na stokach kopy niewielkie tarasy z miniaturowymi jeziorkami, w których woda spływa na niższy poziom efektownymi kaskadami. Woda jest bogata w związki mineralne, głównie węglany i siarczany i używana w celach leczniczych.

Rezerwat Sívá Brada połączony jest interesującą ścieżką dydaktyczną z kolejną atrakcją na terenie wsi Žehra - **Rezerwatem Dreveník**, chroniącym inne trawertynowe wzgórze, dla odmiany najstarsze w okolicy, z intrygującymi skalnymi tworami i jaskiniami.

Spišský hrad a jeho okolice sú známe vďaka **travertínu**, z ktorého je utvorený hradný vrch - druhú vápenca, ktorý vzniká vyzrážaním zo sladkovodných minerálov alebo termálnych prameňov. Je preň charakteristická biela farba a bol i je používaný ako ozdobný materiál a do menšej miery taktiež ako stavebný materiál. Travertín je veľmi mladá skala, preto sa ho nedotkli tektonické procesy (a preto má dodatočné výhody v staviteľstve), no je tiež veľmi zaujímavá pre geológov a tektonikov.

Najmä na takom mieste, ako je **rezervácia Sívá Brada**, ktorá sa nachádza západne od centra Spišského Podhradia (so štatútom národnej prírodnej rezervácie). Sívá brada je vyvýšenina korunovaná kopou, ktorá je utvorená práve z mladého, holocénskeho travertínu, siahajúca do výšky 506 m n. m. Na rozdiel od susedných travertínových vyvýšení v okolí je Sívá Brada živým vrchom. Travertín sa tu doposiaľ usadzuje, pričom na svahoch kopy utvára nevelké terasy s miniatúrnymi jazierkami, z ktorých voda steká na nižšiu úroveň po efektívnych kaskádach. Voda je bohatá na minerály, hlavne uhličitaný a síraný a je používaná na liečebné účely. Rezervácia Sívá Brada je spojená zaujímavým náučným chodníkom s ďalšou atrakciou na území obce Žehra - **rezerváciou Dreveník**, ktorá ukrýva iný travertínový vrch. Ten je najstarší v okolí a má zaujímavé skalné útvary a jaskyne.

Spiš Castle and its surroundings are known for **travertine** which creates the castle hill; it is a sedimentary rock, a kind of limestone. It is characterized by a dominant white colour and has been used as a decorative material, and to a lesser extent, as a building material. Travertine is a very young rock, so it is very interesting for geologists and tectonics.

Especially in such places as the **Sívá Brada reserve**, located west of the centre of Spišské Podhradie (with the status of a national nature reserve), which is among others the hill topped with a mound created from the young, Holocene travertine, reaching 506 m above sea level. Unlike several neighbouring travertine hills in the area, Sívá Brada is a living hill. Travertine is deposited here to the present, on the slopes it creates small lynchets with miniature lakes, from which water flows down to the lower level with spectacular cascades. The water is rich in mineral compounds, mainly carbonates and sulphates and used for healing purposes.

Reserve Sívá Brada is connected with an interesting educational route with another attraction in the village of Žehra - **Dreveník reserve**, protecting another travertine hill, this time the oldest in the area, with mysterious rock formations and caves.

Levoča 17

Piątym elementem „spiškiego” wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jest historyczne centrum miasta Levoča.

Miasto od 1271 r., od 1323 r. wolne miasto królewskie, cieszące się znacznymi przywilejami, stało się siedzibą Związku Sasów Spiških, centrum gospodarczym i jednym z najważniejszych ośrodków kultury w całym Królestwie Węgierskim. Wizytówkami ówczesnych miast były kościoły, bogaci mieszczaństwo Lewoczy chcieli zatem wzniesić świątynię, która rozmiarami oraz wspaniałością przewyższy inne. I w zasadzie przewyższa do dziś.

Kościół p.w. św. Jakuba (1330-1370) jest dziś co prawda drugim co do wielkości kościołem na Słowacji - ustępując długością i szerokością katedrze św. Elżbiety w Koszycach (1378 - 1508). Jego wieża (choć z XIX w.) jest jednak wyższa od koszyckiej o prawie 2 m, a co najważniejsze, katedra św. Elżbiety, choć zachwyca wnętrzem, nie może się pochwalić dziełem tej miary, co ołtarz główny dłuta Mistra Pawła z Lewoczy, wspomniany nawet w oficjalnym uzasadnieniu Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Piatym prvkom „spišského” záznamu v Zozname svetového dedičstva UNESCO je historické centrum mesta Levoča.

Mestom je od roku 1271, od roku 1323 je slobodným kráľovským mestom, ktoré požívalo značné privilégia. Levoča sa stala sídlom Zväzu spišských Sasov, hospodárskym centrom a jedným z najdôležitejších kultúrnych centier v celom Uhorskom kráľovstve. Vizitkami vtedajších miest boli kostoly. Bohatí meštiani Levoče preto chceli postaviť chrám, ktorý by rozmermi a krásou prevyšoval iné. A v podstate prevyšuje dodnes.

Kostol sv. Jakuba (1330-1370) je dnes síce veľkosťou druhým kostolom Slovenska (dĺžkou a šírkou ho predčí Dóm sv. Alžbety v Košiciach z rokov 1378 - 1508). Jeho veža (síce z 19. Storočia) je však vyššia od košickej o takmer 2 m a čo je najdôležitejšie, Dóm sv. Alžbety síce nadchýna interiérom, ale nemôže sa pochváliť dielom takej úrovne, ako je hlavný oltár od Majstra Pavla z Levoče, spomínaný aj v oficiálnom zdôvodnení Výboru UNESCO.

The fifth part of the Spiš inscription on the UNESCO's World Heritage List is the historic centre of Levoča.

It has been a town since 1271, and in 1323 it became a free royal town. It enjoyed considerable privileges as the seat of the Union of Spiš Saxons, an economic centre and one of the most important cultural centres in the whole Kingdom of Hungary. The churches were the showcases of the towns of that time, and the wealthy burghers of Levoča wanted to build a temple that would surpass others by its size and grandeur. Actually, it still does.

St. James's Church (1330-1370) is today the second largest church in Slovakia, giving way to St Elisabeth's Cathedral in Košice (1378-1508) in terms of length and width. Its tower (although from the 19th century) is higher than the one in Košice by almost 2 m, and most importantly, St Elisabeth's cathedral, though it is delightful inside, does not have as splendid a masterpiece as the main altar sculpted by Master Paul of Levoča, mentioned in the official justification of the UNESCO World Heritage Committee.

Trójdzielny ołtarz główny kościoła p.w. św. Jakuba Apostoła to najwyższy gotycki ołtarz na świecie. Mierzy 18,62 m wysokości i 6,27 m szerokości. Powstał w pracowni jednego z najwybitniejszych rzeźbiarzy wszechczasów Mistra Pawła z Lewoczy, mieszkającego tuż obok kościoła i najpewniej on jest jego głównym autorem. Prace nad dziełem trwały 10 lat (1507-1517) i przyniosły fenomenalny rezultat. Ołtarz posiada kilka pięter zaludnionych figurami i płaskorzeźbami świętych. W jego centrum znajduje się olbrzymie przedstawienie Matki Boskiej z Dzieciątkiem (2,43 m) w towarzystwie dwóch Apostołów - św. Jana (2,30 m) i patrona kościoła - św. Jakuba (2,32 m). Uwagę zwraca dostojność Matki Boskiej i jej piękna twarz, jakkolwiek nie mniej piękna i delikatna jest twarz św. Jana, otoczona spadającymi na ramiona Apostołów - sv. Jána (2,30 m) a patrona kościoła - sv. Jakuba (2,32 m). Pozornost' priťahuje dôstojnosť Matky Božej, jej pekná tvár, nemenej pekná a jemná tvár sv. Jána, doplnená kučeravými vlasmi padajúcimi na ramená a zbařená náznakom brady a fúzov. Sv. Jakub je pre zmenu predstavený ako zreľý muž skúšaný životom, s opálenou tvárou zdobenou hustou bradou.

Trójdzielny główny ołtarz Kostola sv. Jakuba Apostoła w Levoči je najvyšším gotickým oltárom na svete - meria 18,62 metra výšky a 6,27 metra šírky. Vznikol v dielni jedného z najvýznamnejších sochárov všetkých čias Majstra Pavla z Levoče, ktorý býval hneď vedľa kostola a s najväčšou pravdepodobnosťou je jeho hlavným autorom. Práce na diele trvali 10 rokov (1507-1517) a priniesli fenomenálny výsledok. Oltár má niekoľko poschodí zaludnených sochami a plastikami svätých. V jeho centre sa nachádza obrovský výjav Matky Božej s Dieťaťom (2,43 m) v spoločnosti dvoch apoštolov - sv. Jána (2,30 m) a patrona kostola - sv. Jakuba (2,32 m). Pozornosť priťahuje dôstojnosť Matky Božej, jej pekná tvár, nemenej pekná a jemná tvár sv. Jána, doplnená kučeravými vlasmi padajúcimi na ramená a zbařená náznakom brady a fúzov. Sv. Jakub je pre zmenu predstavený ako zreľý muž skúšaný životom, s opálenou tvárou zdobenou hustou bradou.

The tripartite main altar of St. James the Apostle in Levoča is the highest Gothic altar in the world - it measures 18.62 meters high and 6.27 m wide. It was created in the studio of one of the most outstanding sculptors of all time, Master Paul of Levoča, who lived next to the church and was most probably its main author. The work lasted for 10 years (1507-1517) and brought a splendid result. The altar has several floors populated with statues and reliefs of saints. In its centre there is a huge representation of the Mother of God with the Child (2.43 m) in the company of two Apostles - Saint John (2.30 m) and the patron saint of the church - Saint James (2.32 m). Attention is drawn by the dignity of the Mother of God and her beautiful face. The face of Saint John is equally attractive and gentle, surrounded by curly hair falling on his shoulders and without a trace of facial hair. On the other hand, Saint James is a mature, life-driven man with a weather-beaten face adorned with a lush beard.

Trójdzielny główny ołtarz Kostola sv. Jakuba Apostoła w Levoči je najvyšším gotickým oltárom na svete - meria 18,62 metra výšky a 6,27 metra šírky. Vznikol v dielni jedného z najvýznamnejších sochárov všetkých čias Majstra Pavla z Levoče, ktorý býval hneď vedľa kostola a s najväčšou pravdepodobnosťou je jeho hlavným autorom. Práce na diele trvali 10 rokov (1507-1517) a priniesli fenomenálny výsledok. Oltár má niekoľko poschodí zaludnených sochami a plastikami svätých. V jeho centre sa nachádza obrovský výjav Matky Božej s Dieťaťom (2,43 m) v spoločnosti dvoch apoštolov - sv. Jána (2,30 m) a patrona kościoła - sv. Jakuba (2,32 m). Pozornosť priťahuje dôstojnosť Matky Božej, jej pekná tvár, nemenej pekná a jemná tvár sv. Jána, doplnená kučeravými vlasmi padajúcimi na ramená a zbařená náznakom brady a fúzov. Sv. Jakub je pre zmenu predstavený ako zreľý muž skúšaný životom, s opálenou tvárou zdobenou hustou bradou.

W predelli ołtarza znajduje się scena Ostatniej Wieczerzy, w klasycznym ujęciu z siedzącym centralnie Jezusem, otoczonym przez Apostołów. W jednym z nich niektórzy dopatrują się autoportretu **Mistrza Pawła** - chodzi o postać posiadającą nakrycie głowy - identyfikowane z czapką, jaką ówczesnie nosili snycerze.

Mistrz Paweł, pomimo wielkości swych genialnych dzieł, pozostaje postacią nieznaną. Poza imieniem niewiele o nim wiadomo, przede wszystkim gdzie się urodził i skąd pochodził. Zwany jest Pawłem z Lewoczy, tu bowiem osiadł po 1500 r., już jako dojrzwały twórca, tu mieszkał aż do śmierci przed 1542 r. i tu powstały jego największe dzieła, w przyrętkowej pracowni. W Lewoczy także zawarł związek małżeński z córką bogatego mieszczanina Małgorzatą, z kórą miał czworo dzieci oraz że - poza pracownią - prowadził skład wina, którym handlował w Polskę, głównie z Krakowem. Prawdopodobnie zresztą właśnie w tym mieście uczył się rzemiosła, zwraca się bowiem uwagę na wiele cech wspólnych jego stylu ze stylem Wita Stwosza, należał zresztą Paweł do cechu rzeźbiarzy w Krakowie. Poniekąd z konieczności, ponieważ bliżej innego cechu rzeźbiarzy nie było a należeć do cechu średniowieczny mistrz musiał.

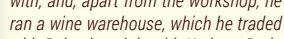
V predele oltára sa nachádza scéna Poslednej Večere prezentovaná v klasickom zobrazení s Ježišom sediacim v strede, okolo ktorého sú sústredení apoštolli. V jednom z nich niektorí hľadajú autoportrét Majstra Pavla – ide o postavu s pokrývkou hlavy, ktorá je identifikovaná ako čiapka nosená v tom čase rezbármí.

Majster Pavol, napriek veľkosti svojich genialných diel, zostáva neznámou postavou. Okrem mena o ňom vieme málo. Nevieme, kde sa narodil a odkiaľ pochádzal. Nazývaný je Pavol z Levoče, keďže tu sa usadil po roku 1500 už ako zrelý tvorca a tu žil až do svojej smrti v roku 1542. Tu vznikli jeho najväčšie diela v dielni pri námestí. V Levoči sa taktiež oženil s Margitou, dcérou bohatého meštana, s ktorou mal štyri deti a s ktorou vlastnil okrem svojej dielne ešte sklad vína. Víno predával do Poľska, najmä do Krakova. Pravdepodobne práve v tomto meste sa učil remeslu, čo je zrejme z mnohých spoločných črt jeho štýlu so štýlom Wita Stwosza a aj Pavol patril do cechu rezbárov v Krakove. Patril sem trochu z núdze, keďže iný rezbársky cech bližšie nebol a stredovekí majster musel do cechu patriť. Dom, v ktorom žil a pracoval, je dnes **Múzeum Majstra Pavla**. Zaujme zachovalými prvkami gotickej architektúry. Expozície prezentujú jeho najdôležitejšie diela, tak tie z Levoče, ako aj z mnohých iných slovenských miest. Nájdeme tu aj snahu o zdokumentovanie života umelca, o ktorom žiaľ veľa nevieme. Muzeum je pobočkou **Spíškého múzea** v Levoči, ktoré sa nachádza vo vnešených priestoroch levočskej radnice, kde si môžete pozrieť interier a jej vybavenie i ich výpožičenie a prezentovaná história tego dumneho miesta a kultúra Górnego Spisza.

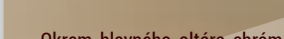
In the predella of the altar, there is the scene of the Last Supper, in a classic setting with Jesus sitting centrally, surrounded by the Apostles. In one of them, some see the self-portrait of **Master Paul**; it is a figure with a headgear, identified with a type of hat worn by woodcarvers at that time.

Obok ołtarza głównego świątynia kryje kilkanaście innych cennych ołtarzy, w tym trzy z pracowni Mistrza Pawła - ołtarz św. Mikołaja (1507), ołtarz czterech św. Janów (ok. 1520) oraz ołtarz św. Anny Samotrzeciej (1525). Bezcenny jest także znacznych rozmiarów ołtarz Matki Boskiej Śnieżnej, upamiętniający zjazd braci Jagiellonów w Lewoczy w 1494 r. Kościół św. Jakuba, jakkolwiek niewątpliwie stanowi perłę architektury, jest wkomponowany w cały zespół historycznej zabudowy, którą objął uzupełniający wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 2009 r. Mieści się ona w obrębie założonych jeszcze w XIII i XIV w. fortyfikacji, w kolejnych wiekach rozbudowywanych. Centrum założenia stanowi prostokątny rynek, jeden z największych w Europie. Obok kościoła św. Jakuba dominuje na nim charakterystyczny ratusz, stanowiący jeden z symboli miasta, wzniesiony w końcu XV w. a przebudowany po pożarze z 1550 r., stąd łączy on cechy gotyckie i renesansowe, z przewagą tych ostatnich - jak choćby wspnianie arkady. Rynek otaczają zabytkowe kamienice mieszczzańskie, ok. 60 samoistnych zabytków, każdy z nich samodzielnie mógłby być cenną ozdobą niejednego miasta. Większość zachowała wygląd z XVI i XVII w., jakkolwiek nie brakuje w nich starszych, gotyckich detali architektonicznych. Szczególnie warto zwrócić uwagę na renesansową kamienicę rodu Thurzo, władający zamkiem spiskim po Zapolyach a przed rodem Csaky, ozdobiony renesansową attyką i neorenesansową polichromią (1904) oraz kamienicę Mistrza Pawła. Listę zabytków uzupełnia kolejnych 200 domów mieszczzańskich, kilka kościołów różnych wyznań oraz dwie dawne siedziby żupy spiskiej - renesansowa (Mały Dom Żupny, XVI w.) oraz klasycystyczna (Wielki Dom Żupny, 1806-26).

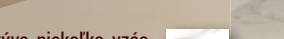
Okrem hlavného oltára chrám ukrýva niekoľko vzácnych oltárov vrátane troch z dielne Majstra Pavla – oltár sv. Mikuláša (1507), oltár štyroch sv. Jánov (okolo r. 1520), oltár sv. Anny Samotretej (1525). Nevyčísľiteľnú hodnotu má tiež oltár Panny Márie Snežnej. Oltár značných rozmerov je pamiatkou na stretnutie bratov Jagelovcov v Levoči v roku 1494. Kostol sv. Jakuba, ktorý je nepochybne perlou architektúry, je zakomponovaný do celého komplexu historickej zástavby, ktorá sa stala predmetom doplnujúceho zápisu do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO v roku 2009. Nachádza sa v rámci opevnení, ktoré boli založené ešte v 13. a 14. storočí a v nasledujúcich storočiach boli rozširované. Centrom komplexu je štvorcové námestie, jedno z najväčších v Európe. Vedľa kostola sv. Jakuba sa na ňom vypína charakteristická radnica, ktorá je jedným zo symbolov mesta, postavená koncom 15. storočia a prestavaná po požiari v roku

1550, ktorá spája gotické a renesančné črty s prevahou renesančných, ako v prípade nádherných arkád. Okolo námestia sú postavené meštianske domy, asi 60 samostatných pamiatok, z ktorých každá by mohla byť vzácnou ozdobou nejedného mesta. Väčšina domov si zachovala podobu zo 16. a 17. storočia, hoci v nich nechýbajú staršie, gotické architektonické detaily. Obzvlášť je vhodné všimnúť si renesančný dom rodu Thurzovcov, ktorý vládol spíškemu hradu po Zápoľských a pred rodem Čákovcov. Dom je omdobový renesančnou atikou a neorenesančnou polychromiou (1904). Za povšimnutie stojí taktiež dom Majstra Pavla, ktorý je síce skromnejší, ale nemenej cenný. Zoznam doplnia ďalších 200 meštianskych domov, niekoľko kostolov rozličných konfesíí a dve sídla spíšskej župy – renesančná (Malý župný dom, 16. storočie) a klasicistická (Veľký župný dom, 1806-1826).

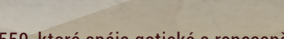
Next to the main altar, there are several other valuable altars, including three from the workshop of Master Paul: the altar of St Nicholas (1507), the altar of four Saints Johns (around 1520) and the altar of Virgin and Child with Saint Anne (1525). The vast altar of Our Lady of the Snows, commemorating the congress of the Jagiellonian brothers in Levoča in 1494, is also priceless. St James's Church, however undoubtedly a pearl of architecture, is integrated into the entire complex of historical buildings, which was included in a supplementary inscription to the UNESCO's World Heritage List in 2009. It is located within the fortifications established in the 13th and 14th centuries, extended in subsequent centuries. The centre of the settlement is a rectangular market square, one of the largest in Europe. Next to St James's church there is a distinctive town hall, which dominates the square and is one of the symbols of the town. It was erected at the end of the 15th century and rebuilt after the

fire of 1550, hence it combines Gothic and Renaissance features, with the majority of the latter, such as magnificent arcades. The market square is surrounded by historic burgher houses, about 60 self-contained monuments, each of them could be a valuable decoration of many towns. Most of them have preserved their appearance from the 16th and 17th centuries, although there are also older, Gothic architectural details. Particularly worth paying attention to is the Renaissance tenement house of the Thurzo family, who were the owners of the Spiš castle after the Zapolya and before the Csaky family, decorated with a Renaissance attic and neo-Renaissance polychrome (1904), and the tenement of Master Paul. The list of monuments is completed by another 200 burgher houses, several churches of various denominations and two former headquarters of the Spiš župa (county) - the Renaissance one (Small Župa House, 16th century) and the Classicist (Big Župa House, 1806-26).

When in Levoča, one should visit the **Mariánska hora** towering over the town, a hill which is one of the most important pilgrimage places in Slovakia. At present, in this place there is a neo-Gothic temple one, built at the beginning of the 20th century, with a Gothic figure of the Merciful Blessed Virgin Mary, considered miraculous and attracting pilgrims, especially at the beginning of July. The largest number of them came here on July 3, 1995, when Pope John Paul II made his pilgrimage to Levoča. 60,000 people participated in the mass celebrated by the Pope, which is considered the largest public gathering in the history of Slovakia.

Next to the main altar, there are several other valuable altars, including three from the workshop of Master Paul: the altar of St Nicholas (1507), the altar of four Saints Johns (around 1520) and the altar of Virgin and Child with Saint Anne (1525). The vast altar of Our Lady of the Snows, commemorating the congress of the Jagiellonian brothers in Levoča in 1494, is also priceless. St James's Church, however undoubtedly a pearl of architecture, is integrated into the entire complex of historical buildings, which was included in a supplementary inscription to the UNESCO's World Heritage List in 2009. It is located within the fortifications established in the 13th and 14th centuries, extended in subsequent centuries. The centre of the settlement is a rectangular market square, one of the largest in Europe. Next to St James's church there is a distinctive town hall, which dominates the square and is one of the symbols of the town. It was erected at the end of the 15th century and rebuilt after the

fire of 1550, hence it combines Gothic and Renaissance features, with the majority of the latter, such as magnificent arcades. The market square is surrounded by historic burgher houses, about 60 self-contained monuments, each of them could be a valuable decoration of many towns. Most of them have preserved their appearance from the 16th and 17th centuries, although there are also older, Gothic architectural details. Particularly worth paying attention to is the Renaissance tenement house of the Thurzo family, who were the owners of the Spiš castle after the Zapolya and before the Csaky family, decorated with a Renaissance attic and neo-Renaissance polychrome (1904), and the tenement of Master Paul. The list of monuments is completed by another 200 burgher houses, several churches of various denominations and two former headquarters of the Spiš župa (county) - the Renaissance one (Small Župa House, 16th century) and the Classicist (Big Župa House, 1806-26).

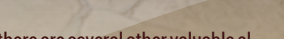
Next to the main altar, there are several other valuable altars, including three from the workshop of Master Paul: the altar of St Nicholas (1507), the altar of four Saints Johns (around 1520) and the altar of Virgin and Child with Saint Anne (1525). The vast altar of Our Lady of the Snows, commemorating the congress of the Jagiellonian brothers in Levoča in 1494, is also priceless. St James's Church, however undoubtedly a pearl of architecture, is integrated into the entire complex of historical buildings, which was included in a supplementary inscription to the UNESCO's World Heritage List in 2009. It is located within the fortifications established in the 13th and 14th centuries, extended in subsequent centuries. The centre of the settlement is a rectangular market square, one of the largest in Europe. Next to St James's church there is a distinctive town hall, which dominates the square and is one of the symbols of the town. It was erected at the end of the 15th century and rebuilt after the

fire of 1550, hence it combines Gothic and Renaissance features, with the majority of the latter, such as magnificent arcades. The market square is surrounded by historic burgher houses, about 60 self-contained monuments, each of them could be a valuable decoration of many towns. Most of them have preserved their appearance from the 16th and 17th centuries, although there are also older, Gothic architectural details. Particularly worth paying attention to is the Renaissance tenement house of the Thurzo family, who were the owners of the Spiš castle after the Zapolya and before the Csaky family, decorated with a Renaissance attic and neo-Renaissance polychrome (1904), and the tenement of Master Paul. The list of monuments is completed by another 200 burgher houses, several churches of various denominations and two former headquarters of the Spiš župa (county) - the Renaissance one (Small Župa House, 16th century) and the Classicist (Big Župa House, 1806-26).

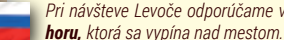

Next to the main altar, there are several other valuable altars, including three from the workshop of Master Paul: the altar of St Nicholas (1507), the altar of four Saints Johns (around 1520) and the altar of Virgin and Child with Saint Anne (1525). The vast altar of Our Lady of the Snows, commemorating the congress of the Jagiellonian brothers in Levoča in 1494, is also priceless. St James's Church, however undoubtedly a pearl of architecture, is integrated into the entire complex of historical buildings, which was included in a supplementary inscription to the UNESCO's World Heritage List in 2009. It is located within the fortifications established in the 13th and 14th centuries, extended in subsequent centuries. The centre of the settlement is a rectangular market square, one of the largest in Europe. Next to St James's church there is a distinctive town hall, which dominates the square and is one of the symbols of the town. It was erected at the end of the 15th century and rebuilt after the

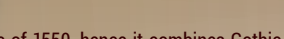

fire of 1550, hence it combines Gothic and Renaissance features, with the majority of the latter, such as magnificent arcades. The market square is surrounded by historic burgher houses, about 60 self-contained monuments, each of them could be a valuable decoration of many towns. Most of them have preserved their appearance from the 16th and 17th centuries, although there are also older, Gothic architectural details. Particularly worth paying attention to is the Renaissance tenement house of the Thurzo family, who were the owners of the Spiš castle after the Zapolya and before the Csaky family, decorated with a Renaissance attic and neo-Renaissance polychrome (1904), and the tenement of Master Paul. The list of monuments is completed by another 200 burgher houses, several churches of various denominations and two former headquarters of the Spiš župa (county) - the Renaissance one (Small Župa House, 16th century) and the Classicist (Big Župa House, 1806-26).

Next to the main altar, there are several other valuable altars, including three from the workshop of Master Paul: the altar of St Nicholas (1507), the altar of four Saints Johns (around 1520) and the altar of Virgin and Child with Saint Anne (1525). The vast altar of Our Lady of the Snows, commemorating the congress of the Jagiellonian brothers in Levoča in 1494, is also priceless. St James's Church, however undoubtedly a pearl of architecture, is integrated into the entire complex of historical buildings, which was included in a supplementary inscription to the UNESCO's World Heritage List in 2009. It is located within the fortifications established in the 13th and 14th centuries, extended in subsequent centuries. The centre of the settlement is a rectangular market square, one of the largest in Europe. Next to St James's church there is a distinctive town hall, which dominates the square and is one of the symbols of the town. It was erected at the end of the 15th century and rebuilt after the

fire of 1550, hence it combines Gothic and Renaissance features, with the majority of the latter, such as magnificent arcades. The market square is surrounded by historic burgher houses, about 60 self-contained monuments, each of them could be a valuable decoration of many towns. Most of them have preserved their appearance from the 16th and 17th centuries, although there are also older, Gothic architectural details. Particularly worth paying attention to is the Renaissance tenement house of the Thurzo family, who were the owners of the Spiš castle after the Zapolya and before the Csaky family, decorated with a Renaissance attic and neo-Renaissance polychrome (1904), and the tenement of Master Paul. The list of monuments is completed by another 200 burgher houses, several churches of various denominations and two former headquarters of the Spiš župa (county) - the Renaissance one (Small Župa House, 16th century) and the Classicist (Big Župa House, 1806-26).

fire of 1550, hence it combines Gothic and Renaissance features, with the majority of the latter, such as magnificent arcades. The market square is surrounded by historic burgher houses, about 60 self-contained monuments, each of them could be a valuable decoration of many towns. Most of them have preserved their appearance from the 16th and 17th centuries, although there are also older, Gothic architectural details. Particularly worth paying attention to is the Renaissance tenement house of the Thurzo family, who were the owners of the Spiš castle after the Zapolya and before the Csaky family, decorated with a Renaissance attic and neo-Renaissance polychrome (1904), and the tenement of Master Paul. The list of monuments is completed by another 200 burgher houses, several churches of various denominations and two former headquarters of the Spiš župa (county) - the Renaissance one (Small Župa House, 16th century) and the Classicist (Big Župa House, 1806-26).

Największym konkurentem Lewoczy było od wieków inne spiskie miasto, w którym zamykamy naszą wędrówkę po zabytkach z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Podtatrzański Kieżmark powstawał etapami, kilka wcześniejszych osad połączyło się w jeden organizm, który w 1269 r. otrzymał prawa miejskie. W XV w. stał się wolnym miastem królewskim, ale - w przeciwieństwie do Lewoczy - musiał stale walczyć o ten status z panami miejscowego zamku, wzniesionego tu w XV w. przez Zapolyów. Pozostaje on i dziś koniecznym do odwiedzenia zabytkiem, podobnie jak i centrum miasta z zachowanym układem urbanistycznym i wieloma cennymi kamieniczkami.

Ale obiektem z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO jest tu co innego - jedna z drewnianych świątyń słowackich Karpát, objętych wpisem z 2008 r. - ewangelicki kościół Świętej Trójcy.

Najväčším konkurentom Levoče bolo po stáročia iné spíské mesto. Tu uzatvárame naše putovanie po pamiatkach zo Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Podtatranský Kežmarok vznikol postupne, na etapy. Niekoľko niekdajších osád sa spojilo do jedného organizmu, ktorý v roku 1269 získal mestské práva. V 15. storočí sa stal slobodným kráľovským mestom a o tento titul, na rozdiel od Levoče, musel neustále bojovať s páni miestneho hradu, postaveného v 15. storočí Zápoľskými. Až dodnes zostáva pamiatkou, ktorú treba navštíviť, spolu s centrom mesta, kde sa nachádzajú mnohé vzácne meštianske domy a zachovalé urbanistické usporiadanie. Ale objektom zo Zoznamu svetového dedičstva UNESCO je niečo iné - jeden z drevených chrámov slovenských Karpát, zapísaných v roku 2008 - evanjelický kostol Najsvätejšej Trojice.

For centuries, Levoča's major rival has been the town of Kežmarok, where we end our journey through monuments from the UNESCO's World Heritage List. Located at the foot of the Tatra mountains, Kežmarok was built in stages; several earlier settlements merged into one organism, which in 1269 received municipal rights. In the 15th century, it became a free royal town, but - unlike Levoča - it had to constantly fight for its status with the owners of the local castle, erected here in the 15th century by the Zapolya family. It is necessary to visit this monument, as well as the town centre with the preserved urban layout and many valuable tenement houses. However, the local object which deserved an inscription on the UNESCO's World Heritage List is the Evangelical Church of the Holy Trinity, one of the wooden temples of the Slovak Carpathians, which was put on the List in 2008.

Kežmarok 30

Spíšský Štvrtok:

→ (Spiski Czwartek) - dawna osada targowa, w której konieczne trzeba zobaczyć kościół św. Władysława z XIII w., z kaplicą rodu Zapolya, uważanej za arcydzieło sztuki gotyckiej; niekdajšia trhová osada. Je treba vidieť kostol sv. Ladislava z 13. storočia s kaplnkou rodu Zápoľských, ktorá je pokladaná za veľdielo gotického umenia;

→ a former market settlement where you must see St Ladislav's church from the 13th century, with the chapel of the Zapolya family, considered a masterpiece of Gothic art. **Vrbov:**

→ dawne miasto (1271-1878), obecnie wioska, znana za sprawą kompleksu termalnego z 10 basenami wypełnionymi wodą o wodorach mineralnych, cenny kościół z XIII w. ze słynną renesansową dzwonnica;

→ kedysi mesto (1271-1878), dnes obec, známa vďaka termálnemu kúpalisku s 10 bazénmi napúšťanými liečivou vodou, vzácný kostol z 13. storočia s preslávenou renesančnou zvonnicou;

→ a former town (1271-1878), now a village, known for its thermal complex of 10 pools filled with mineral water, a valuable church from the 13th century with a famous Renaissance bell tower. **Lubica:**

→ kolejne dawne miasto, które utraciło prawa miejskie w 1878 r., dziś przedmieście Kieżmarku, warte odwiedzenia dla dwóch kościołów gotyckich - z XIII i XIV w.;

→ ďalšie niekdajšie mesto, ktoré stratilo mestské výsady v roku 1878, dnes predmestie Kežmarku, ktoré sa opláti navštíviť pre dva gotické kostoly - z 13. a 14. storočia;

→ another former town that lost its municipal rights in 1878, today a suburb of Kežmarok, worth a visit for two Gothic churches - from the 13th and 14th centuries.

XVII w. to w dziejach spiskich (a i całych Węgier) okres walk protestantów z katolikami i kontrreformacją wspieraną przez Habsburgów, którzy dążyli do rekatolizacji kraju siłą. Apogeum tych zmagani stało się powstanie kuruców (1672-1685) pod wodzą **Imre Thököly'ego**, urodzonego zresztą na kiežmarskim zamku. Zmusiło ono cesarza Leopolda I do ustępstwa.

Podczas sejmiku w **Sopronie** w 1681 r. zatwierdzono prawo, którego artykuł 25. zezwalał protestantom na budowę kościołów, stawiając jednak sporo ograniczeń, m. in. ograniczając czas jego budowy do 1 roku, wskazując jego lokalizację poza granicami osady, zakazując posiadania przez świątynię wieży oraz użycia kamienia czy żelaza - materiałem musiało zatem być drewno. Postanowienia te obowiązywały przez 100 lat - aż do czasów Józefa II i jego słynnego patentu tolerancyjnego. Na ich podstawie powstało 38 świątyń, zwanych od owego artykułu "artykularnymi" - z których do dziś na terenie Słowacji przetrwało pięć. Trzy z nich zostały objęte decyzją Komitetu Światowego Dziedzictwa - w **Leštínach** (1686) na Orawie, w **Hronseku** koło Bańskiej Bystrzycy (1726) oraz właśnie w **Kieżmarku**.

17. storočie je v spíšskych dejinách (i v dejinách celého Uhorska) obdobím bojov protestantov s katolikmi a obdobím protireformácie, ktorú s cieľom rekatolizovať krajinu podporovali Habsburgovci. Vrcholom týchto snáh sa stalo povstanie kurucov 1672-1685) pod vedením **Imricha Tekelyho**, ktorý sa narodil na kežmarskom hrade. Donútilo cisára Leopolda I. k ústupkom.

Počas snemu v **Šoproni** v roku 1681 bol potvrdený zákon, ktorý v článku 25 dovoľoval protestantom stavať si kostoly, hoci zaviedol mnoho obmedzení. Napríklad čas výstavby nemohol presiahnuť 1 rok, miesto stavby muselo byť mimo obývaného územia, kostol nemohol mať vežu a pri výstavbe nemohli byť použité kamene či železo. Stavbným materiálom teda muselo byť drevo. Tieto opatrenia platili 100 rokov - až do čias Jozefa II. a jeho slávneho tolerančného patentu. Na základe týchto právnych úprav vzniklo 38 kostolov, ktoré boli podľa spomínaného 25. článku (artikula) nazvané „artikulárne“ kostoly. Dodnes ich na Slovensku stojí päť. Tri z nich sa stali súčasťou Zoznamu svetového dedičstva UNESCO - v **Leštínach** (1686), v **Hronseku** pri Banskej Bystrici (1726) a v **Kežmarku**.

The 17th century, in the history of the Spis (and the entire Hungary) is the period of the Protestant struggle with the Catholics and Counter-Reformation supported by the Habsburgs, who wanted to bring Catholicism back to the country by force. The peak of these struggles was the kuruc uprising (1672-1685) under the leadership of **Imre Thököly**, who was born in the Kežmarok castle. It forced Emperor Leopold I to make concessions. During the Congress of **Sopron** in 1681 a law was approved, whose article 25 allowed Protestants to build churches. However, there were lots of restrictions, among others limiting the time of its construction to one year, indicating its location outside the boundaries of the settlement, prohibiting the temple from having a tower and the use of stone or iron - therefore the material had to be wood. These provisions were in force for 100 years - up to the time of Joseph II and his famous Patent of Toleration. On their basis, 38 temples were created, called „articular“ from this article; only five have survived to this day in Slovakia. Three of them were put on the List by the World Heritage Committee - in **Leštiny** (1686) in Orava, in **Hronsek** near Banská Bystrica (1726) and in **Kežmarok**.

Juž w 1682 r. cesarska komisja wyznaczyla miejsce na świątynię, a prowizoryczny zbor stanął tu w 1687 r. Do budowy właściwej świątyni przystąpiono po zgromadzeniu odpowiednich środków dopiero po 30 latach, 1 czerwca 1717 r. Sama budowa trwała jednak rekordowo - 2,5 miesiąca, 15 sierpnia kościół był gotowy.

Świątynia powstała na planie krzyża greckiego, z drewna cisowego (podwaliny) i świerkowego (zrąb), bez użycia gwoździ. Jedyną kamienną częścią kościoła jest zakrystia, zaadaptowana ze starszego, szkolnego budynku. Całość potynkowano gliną i pomalowano na biało. Kościół zachowuje cechy stylowe baroku, co widać zwłaszcza we wnętrzu, z jednej strony stosunkowo skromnym, ale wzbogacanym poszczególnymi, mocno zdobnymi elementami wnętrza - jak ołtarz główny (1718-1727) czy wspiana ambona, widoczna z różnych punktów kościoła stosownie do wymogów ewangelickiej liturgii. Sklepienie pokrywa polichromia przywołująca widok nieba, z 12 Apostołami i 4 Ewangelistami, a wspiera się ono na 4 okrągłych, drewnianych słupach.

Už v roku 1682 cisárska komisia určila miesto pre kostol a provizórna modlitebňa tu vznikla v roku 1687. Výstavba samotného chrámu začala po nazbieraní dostatočného množstva finančných prostriedkov, čo bolo až o 30 rokov 1. júna 1717. Samotná stavba však bola realizovaná v rekordnom čase - za 2,5 mesiaca. 15. augusta toho istého roku bol kostol hotový. Chrám bol postavený v pôdoryse gréckeho kríža z tisového dreva (základy) a smrekového dreva (zrub), bez použitia klinec. Jedinou kamennou časťou kostola je sakristia, prestavaná zo staršej školskej budovy. Celok je omietnutý hlinou a natretý na bielo. Kostol si zachováva črty barokového štýlu, čo vidno najmä v interiéri, ktorý je na jednej strane pomerne skromný, ale z druhej strany je doplnený jednotlivými veľmi dekoratívnymi prvkami, ako sú hlavný oltár (1718-1727) či nádherná kazateľnica viditeľná z rozličných miest kostola v súlade s požiadavkami evanjelickej liturgie. Strop pokrýva polychrómia pripomínajúca pohľad na nebo, s 12 apoštolmi a 4 evanjelistami. Je podporený 4 okrúhlymi drevenými stĺpmi.

As soon as in 1682, the imperial commission designated a place for the temple, and the temporary church was put up here in 1687. The construction of the proper temple was started after sufficient funds had been raised only after 30 years, on 1 June 1717. The building process itself, however, lasted only 2.5 months, and on August 15, the church was ready. The temple was created on the plan of the Greek cross, with yew wood (foundation) and spruce (framework), without the use of nails. The only stone part of the church is the sacristy, adapted from the older, school building. The whole was plastered with clay and painted white.

The church retains Baroque style, which can be seen especially in the interior, relatively modest, but enriched by individual, highly decorated interior elements, like the main altar (1718-1727) or the magnificent pulpit, visible from various points of the church according to the requirements of the Evangelical liturgy. The vault is covered with polychrome evoking the view of the sky, with 12 Apostles and 4 Evangelists, and it is supported on 4 round wooden poles.

POLSKA

Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna

(Podkarpacka krajská organizácia cestovného ruchu;
Podkarpackie Regional Tourism Board)
ul. Grunwaldzka 2, 35-959 Rzeszów
tel. +48 17 852 00 09
prot@prot.rzeszow.pl
www.podkarpackie.travel

Brzozów

**Centrum Informacji Turystycznej
Muzeum Regionalne**
(Turistické informačné centrum
Múzeum Regionálne;
Tourist Information Centre
Regional Museum)
ul. Rynek 10, 36 - 200 Brzozów
tel. +48 13 434 18 56
wiadbrzoz@pro.onet.pl
www.muzeum.brzozow.pl

Cisna

**Centrum Informacji Turystycznej
Gminne Centrum Kultury i Ekologii**
(Turistické informačné centrum
Gminne centrum kultúry a ekológie;
Tourist Information Centre
Communal Centre of Culture and Ecology)
38-607 Cisna 23
tel. +48 13 468 64 65, +48 502 053 963
informacja@cisna.pl
www.cisna.pl

Czarna

Punkt Informacji Turystycznej
Budynek Urzędu Gminy
(Turistický informačný bod,
Budova gminneho úradu;
Tourist Information Desk,
Building of the Communal Office)
38-710 Czarna 74
tel. +48 13 461 90 09 wew. 50, +48 669 758 256
it@czarna.pl
www.czarna.pl

Nowosiółki Dydyńskie (k. Kalwarii Pałacowskiej)

**Punkt Informacji Turystycznej
Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze**
(Turistický informačný bod
Nadácia Prírodné dedičstvo;
Tourist Information Desk
Natural Heritage Foundation)
Nowosiółki Dydyńskie 4, 37-734 Fredropol
tel. +48 785 974 855
it@dziedzictwoprzyrodnicze.pl
www.dziedzictwoprzyrodnicze.pl

Horyniec-Zdrój

**Punkt Informacji Turystycznej
Gminny Ośrodek Kultury**
(Turistický informačný bod
Gminne centrum kultúry;
Tourist Information Desk
Communal Centre of Culture)
ul. Jana III Sobieskiego 4, 37-620 Horyniec-Zdrój
tel. +48 16 631 31 05
gokhoryniec@wp.pl
turinfhoryniec@interia.pl
www.horyniec-zdroj.pl
www.horyniec.naszgok.pl

Jarosław

**Punkt Informacji Turystyczno-Kulturalnej
Centrum Kultury i Promocji**
(Turistický informačný bod
Centrum kultúry a propagácie;
Tourist Information Desk
Centre of Culture and Promotion)
ul. Rynek 5, 37-500 Jarosław
tel. +48 16 624 89 89, +48 535 010 355
informacja@ckip.jaroslaw.pl
turystyka@ckip.jaroslaw.pl
www.ckip.jaroslaw.pl

Komańcza

**Punkt Informacji Turystycznej
Gminny Ośrodek Kultury**
(Turistický informačný bod
Gminne centrum kultúry;
Tourist Information Desk
Communal Centre of Culture)
38-543 Komańcza 166
tel. +48 13 492 70 07, +48 13 46 77 076
gokinf@komanca.pl
www.komanca.pl

Lutowiska

**Ośrodek Informacji i Edukacji Turystycznej
Bieszczadzkiego Parku Narodowego**
(Turistické informačné a vzdelávacie centrum
Bieščadského národného parku;
Centre of Information and Tourist Education
of The Bieszczady National Park)
38-713 Lutowiska 2
tel. +48 13 461 03 50, +48 13 461 03 51
oie@bdpn.pl
www.bdpn.pl

*Informacje można również uzyskać w Punktach Informacyjno - Kasowych przy wejściach na szlaki turystyczne (czynne codziennie od maja do listopada w godz. 7.00-17.00)
Informácie je možné získať aj na informačných a pokladničných bodoch pri vchode do turistických trás (otvorené každý deň od mája do novembra 7.00-17.00)
Information is also available at Information and Ticket Points upon entering tourist trails (open daily from May to November from 7 a.m. to 5 p.m.)*

Gminne Centrum Informacji Turystycznej

Urząd Gminy
(Turistické informačné centrum
Gminny úrad;
Tourist Information Centre
Communal Office)
38-713 Lutowiska 14
tel. +48 13 461 03 13
gci@lutowiska.pl
www.lutowiska.pl

Przemysł

Centrum Informacji Turystycznej
(Turistické informačné centrum;
Tourist Information Centre)
ul. Grodzka 1, 37-700 Przemysł
tel. +48 16 675 21 63
cit@um.przemysl.pl
www.visit.przemysl.pl

Ustrzyki Dolne

Bieszczadzkie Centrum Turystyki i Promocji
(Bieščadské centrum cestovného ruchu a propagácie;
Bieszczady Centre of Tourism and Promotion)
ul. Rynek 16, 38-700 Ustrzyki Dolne
tel. +48 13 471 11 30; 662 126 104
cit@ustrzyki-dolne.pl
www.cit.ustrzyki-dolne.pl

Tourist Information

SLOVENSKO

Krajská organizácia cestovného ruchu

Severovýchod Slovenska
(Wojewódzka organizacja turystyczna
Północno-Wschodnia Słowacja;
The North-East of Slovakia regional tourist organisation)
Námestie mieru 2, 080 01 Prešov
tel. +421 51 7754 505
media@severovychod.sk
www.severovychod.sk

Bardejov

Turisticko - informačná kancelária
(Biuro Turystyki i Informacji;
Tourist information office)
Radničné námestie 21, 085 01 Bardejov
tel. +421 54 474 40 03
info@tik-bardejov.sk
tik@bardejov.travel
www.tik.bardejov.travel
www.tik-bardejov.sk

Humenné

Turistické informačné centrum
(Centrum Informacji Turystycznej;
Tourist Information Centre)
ul. Staničná 1490/4, 066 01 Humenné
tel. +421 57 788 10 51, +421 915 403 184
infocentrum@mkskhe.sk
www.visithumenne.sk

Levoča

Informačná kancelária mesta Levoča
(Biuro Informacji Miasta Lewocza;
Tourist information office in Levoča)
Námestie Majstra Pavla 58, 054 01 Levoča
tel. +421 53 451 37 63
ikle@levoca.sk
www.ik.levoca.eu

Snina

Turisticko informačná kancelária pri CA UNITUR
(Biuro Turystyki i Informacji przy CA UNITUR;
Tourist information office at the CA UNITUR)
Strojárska 102, 069 01 Snina
tel. +421 57 16 186, 768 57 35
unitur@stonline.sk
www.regionsnina.sk

Stropkov

Turistické informačné centrum
(Centrum Informacji Turystycznej;
Tourist Information Centre)
Hlavná 38/2, 091 01 Stropkov
tel. +421 54 486 88 80
tic@stropkov.sk
www.stropkov.sk

Tekst (text): Grzegorz Kubal;
Tłumaczenie (preklad, translation): Dariusz Żuk-Olszewski (SK), Magdalena Szymańska (EN)
Mapa (map): Karolina Kiwior;
Fotografie (photographs):
1: Dariusz Leśniak, Karolina Kiwior, Panorama, Panorama, Julius Fekete, Wiktor Bubniak, Paweł Jakubowski, Anatolii Lyzun, Ventura, Paweł Jakubowski, 2: obrazy (paintings): Bodružal – Andriej Uram-Murim, Turzańsk – Samuela Łach, Chotyńiec – Sebastian Wawrzusiak, Spišský hrad – Pavel Mochňacký (fot. Michał Bosek), 6: Tomasz Bolanowski, 7: Karolina Kiwior, 8: obrazy (paintings): Urnes – Johan Ch. Dahl, Hervartov – Tomáš Olijár, Haczów – Solomiya Kokchanovska (fot. Michał Bosek), fot: Tomasz Bolanowski, 9: Paweł Jakubowski, 10: Karolina Kiwior, 11: Paweł Jakubowski, Tomasz Bolanowski, 12: Paweł Jakubowski, 13: obraz (painting) Chotyńiec – Karolina Pociąg (fot. Michał Bosek), Witold Skrypczak, 14: Jacek Bis, Henryk Bielamowicz (CC BY 3.0), Paweł Jakubowski, 15: Wojciech Koczulap (CC BY 3.0), Zbigniew Rutkowski (CC BY SA 3.0), 16: Paweł Jakubowski, 17: Paweł Jakubowski (1-2), 18: Paweł Jakubowski (1-2), 19: mojebieszczady.com (1-3), Grzegorz Sitko (4), 20: Nunek, arch. Arete, obraz (painting) Smolnik - Sebastian Wawrzusiak (fot. Michał Bosek), 21: Piotr Tokarz, 22: Nunek, Paweł Jakubowski, 23: Dzięwul, Dariusz Skoczen, mojebieszczady.com, 24: Nature Picture Library Alamy, 25: Ventura, Steve (Pexels), 27: Jiří Komárek (CC BY SA 4.0), Wiktor Bubniak, r-o-x-o-r, 28: obraz (painting): Ladomirová - Jozef Horkavý (fot. Michał Bosek), 29: Pavol Frešo (CC BY 2.0), Leonid Andronov, Vladimír Pomortzeff, Marek Ślusarczyk, Karolina Kiwior, 30: TT Studio, 31: Karolina Kiwior, Richard Semik, Sergiej Razvodovskij, 32: Jaroslav Moravčík, Marie Sprunger, 33: Paweł Jakubowski, 34: Paweł Jakubowski, arch. Arete, Jaroslav Moravčík, 35: Paweł Jakubowski, Marek Stepniak, 36: arch. Arete (1-3), 37: arch. Arete, 38: Leonid Andronov (1-2), 39: arch. Arete, 40: Petrie, Richard Semik, 41: Karolina Kiwior, 42: Renáta Sedmáková, 43: Anatolii Lyzun, 44: Woyzdeck, Julius Fekete, 45: Gerda Arendt (CC BY SA 4.0), 46: arch. Arete, 47: Paweł Jakubowski, Fyle, 48: Milan Noga – RECO, 49: Karolina Kiwior.
konceptcja i projekt graficzny: (konceptcja a grafický dizajn; concept, graphic design): Wydawnictwo Arete dla (per, for)

**Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego
Departament Promocji i Współpracy Gospodarczej**
(Marshal's Office of the Podkarpackie Region
Department of Promotion and Economic Cooperation;
Maršálska kancelária podkarpackého vojvodstva
Odbor propagácie a hospodárskej spolupráce)
Al. Łukasza Ciepłińskiego 4, 35-010 Rzeszów
tel. +48 17 850 17 00
urzad@podkarpackie.pl
www.podkarpackie.pl

Publikacja wydana w ramach mikroprojektu (publikácia vydaná ako súčasť mikroprojektu; publication issued as part of the micro-project): INT/EK/KAR/1/1/A/0002 *Szlakiem obiektów UNESCO na pograniczu polsko-słowackim (Objekty UNESCO na trase polsko-słowackim pohraničím; Following the UNESCO heritage sites on the Polish-Slovak borderland)*
Koordynatorzy (koordinátori; coordinators): Agata Sarna, Monika Maślanka-Preneta

Interreg

Polska-Słowacja

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Wyłączną odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji ponoszą jej autorzy i nie może być ona utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej.

Výlučnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nemôže byť stotožňovaná s oficiálnym postojom Európskej únie.

The contents of this publication are the sole responsibility of the authors and can in no way be taken to reflect the official opinion of the European Union.

ISBN 978-83-60184-99-8